NECATİ CUMALI

MAKEDONYA 1900

13. BASKI

Cumhuriyet Kitapları

Öykü

NECATİ CUMALI

MAKEDONYA 1900

Cumhuriyet Kitapları

YAYIN KURULU
Emre KONGAR (Başkan), Ataol BEHRAMOĞLU, Doğan HIZLAN,
Egemen BERKÖZ, Hikmet ÇETİNKAYA, Turhan GÜNAY

YAYIN YÖNETMENİ
Zeynep ATAYMAN

KAPAK/GÖRSEL DÜZENLEME
Haydar BEY

DİZGİ/SAYFA DÜZENİ
Serpil ÜNAY

BASKI
Kurtiş Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.

DAĞITIM
Cumhuriyet Kitapları

13. Baskı: Haziran 2007

Çağ Pazarlama A.Ş.
Prof. Nurettin Mazhar Öktel Sk.
No:2 34381 Şişli - İstanbul
Tel : (0212) 343 72 74
Faks: (0212) 343 72 65
ckk@cumhuriyet.com.tr
www.cumhuriyetkitaplari.com

Yayın Hakları Cumhuriyet Kitapları'na aittir.
Tanıtım amacı dışında izinsiz alıntı yapılamaz.

MAKEDONYA 1900

Özlemleri, duygulu anlatışlarıyla
bana bu öyküleri esinleyen

Annem *ile* *Babam*
Fıtnat *Mustafa*
CUMALI'nın

anılarına

İÇİNDEKİLER

Evimiz 9
Babam 19
Dayım 31
Dilâ Hanım 37
Zole Kaptan'ın Ölümü 73
Kurt Kanı 97
Arif Kaptan ile Oğlu 123
Mavi Tencere 145
Uçak 153
Korku 159
Bazen Bir Savcı 175

EVİMİZ

Evimiz dere boyundaydı. Kış ayları, baharlarda, evin içinde, avluda dolaşırken dışarda akan derenin sesini duyardık. Kalın biçilmiş ağaçtan aşı boyalı çift kanatlı avlu kapısı açıldıkça, sokağın öbür yanında, derenin diz boyu yüksekliğindeki setini, iki kıyısında boy atan kavak ağaçlarını görürdük. Derenin tahta köprülerinden biri evimizin dört beş adım yukarısındaydı. Köprüyü geçince hemen karşıda mahallenin fırını, fırının az ötesinde de Kurşunlu Camisi vardı. Cami ile fırın yöresinde, çatılarının kararmış kiremitleri, tahta pancurlu, kafesli, içlerinde fesleğen, sardunya saksıları dizili küçük pencereleri ile bağdadi yapılı, kireçle badanalanmış Müslüman evleri sıralanırdı.

Florina, Psoderi Dağı'nın eteklerinden inen derin bir koyağın ağzında, ovaya karıştığı yerde kalır. Dere, koyağın dibinden akar, iki yanında yayılan bağlar, mısır tarlaları, elma, armut, vişne bahçeleri arasında yatağını gittikçe genişletip derinleştirerek Florina'ya varır. Kasabanın dere yönünden girişinde, dağınık, tek katlı beş on Çingene damı vardı. Sonra sık bir kavaklık gelir, sonra da daracık sokakları ile Müslüman mahallesi başlardı. Dere, Florina'nın içinde, taşkınlara karşı taştan örülmüş iki yanında iki yüksek set arasında yüz, yüz elli adım arayla kasabanın iki yakasını birbirine bağlayan küçük küçük köprüleri geride bırakarak akar; aşağıda Rum mahallesinin altında ke-

merli, sağlam bir taş köprüyü geçerek ovanın düzüne ulaşırdı. Derenin iki yanında yükselen tepelerin sırtları alabildiğine gür çam, meşe koruluklarıyla örtülüydü. Koyağın, sağda, evimizin karşısına düşen sırtlarını, yumruğu sıkılı uzatılmış yatan kocaman bir kola benzetirdim. Psoderi eteklerinden uzayıp gelir, sonunda sıkılmış bir yumruk gibi büyüyüp dikleşen bir tepe ile taş köprünün gerisinde ovaya inerdi. Soldaki tepe ise eteklerinde Florina ile yayılır, dereye varmadan düzleşerek ova ile birleşirdi.

İstasyon, çarşı, lokantalar, oteller, resmi yapılar, kasabanın alanı, hep aşağıda Rum mahallesinde kalırdı. Rum evleri çoğunlukla iki, bazen de üç katlı taş yapılardı. İkinci katta, sokağa bakan demir parmaklıklı mermer döşeli balkonları vardı. Dökme ile çubuk demirden nakışlarla süslü demir kasnaklı yapıları, demir çerçeveli kalın saçtan pencere pancurları yağlıboya ile boyalıydı. Boyaları sık sık yenilenirdi. Balkonlarında, pencere içlerinde çeşitli çiçek saksıları diziliydi.

Evimiz, çarşıdan gelirken Rum mahallesinin sonunda Müslüman mahallesinin girişinde kalırdı. Bütün Müslüman evleri gibi bağdadi idi. Bitişiğindeki çift katlı, taş Rum evi yanında yine de güzel duracak kadar uyumlu, gösterişli bir evdi. Avlu kapısından girince solda selâmlık, sağda ahır vardı. Selâmlık iki katlıydı. Alt katta, bir hol, ayakyolu, bir oda; üst katta, bir hol, bir kahve ocağı ile iki oda. Ahır oldukça büyüktü. Babam at beslemeyi gösteriş sayardı. Ona kalırsa bir atın göreceği işi sağlam bir eşek de görür, üstelik at kadar bakım, yem istemezdi. Hatırladığım kadarıyla bağına tarlasına gidip gelmek için hep eşek besledi. Evimize at, ancak ben yetiştikten sonra girdi. Ahır, buzağılarıyla birlikte iki ineğimizi, babamın eşeğini rahatça barındırırdı. Hayvanların başı üstünden kirişlerle iki kata ayrılmıştı. Ot balyaları, saman çuvalları, yem elekleri, harman aygıtları ikinci katta durur, küçük bir duvar merdiveniyle bu kata çıkılır, inilirdi.

Harem, avlunun gerisindeydi. Solunda tek kanatlı boyasız tahta bir kapıdan haremin gerisini kuşatan vişne bahçesine geçilirdi.

Haremde, kapıdan girince alt katta, sağda oturma odası, solda mutfak, ikisi arasında geniş bir sofa ile bir koridorun ucunda ayakyolu vardı. Mutfağa bitişik bir merdivenden üst kata çıkılırdı. Üst katta, üç yatak odası ile arka duvarı baştan başa sergenlerle kaplı geniş bir sofa...

Hatırladığım yıllarda ablalarım evlenmişlerdi. Üst kattaki odalardan büyüğü babamındı. Babam o odada yatar kalkar, Kur'an okur ya da yazardı. Odası her zaman derli toplu, yerleşikti. Bir kez olsun odasına girdiğimde yatağını yerde gördüğümü,ya da yerde unutulmuş bir çorap, ona benzer bir şey kaldığını bilmem.

Öbür odalardan birinde benden küçük iki kız kardeşimle ben yatardık. Üçüncü oda, gelecek konuklarımız için hep tahta pancurları çengellenmiş, kapısı kapalı dururdu. Arada bir anam o odadan bir şey almaya girecek olursa, yarı açık kapısından lavanta çiçeği ile karışık çivitli suda yıkanmış minder örtülerinin kokusu gelirdi.

Çok küçükken avludan dışarı çıkmamız yasaktı. Kız kardeşlerimle avluda, vişne bahçesinde koşar oynardık. İlkokula gitmeye başlayınca kız kardeşlerimi avluda bırakıp, okul dönüşleri, kapımızın önünde oynayan akranlarım arasına karışmaya başladım.

Dere, suyu, köprüleri, karşı yakası ile çocukluğumuzun sevinç kaynağı idi bizim. Kış çıkarken, suları evimizin avlu kapısı eşiğinde durup bakılınca görülecek kadar yükselir, iki adam boyunu bulurdu. Sular yükseldikçe bulanık akar, arka bahçemizdeki vişneler çiçek dökerken, derenin suları üstünde kimi ak kimi pembe kimi sarıya çalan ağaç çiçekleri yüzerdi. O günlerde akranlarımla iki yanı ağaç korkuluklu tahta köprünün üstüne sıralanır, altımızda çağıltılarla akan sulara tahta parçaları, kırık dallar, çomaklar atar yarıştırırdık.

Havalar ısındıkça derenin suları çekilir, sonunda yaz ayları bir adımda öbür yanına atlayabileceğimiz kadar daralırdı. Sular azaldıkça durulur, saydamlaşır, aklı karalı iri çakılların üstünden ağır ağır yol alırdı. O aylarda derenin içine iner, yalınayak dolanır, kurbağa yakalardık. Dereye inmek bana hep şaşırtıcı gelirdi. Derenin iki yanın-

daki taştan örme duvarlara baktıkça suların kış ayları boyumuzu üç kat aşacak kadar yükseldiğini hatırlar, suları o taşkın günleriyle görür gibi olur, sanki suların altında dolaşıyormuşum gibi bir duyguya kapılırdım.

Derede, kapı önündeki oyunlarımız, çocuklardan birinin "Mustafa, baban gelir" demesi ile biterdi. Babam, yakası samur kürklü mavi dra paltosu sırtında, uzun boyu, hafif öne eğik acelesiz yürüyüşüyle sokağın kıvrımında görünürdü. Yalnız ben değil mahallenin bütün çocukları çekinirlerdi babamdan. Bir koşu dereden fırlar, ona görünmemeye çalışarak evlerimize kaçışırdık.

Hatırladığım kadarıyla ben yedi sekiz yaşlarındaydım henüz o yıllarda. Babam çarşı içindeki dükkânından çoğu yalnız dönerdi eve. Arada bir arkadaşlarından biri yanında olursa, evimizin biraz aşağısındaki yol ağzında ya da evimizin önünde durur, ayaküstü konuşmalarını tamamlar öyle ayrılırlardı. Kasabada, Manastır'daki alaya bağlı bir nişancı taburu vardı. Taburun kışlası evimizin arkasındaki sokaktaydı. Taburun çoğu subayları babamın arkadaşıydılar. Akşamları ev dönüşlerinde babam subay arkadaşlarından biri ile ise bu ayaküstü köşe başı konuşmaları uzun sürerdi.

O ara selâmlık kiradaydı. Ben on bir yaşındayken babam kiracıları çıkardı. Artık, eve dönerken yanında arkadaşları varsa eskisi gibi sokak ağızlarında, köşe başlarında durup ayaküstü konuşmuyordu. Arkadaşlarını selâmlığa buyur ediyor, beni de kapı önünde ya da avluda yakalayacak olursa, "İçeri!" diye azarlıyor, ortalıkta dolanmamı istemiyordu. Çoğu akşamlar ise yalnız geliyordu eve. Eskisi gibi odasına çıkıp üstünü değiştirip oturmuyor, anama bizi avluya salmamasını tembihledikten sonra, selâmlığa gidip kapanıyordu. Çok geçmeden sokak kapısı açılıp kapanmaya, babamın konukları gelmeye başlıyordu. Ben kapının her açılışında meraklanır, kim geldi diye görmek için oturma odasının penceresine atılırdım. Rahmetli anam "Otur, baban görmesin pencerede seni, kızar" diye pencereye yaklaşmamı önlerdi. Ben arada bir yine de gelenleri görürdüm. Konukların ço-

ğu nişancı taburunun subaylarıydı yine. Kasabanın on yaşını aşmış çoğu Müslüman çocukları gibi ben de nişancı taburunun subaylarını rütbeleriyle, isimleriyle bilirdim. Kolağası İhsan Bey, Yüzbaşı Şerif Bey, Mülâzım Osman Bey babamın yakın arkadaşlarıydılar. Çok sık evimize gelirlerdi.

Birbirlerinden biraz uzun ya da kısa boylu, biraz toplu ya da zayıf olmaktan başka ayrılır yanı yoktu evimize gelen subayların. Dik bıyıklı, dik yürüyüşlü, dik bakışlıydılar. Kılıçları, fesleri, parlak düğmeli üniformaları, ağırbaşlılıklarıyla birbirlerine benzerlerdi. Şakasız bakarlardı baktıkları insana. Elleri hep kılıçlarına, tabancalarına gidiverecekmiş gibi bir duruşları vardı. Bir dediklerinden bir daha dönmeyeceklerine ilk görüşte inandırırlardı karşılarındakini.

Babamın bu ilişkileri gün geçtikçe meraklandırmaya başladı beni. Çarşı içinde küçük bir manifaturacı dükkânı vardı. Namazında niyazında, elinden Kur'an düşmeyen bir adamdı. Böyle bir adamın askerlerle, subaylarla düşüp kalkmasının nedenlerine akıl erdiremiyordum. Subay arkadaşlarının evimize gelip gidişlerini görmemizi neden istemiyordu? Düşünüyor, düşünüyor, babamın o bir dediğini bir daha demeyen sert tutumu, şakasız bakışları dışında arkadaşı olan subaylarla yaklaşık bir yanını bulamıyordum.

Bir sabah avlu kapısından sokağa çıkıyordum. Merakım beni kapının önünde tuttu. Babam dükkânındaydı. Arkama baktım, haremin pencerelerinde ne yaptığımı gören yoktu. Selâmlığa giriverdim. Yaptığım işin gizliliği kadar babamın korkusundan da olacak, alt katta, minder, kapı, merdivenler canlanmış, beni gözlüyorlar gibiydi. İlk yürek çarpıntılarımı geçiştirdim. Alt kattaki odaya girdim. İlk bakışta görünmeyecek bir şey yoktu. Düzenli, iki üç parça eşyası ortada, görünürdeydi. Hole döndüm. Yukarı çıkmadan önce ayakyolunun kapısını açtım baktım. Nereye el atsam hep o duygu. Hangi kapıyı açsam ardından biri çıkacak, biri bileğimden yakalayacak ya da sırtımı dönsem biri arkamdan atılacak gibi. Hafif gıcırtılı tahta merdivenlerden üst kata çıktım. Kahve ocağında, İstanbul camileri, Osmanlı hilâli ile

süslü kahve, şeker hokkaları, kahve tepsisi, yaldızlı mavili kırmızılı fincanlar yerli yerindeydi. İlk odada da, alt kattaki odadaki gibi bakınca ne varsa görülüyordu. İkinci odada gömme bir dolap vardı. Aradığın dolapta, dedi sanki birisi kulağımın dibinde. Dolabı açınca ürktüm. Dolabın kanadını elimden bırakmadan başımı geriye attım. Orta rafta bir defter, bir tabanca, bir kılıç, bir de Kur'an-ı Kerim gördüm. Kur'an-ı Kerim'i tanımıştım. Babamın Kur'an'larından biriydi. Tabancayı kılıcı tanıyamadım. Defteri aldım. İlkten şöyle bir karıştırdım. Babamın o eşsiz güzellikteki yazısıyla tutulmuştu. Gelişigüzel bir sayfayı açtım. Aklımda kaldığı kadarıyla şunları okudum:

"Kurşunlu Camisi Mahallesi'nden Rıfat Efendi, bugün gözleri bağlı olarak cemiyetimize celp edildi. Amali mukaddesatımız bir kere daha kendisine hulâsa edildikten sonra, Kur'an'a ve tabanca ile kılıca el bastırılarak, cemiyetimiz amaline sadık kalacağına, vatan ve milletimiz uğruna canını fedaya hazır olduğuna, ihaneti halinde tabanca ve kılıç ile cezasını bulacağına yemini bilicra cemiyetimize aza kaydedildi."

Altında imzalar. Başta babamın adı, sonra subay arkadaşlarının. Aza: İbrahim, aza: Kolağası İhsan, aza: Mülâzım Osman.

Daha okuduklarımın yarısında beni bir titreme aldı. Babam, arkamda durmuş omuzlarımın üstünden bakıyor, bütün yaptıklarımı görüyor gibiydi. Sanki elimden defteri o aldı, o yerine koydu, dolabın kanadını o kapadı. Beni de kulağımdan, kolumdan tutup merdivenlerden aşağıya sürükledi, selâmlığın kapısından dışarıya attı. Avluya çıkınca suçluluğun şaşkınlığı içindeydim. Birden nereye gideceğimi bilemedim. Önce hareme dönüp gördüklerimi anama söylemeyi düşündüm. Nasıl karşılayacağını; beni bağışlayıp bağışlamayacağını kestiremedim. Vazgeçtim. Sokağa çıktım. Akranlarım dere boyunda uzuneşek oynuyorlardı. Seslendiler, gel dediler. Aralarına karışmadım. Birden büyümüş gibiydim. Babam ile arkadaşlarının tabancalı, kılıçlı, Kur'an'lı üstelik de gizli toplantılarından sonra çocuk oyunları bana daha da saçma göründü. Yine de gördüklerimi bir baş-

kasına anlatmak gereksinmesindeydim. Elimin ayağımın titremesini, üstüme gelen gerilimi yatıştırmak için kavaklara kadar açıldım. Kapısının önünde oturmuş sepet ören bir Çingene kadını gördü beni, saçlarını bağladığı tülbente, kaşının üstünden kırmızı bir karanfil iliştirmişti. Sakız çiğniyordu. On bir yaşındaydım ama serpilmiş bir çocuktum. "Kimi ararsın buralarda? Kime kaptırdın gönlünü?" dedi bana. Ne diyeceğimi bilemedim. Gülmeye çalıştım. "Sigaran var mı?" diye ekledi. Sigara içmiyordum henüz. "Yok" dedim. Ama sigara içiyormuşum, her zaman üstümde taşırmışım gibi yok demiştim. Kadın gözlerini yüzümden ayırmıyordu. "Ne şeker oğlansın sen" dedi. "Kimin oğlusun?" Kimin oğlu olduğumu söylesem, az önce selâmlıkta yaptıklarım ortaya çıkacakmış gibime geldi. "Niye sordun?" diye geçiştirdim. Kadın bu kez, "gel içeri" diye başlayan, "sigarası da benden olsun" diye biten açık saçık bir öneride bulundu. İçeri girmedim. Yüzümün kızardığını belli etmemeye çalışarak, "Başka gün" dedim. Çingene Mahallesi'nin gerisinden dolandım eve döndüm.

Bir saat içinde hem büyüklerin gizlerine karışmıştım hem de yetişkin, yosma bir kadın beni erkek yerine koymuştu. O günden sonra sigara içmeye başladım. Selâmlıkta gördüklerim ise gene gece gündüz aklımdan çıkmıyordu. Bu giz kimseye açamadığım ölçüde sarıyordu beni. O günden sonra haremin pencerelerinden evimizin sokak kapısını daha da merakla izler oldum. Anam alt katta bizimle birlikte ise sokak kapısının önünde birinin durduğunu, kapının çalındığını duyunca, bir şeyler uydurup üst kata fırlıyor, üst katın pencerelerinden birinden selâmlığa gelenleri görmeye çalışıyordum. O günlerde, bir gün babam akşama doğru eve Yüzbaşı Şerif Bey'le geldi. Selâmlığa kapandı. Az sonra kapı çalındı. Babam açtı. Kolağası İhsan Bey geldi. Çok geçmeden kapımızın önünde bir fayton durdu. Kapı çalındı. Açıldı. İçeriye gözleri bağlı bir adamın girdiğini gördüm. Mülâzım Osman Bey, kolundan tutmuş, adamı selâmlığın kapısına doğru itiyordu.

Anam mutfaktaydı. Bizleri ön odada unutmuştu. Kapılardan sü-

züle süzüle avluya çıktım. Avluyu geçtim. Selâmlığın kapısı kilitsizdi. Yavaşça araladım. Pabuçlarımı dışarda, kapının yanında bıraktım. Ayaklarımın ucunda içeri girdim. Alt kattaki oda kapısı kapalıydı. İçerden ışık sızmıyordu. Gelen seslere bakılırsa yukarıda gömme dolabın bulunduğu odadaydılar. Ayaklarımın ucuna basa basa merdivenleri çıktım. Oda kapısına yaklaştım. Anahtar deliğinden içeri baktım. Delikten gözüme ilk ilişen Kolağası İhsan Bey oldu. Sağına baktım, babamı gördüm. Soluna baktım, Yüzbaşı Şerif Bey'i. Kaşlarını çatmışlar, gözleri bağlı adamı karşılarına almışlardı. Adamın sırtını görüyordum. Ensesine yakın siyah bir bezin düğümü seçiliyordu. Kulağımı anahtar deliğine verdim. Birbirinden kopuk, İttihat ve Terakki, vatan, millet, namus, Allah, canımız feda... gibi sözler duydum. Kulağımı ayırıp yeniden delikten içerisini gözlemeye başladım. Babam, adamın elini aldı, Kur'an'ın üstüne koydu. Kolağası İhsan Bey adamın öbür elini aldı, kılıçla tabancanın üstüne koydu. Mülâzım Osman, ayakta, adamın gerisine geçti, görüşümü kapadı. Daha çok kalmadım. Kapıdan çekildim. Merdivenleri ayaklarımın ucunda indim. Kapının önünden ayakkabılarımı aldım, avluyu çıplak ayaklarla geçip ancak haremin önünde ayakkabılarımı giydim. İçeriye girince de yine çıkardım.

Bulgar komitacılarının hikâyelerini masal gibi dinleye dinleye büyüyorduk. Onların tabancalı, kılıçlı yeminlerini duyardık. Babam ile subay arkadaşları onlar gibi komitacı mıydılar? Dağa çıkmaya mı hazırlanıyorlardı? Çocuk aklımla aylarca çözemedim bu soruyu. Ama öğrendiğim giz, babama duyduğum korkuyu hem arttırdı, hem de saygıya, hayranlığa döndürdü.

Aradan beş yıl geçti. Bir akşam dayım bize gelmişti. Yemekten sonra, üst katta, babamın odasında, hep Niyazi Bey'in Manastır'da dağa çıktığı konuşuldu. Şemsi Paşa vurulmuştu. Babam, sırada vurulacak daha çok kişi varmış gibi bakıyordu Şemsi Paşa'nın adını söylerken.

O geceden bir iki gün sonraydı, Binbaşı Enver Bey Selânik'e ge-

çecek dediler. Bütün Florina Müslümanları istasyona taşındı. Babam, nişancı taburundaki subay arkadaşları ile birlikte önlerindeydi. Geriden gelen kalabalık arasında ben de vardım. Manastır'dan gelen tren durdu. Kolağası İhsan Bey, öbür subaylar aralarında babamla birlikte vagonlardan birinin penceresine yaklaştılar. Orta boylu, kısa dik bıyıklı bir subayla konuştular. İstasyon hurralarla inledi. "Yaşasın Hürriyet!", "Yaşasın Vatan!" bağrışmaları arasında tren kalktı, uzaklaştı...

O gün müydü, ertesi gün mü? Hürriyet ilân edildiğini duyduk. Babam selâmlıkta sokak üstündeki odanın penceresine bayrak astı. Arkadaşlarıyla o odada toplanırlardı. Florina'da bütün alanlar, sokaklar, gece gündüz davul zurna sesleri, hurralar, naralarla kalkıp inliyordu. Babam yalnız ilk geceki fener alayına katıldı, yatsıdan sonra eve döndü. Ondan sonraki geceler yine eskiden olduğu gibi erkenden evdeydi. İşi bitmiş sayıyordu kendini. Törenlerde, şenliklerde görünmedi. Parti çekişmelerine karışmadı. Hürriyetin ilânından iki ay sonra, selâmlığı, Rum bir doktora kiraya verdi.

BABAM

Ne adamdı Yarabbi! Huylarını öğrenip yakından tanıdıkça babam olduğuna inanamayacağım gelirdi. Çocukluğumda, delikanlılık yıllarımda hep bir yabancı gibi görürdüm onu. Alnımın yapısı, kaşım gözüm, ağız burun çizgilerimle onun oğlu olduğum ilk bakışta anlaşılırdı ama bendeki zayıf yönlerin hiçbiri onda yoktu. İkimizi yakından tanıyanlar, "hiç babana çekmemişsin" derlerdi bana.

Ben beşinci çocuğuydum. Dünyaya geldiğimde altmış bir yaşındaymış. Doksan altı yaşında öldü. Son üç yılı dışında ömrünü sağlıklı yaşadı. Rumeli'nden ayrılmasaydık belki o yıllarını da sağlıklı geçirecekti.

Uzun boylu, ince yapılıydı. Sofradan hep tam doymadan kalkmak gerektiğini söyler, acelesiz yemek yer, bir lokmayı kırk kez çiğnerdi. Bütün ömründe bir gün midesinden, sindirim bozukluğundan yakınmadığı gibi, hep dal gibi bir adam olarak kaldı, fazla sayılacak tek kilo almadı. Ben orta boyu aşamadım. Tatlılara, hamur işlerine, genel olarak iyi pişmiş ağız tadı veren yemeklere dayanamazdım. Yirmisinden sonra kilo almaya başladım.

Babam tek elbiseyi yaz kış yıllarca giyerdi. Bir bağına, tarlasına giderken giydiği kır kılığı vardı, bir de dükkânına, çarşıya pazara giderken giydiği kasaba kılığı. Bunun dışında, onu gördüğüm ilk ak-

lımda kalan günlerden felçten yatağa düştüğü güne kadar, cumaları camiye giderken bir de bayramlar ile sayılı günlerde, siyah setre bir pantolon ile siyah müslin bir ceketi, otuz yıl eskitmeden giydi. En gösterişli giysisi ise içi, yakaları samur kürklü mavi dra paltosu idi. Evde bol entarilerle dolaşırdı.

Ben elime para geçtikten sonra kazancımın yarısını giyimime verirdim. Florina terzilerini gözüm tutmazdı. Manastır, Selânik terzilerinden, mağazalarından giyinirdim. Gömleklerim Fransız ipeklilerinden, İngiliz poplinlerinden, elbiselerim İngiliz yünlüleri ile Fransız ketenlerindendi. Hangi konuda olursa olsun babamla geçinemezdik ama, aramızdaki geçimsizlik nedenlerinden biri de buydu. Hem gösteriş düşkünü olmak hem de paranın değerini bilmemekle suçlardı beni bu yüzden.

Babam gençliğinden pek söz etmezdi. Yalnız bildiğim kadarıyla amcamla iyi değildi araları. Amcamla geçinemediği için otuz yaşlarında iken bir ara Florina'yı bırakıp Anadolu'ya geçmiş. Edremit'e yakın Havran'a yerleşmiş. Bir yıl kadar Havran'da ticaretle uğraşmış. Sonra Florina'nın özlemine dayanamamış geri dönmüş, iş tutmuş, kırkına yaklaşırken evlenmiş. Yine bildiğim kadarıyla ağzına içki koymamış, eline kâğıt almamış bir adamdı. Anamı tanıdıktan sonra başka bir kadına, kadın gözüyle baktığını hiç sanmam. Ben on bir yaşında tütüne başladım, on sekizinde rakıya, pokere. Yirmi sekizindeydim evlendiğimde. Evleninceye kadar uçarı bir yaşam sürdüm. Evlendikten sonra da huyum değişmedi. Karımı sevdim. Ama hoşlandığım bütün kadınları karımı sevdiğim gibi sevdim; daha doğrusu hoşlandığım bütün kadınları sevdiğim gibi karımı da sevdim. Evlenmeme yakın, Manastır güzeli şarkıcı bir metresim vardı. Düğünümden iki gece önce onunla sabahlamıştım. Düğünümden iki gece sonra, gün neredeyse ağarıncaya kadar, yine onunlaydım.

Ben ne kadar dar canlı, aceleci, savurgansam, babam aksine o kadar sabırlı, kanaatkâr, tutumlu bir adamdı. Başladığı işte diretir, bir dediğinden bir daha dönmezdi.

Çarşı içinde iki adım eninde üç adım derinliğinde bir manifatura dükkânı vardı. O dükkânın loşluğunda, tezgâhının gerisinde, raflarında dürülü kumaş topları arasında saatlerce oturabilirdi. Bütün devinimleri ölçülü, telaşsızdı. Çoklukla bir ya da iki konuğu olurdu dükkânında. Konuklarıyla alçak sesle, saatlerce süren sohbetlere dalardı. Sustukları, konuşmadıkları sıralarda, ellerinde kehribar tespihleriyle, hâlâ birbirlerini dinler, sohbetlerini sürdürür gibi otururlardı. Çırağı yoktu. Dükkânının önünden geçen kahveci yamağına çayı, kahveyi kendi söyler, kumaş toplarını kendi inidirir yayar, kendi dürer kaldırırdı.

Dükkânına gelen arkadaşlarıyla kulağıma çarptığı kadarıyla en çok konuştukları konu dindi. İslâm adaleti, doğruluğu, Mekke'nin, Medine'nin hikâyeleri, İstanbul camilerinin övgüsü üstüne açtıkları konuşmalar bitmek bilmezdi. Osmanlı tarihi ayrı bir merak konularıydı. Namık Kemal'in adını ilk onun dükkânında duymuştum. O da arkadaşları da kendilerinden, hem Osmanlı, hem birey olarak kuşkusu olmayan insanlardı. Kendilerini her yaptıklarında haklı görürlerdi. Onlara kalırsa Osmanlılar her ne yaparsa yapsın haklıydılar.

Kazancının azlığı ile yakınmak ya da çokluğu ile övünmek gibi âdetleri yoktu. Beni çocukluğumda beş altı kez dükkânına götürdü. İşine alıştırmak istedi. Dükkânına hiç ısınmadım. Dediği dedik adamdı. Aklına koyduğunu ya yapar ya da yaptırırdı. Ama işini sevmediğimi çabuk anladı. Sevmem için de hiç diretmedi. Öyle sanıyorum ki insanın sevmediği bir işi yürütemeyeceğine inandığı için zorlamadı beni. Ortaokulu bitirmemi bekledi (1). Ortaokulu bitirdiğim yaz beni noterin yanına yazıcı olarak yerleştirdi. Ben o yaz noterin yanında severek çalıştım. Babam, gözlerinin içi gülerek bu ilgimi gördü. Beni okutmaya karar verdi. İstanbul'da daha önce Florina'da bulunmuş arkadaşları vardı. Onlardan biri Doktor Binbaşı Tahsin Bey'di. Tah-

---

(1) Rüştiye.

sin Bey'e mektup yazdı. Eylülde Florina'dan ikimiz trene bindik. Selânik'e gittik. Benimle, kardeşlerimle uzun uzun konuşmazdı. Yolda, bana okumanın, bilimin erdemleri üstüne kısa bir iki söz etti bir ara, çoğunlukla da sustu. Selânik'te, otelde, bir gece aynı odada kaldık. Ertesi gün beni vapura bindirdi. Elini öptürüp uğurladı. İstanbul'da vapurdan inerken beni Doktor Tahsin Bey karşıladı. İstanbul Lisesi'ne yatılı öğrenci olarak yazıldım. Lisede iki yıl okudum. Yazları yine Florina'da noterin yanında çalışıyordum. Babamla aramızın en iyi gittiği, doğru dürüst geçindiğimiz o iki yıl oldu. Üçüncü yıl son sınıfa geçince dersler birden bana yokuş göründü. Babam noterliği sevdiğimi, noter olacağımı sanıyordu ama ben noterliği değil, noterin kızını seviyordum. İlk aşkımdı. Evlerimiz komşuydu. Kız, çarşaf giyip de eve kapatılıncaya kadar birlikte büyümüştük. Bir pencere kanadını, bir perdeyi kapatırken elini görsem yüreğim ağzıma geliyordu. Babasından benim için övücü sözler duysun diye işe sarılmıştım. Babası da beni damat adayı olarak görüyordu.

Üçüncü ders yılının ikinci ayı dolarken okulu bıraktım. Dayımın benden iki yaş büyük oğlu Zülfikar ile iyi anlaşırdık. Mektuplaşıyorduk. Selânik'te vapurdan inerken beni o karşıladı. Dayım ölmüş, ona koca bir çiftlik bırakmıştı. Paralıydı. Selânik'te üç gün eğlendik. Florina'ya öyle döndüm. Babamın dönüşüme çok canı sıkıldı. Tek ümidi, benim yine noterin yanındaki işime başlayacağımdı. Ama ben değişmiştim. Noterin kızını da artık aklıma getirmiyordum. Babamla aramızdaki ilk kavga bu yüzden koptu. O yaşa kadar bir dediğine karşı gelmemiştim. Boynumu kesse gık demezdim. Beni başıboşlukla, sorumsuzlukla suçladı, sebatsız olduğumu, adam olamayacağımı söyledi. "Olurum, görürsün" dedim. Noterde mühür basmak, dükkânda arşınla kumaş ölçmekle ömür çürütemeyeceğimi söyledim. Anam ağlamaya başladı: "Mustafam, Mustafam, babandır, iyiliğin için söyler, karşı gelme." Sustum ama, geç kalmıştım. Babam "Kır boynunu, gözüme görünme!" dedi, kapıyı gösterdi. Arkama bakmadan evden çıktım. İki ay dayımın oğlu ile Manastır'da sürttüm. Evi aklıma getirme-

den eğlence yerlerini dolaştım. Bir ay da dayımın Goriçka'daki çiftliğinde kaldım. Yaza doğru dayımın oğluna borçlandım. İhalelere girdim. Üç köyün âşarını aldım. O yaz köylerde yattım kalktım. At üstünde harmanları dolaştım. Görülmemiş kadar bol bir ürün yılı oldu. Eylülde Florina'ya döndüm. Borçlarımı ödedikten, üstümü başımı düzdükten başka cebimde üç yüz altın vardı. Babamın üç yılda kazanamayacağı kadar para. Eve, burnum havada, kaleleri almış gibi girdim. Anam, kardeşlerim beni görünce bir sevinç gürültüsüdür koparıdılar. Elim kolum hediyelerle doluydu. Florinalılar'ın görmediği, ancak Manastır Beyleri'ne yakışacak kadar iyi giyinmiştim. "Nerede babam?" dedim. "Bana adam olamazsın diyen babam? İşte geldim. Baksın da görsün..." Çıkardım ağzına kadar dolu kesemi gösterdim: "Bunlar hep altın!.. Ben kazandım..." Anam, "Güzel, hayır göresin, uğurlu olsun" dedi, beni her zaman nasıl karşılarsa yine öyle, üstümü başımı, altın kesemi pek önemsemeden sardı kokladı, beni yatıştırmaya, sesimi bastırmaya çalıştı. İki kız kardeşim, "Ah ağabey, fesin ne güzel! Tozlukların ne güzel! Ah kravatında incin var! Elbisen ne güzel! Yeleğin ne güzel! Kösteğin de var. Altın mı? Saat mi aldın? Görelim saatini..." diye önümde arkamda dönüp duruyorlardı sevinçle çığrışarak.

Babam, yukarıda penceresinden görmüş gelişimi. Konuştuklarımızı da odasından çıkmış, kapısının önünde dinlemiş. Kardeşlerimin, anamın ilk patırtıları dindikten sonra, yukarıda adımlarının sesini duydum. Yaklaştı, üst katta merdivenin başında durdu. Biz alt katta sofadaydık. Durduğu yerden hiçbir şey demeden öyle bir baktı bana. O bakış ne kadar sürdü? Kestiremem. Anam sustu. Kardeşlerim ürktüler. Bir sessizlik çöktü eve. Hiçbir şey demeden bakıyor, konuşmamı bekliyordu. Bir de sert bakışı vardı, deler geçerdi insanı. Konuşmak zorunda kaldım:

— İşte, üç ayda...

Sözümü ağzımda bıraktı:

— Helâl mi kazandın?

Cesaretlendim:

— Çalmadım ya! Elbet helâl...

— Ola ola âşar mültezimi mi olacaktın?

Tepem attı:

— Hükümete çalıştım. Adam soymadım. Âşar mültezimliğini bana hükümet verdi...

Elimdeki keseyi ayakları dibine attım:

— Al, bu yaşa kadar bana cebinden ne çıktıysa, okul, giyim, boğaz, hepsini öder! Hepsini bundan tut...

Keseyi ayak ucuyla itti, üstüme fırlattı:

— O para bu eve girmez! Git, meyhanede alıştığın başka yerlerde ye!

Döndü, odasına girdi.

En çok tutulduğum yanı oydu. Acıma, bağışlama nedir bilmezdi. Ya da dışına vurmazdı. O yumuşamaz yanıyla ezerdi insanı. Anam düştü bayıldı. Kız kardeşlerim çığlık çığlığa ağlamaya başladılar.

Annemi ayılttık. Gözlerini açıp, doğrulunca, "Evden gidersen hakkımı helâl etmem" dedi. Evde kaldım. Ama babam aylarca benimle bir sofraya oturmadı. Tek söz etmedi. Yemeklerimi dışarda yer, geceden geceye yatmak için eve dönerdim.

Balkan Savaşı'ndan sonra askere alınıncaya kadar aramız hep böyle açık kaldı. Askere gideceğim gece odasına çağırdı beni. Anam kardeşlerimle bir arada oturduk. Yemeği birlikte yedik. Ne bir öğüt verdi bana, ne değişik bir söz etti. Ne de görüşmediğimiz iki yıl içinde ne yaptığımı sordu. Sonradan anladım ki, evden ayrılmamdan önce annemin gönlünü etmek, evdeki son gecemi onun yanında geçirmemi sağlamak için böyle davranmıştı. Yoksa, onun istediği gibi bir adam olmadıktan sonra ölsenı gözünden yaş akmazdı.

Kur'an en büyük mutluluk kaynağıydı babamın. Çarşı içindeki o küçük dükkânı, evi, karısı, çocukları, Florina'ya bir buçuk saat uzaklıktaki bağı ile tarlası, hep Kur'an'ın verdiği büyük erişilmez mutluluğu tamamlamak için bağışlanmış gibiydi ona. Hiç eksiği yok sa-

yardı kendini. Arayan, onu dükkânında bulamazsa camide bulurdu. Camide ya da dükkânında değilse mutlaka bağına, tarlasına giderdi. Bunların dışında hep evindeydi.

Sofraya hep birlikte otururduk. Tahtadan yuvarlak bir yer sofrasının çevresinde, ayaklarımızı altımıza alıp yan oturarak yaklaşır, sofra örtüsünü dizlerimizin üstüne çekerdik. O bağdaş kurarak baş köşede otururdu. Küçükken beni sağına, küçük kızkardeşim Meryem'i soluna alırdı. Karşısında annem ile benim küçüğüm Huriye otururlardı. Evlenmemden sonra sağına karımı oturttu. Yemeğe başlamak için onun sofra duasını okuyup bitirmesini beklerdik. Dirsekleri gövdesine yapışık, ince uzun parmaklı ellerini birbirine yaklaştırarak öne doğru uzatır, duyulur duyulmaz bir sesle duasını okurdu. Hepimiz ellerimiz açık onunla birlikte duaya dururduk. O duasını tamamlar, "Amin" diye ellerini yüzüne götürür, sonra kaşığını alır, ortadaki sahana uzanırdı. Biz de onunla ellerimizi yüzümüze götürdükten sonra kaşıklarımızı elimize alırdık. O yemeğe başlamadan içimizden biri yanılıp da yemeğe uzanacak olursa, hiç acımadan kaşığının tersini uzanan elin sırtına indirirdi.

Yemekten yine dua ile kalkardık. Yemekten sonra annem, annemin ölümünden sonra karım kahvesini pişirir, Huriye kahvesini odasına götürürdü.

Kahveyi odasındaki köşesinde, dizlerinden birini göğsüne doğru çekerek oturup içerdi. İçerken de hep gözlerini diktiği bir yerden ayırmadan bir şeyler düşünürdü. Kahvesini bitirdikten sonra, fincanı kız kardeşime geriye verir, kalkar, raftan kalemlerini, fırçalarını, yaldız kutularını indirir, sağına soluna dizer, rahlesinin başına yerleşirdi. Yedi kardeştik. Altımız yaşıyorduk. Ağabeyim Niyazi küçükken ölmüştü. Altımıza da eliyle birer Kur'an yazmayı aklına koymuştu. Bize çok büyük birer miras bırakacakmış kadar değer veriyordu bu işe. Kur'an'larından ancak üçünü tamamladı. Evlenen üç ablama verdi. Dördüncü Kur'an'ını bana yazıyordu. Yaşayan tek erkek çocuğu bendim. Ben evlendikten sonra, hele ilk çocuğum erkek olarak dün-

yaya gelince daha da önemsedi bana yazacağı Kur'an'ı. Sayfaları büyük boy tuttu. Sayfaları temize çekmeden önce, boş kâğıtlara sayısız tezhip örnekleri çizdi. Yaşı doksana yaklaşıyordu. İlk anılarımdan aklımda kaldığı gibi yine her gece rahlesinin başında saatlerce göz nuru döküyordu. İncecik gümüş çerçeveli gözlüğü ile yazdığı sayfanın üstüne eğilir, sayfaları çerçevelediği, ayetlerin arasına serpiştirdiği özgün tezhiplerini ağır ağır işler, gecede bir sayfa yazacak olursa büyük bir mutluluk duyardı.

Gerçekten de ne adamdı Yarabbi! İnadının üstüne yoktu. Dükkânına alıştırmayı denemeden önce daha çok küçükken, bağını, tarlasını, açık açık bir şey söylemese de, sonradan çok iyi anladım ki, ormanları, akarsuları, dağ yollarıyla ömrünün geçtiği bütün yerleri sevdirmek istemişti bana. Ağustosta mısır harmanları kaldırılırken beni yanına alırdı. Akşama doğru birlikte evden yola çıkardık. Dere kıyısındaki toprak yoldan yüksele yüksele Sarımeşe'ye varırdık. Dinç adamdı. Ben yedi sekiz yaşlarındaydım henüz. O yetmişe yakın olmalı. Beni eşeğe bindirir, kendi yürürdü. Yol iki saate yakın sürerdi. Gölgeler sarardı sağımızı solumuzu. Gün kavuşurken tarlaya varırdık. Yüksekte, bayırda kalırdı tarlamız. Dere çok aşağılarda kalır, derinlerde akardı. Tarlaya varınca onun acelesiz akşam hazırlığı başlardı. Yükünü indirir, semerini alır, eşeği az öteye bağlardı. Sonra çalı çırpı toplardık birlikte. Yükü indirdiğimiz yerde ateş yakardı. Ateşin yanına gocuğunu serer, oturturdu beni. Karşılıklı yemek yerdik. Karşı bayırlarda, aşağıda derenin öte yakasında yer yer, küçüklü büyüklü ateşler yanardı. "Bak," derdi bana, "komitacılar. Bulgar komitacıları..." Derenin öte yakasında, yanan ateşin başında dolanan adamları, karaltıları gösterirdi. Hürriyetin ilânından aşağı yukarı yedi sekiz yıl önceydi daha. Nerede olursak olalım, hangi saatte olursa olsun bir mavzer sesi, bir silah sesi yarar geçerdi geceyi. Hep öldürülenlerin, vurulanların hikâyeleri anlatılırdı evlerde. O, gözlerini ayırmadan bakardı derenin öbür yanındaki ateşlere. "Azdılar..." diye mırıldandığını duyardım. Yemekten sonra gocuğuna sarar yatırırdı beni. Çocuk

aklımla karanlıklar, silah sesleri, yanan ateşler, ölüm hikâyeleri arasında ürkütücü ilişkiler kurardım. Çocuktum, ne de olsa dayanamazdım, ürksem de korksam da az sonra uyur kalırdım. Arada uykularım arasında üstümü örttüğünü duyardım. Korku dolu rüyalar görür, sık sık uyanırdım. Onu yine uyumadan önce bıraktığım gibi, ateşin başında bağdaş kurup oturmuş görürdüm. Yine derenin karşı yakasına, komitacılara bakardı. Çok değil, bir kurşun atımı, üç yüz dört yüz adım ötede, komitacılar, çapraz fişeklikli, saçlı sakallı adamlar, yaktıkları ateşin yöresinde dolanırlar, fişekliklerinin, silahlarının, koşum takımlarının madensel parçaları alevlerin yalazları vurdukça parıldar, gölgeler düştükçe kararırdı. Geç saatlere kadar şarap içer Bulgarca türküler söylerlerdi. Rüzgâr, türkülerini bize doğru getirirdi. Bazen konuşmaları bile duyulurdu.

Babam, gözünü kırpmadan bakardı onlara. Eğilir, bir iki çubuk, kuru mısır koçanı atar ateşi beslerdi. Arada uyandığımı görünce, dingin, telaşsız gözlerle bana bakardı. Öyle korkudan uzaktı ki bakışları tek söz söylemese bile güven verirdi. Göz göze gelmemizle yeniden uyumam bir olurdu.

Daha sonraki yıllar, dağlardaki kavgalar arttı. O da götürmez oldu harmanlara beni. Ama ben, harmanlarda geçirdiğimiz o geceleri sonradan büyüdükçe sık sık ansıdım. Andıkça da yaşarken duymadığım korkuyu duydum. Hemen her gece bir adam, bir Müslüman vurulan o dağlarda, yedi yaşında bir çocuğu niye yanında taşırdı? Mavzerini, tabancasını hiç göstermezdi bana. Silahı var mıydı? Nerede saklardı? Silah taşımazsa, nesine güvenir de öyle korkusuz otururdu o yaktığı ateşlerin başında?

Açık açık çözemesem de, çok sonra, Rumeli'nden ayrılacağımız günler gelince bir yoruma bağlar gibi oldum onun bu davranışını. Zaten babamı, birlikte olduğumuz yıllarda değil, hep yaşadıkça, onun yaşına geldikçe anladım. Yaptığımız işler birbirini tutsa da tutmasa da baba-oğul olduğumuzu, yakınlıklarımızı sezdim, öyle sevdim.

Kurtuluş Savaşı'nın haberlerini hep Kur'an okuyarak, dua ede-

rek izledi. Savaşın kazanılmasından neler beklediğini hiçbir zaman açık açık söylemedi. Fakat Florina'nın, Selânik'in, bütün o camili, bağdadi evli, Müslüman Makedonya topraklarının Osmanlılar'dan kopması, çok değil daha on yıllık hikâyeydi. Balkan Savaşı, İkinci Balkan Savaşı, Birinci Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı birbirlerini izleyen savaşlardı onun gözünde. İlkinde, ikincisinde yenilmiştik ama savaş daha bitmemişti, sürüyordu. Sonunda kazanmıştık işte. İçinden, içinden ordularımızın ilk iki savaşta yitirilen yerleri geri alacağı umudunda olmalıydı. Yunanlılar'ın eline geçmiş bile olsa Florina'yı Osmanlı kasabası olarak görüyordu hâlâ. Tam, kendi bildiğinden başka doğru tanımayan, dik kafalı Rumelililer'dendi o. Yenilgiyi hiçbir zaman kabullenmemişti. Bana öyle geliyor ki, çocukluğumda, sahibi efendisi bildiği topraklar üzerinde, başkalarından korkmayı yediremediği için, Bulgar komitacılarından falan korkmadığını göstermek için, beni yanında sürüklüyordu dağ başlarındaki o ıssız harman yerlerine! Komitacıların kendisine bir zarar veremeyecekleri kanısında olmalıydı. Kasabada sevilen bir adamdı. Nişancı Taburu'nun en gözde subayları yakın arkadaşlarıydı. Kendisine bir şey olursa, subay arkadaşlarının komitacılara Florina'nın dağını taşını haram edeceklerine inanabileceğini sonraları çok düşündüm.

Lozan Antlaşması imzalanıp da, Batı Trakya Türkleri olarak bizlerin Batı Anadolu Rumları ile yer değiştireceğimiz duyulunca inanmak istemedi. "Olmaz öyle şey!" diyordu. Haber kesinlik kazanınca, "Ben Florina'dan ayrılmam" diye tutturdu. "Bre baba, bre İbrahim Efendi, yapma, etme, geçti o günler unuttun mu üç yıldır çektiklerimizi, Yunanlılar Anadolu'dayken? Ordumuz nerede, hükümetimiz nerede, biz de orada. Bize orası yakışır..." dedik. Ben söyledim, dostları söyledi, dinletemedik. Bir yandan da yol hazırlıklarımız ilerledi. Bir gün evimizi Bursa'nın yakın bir köyünden gelen görmüş geçirmiş bir Rum ailesine teslim ettik. Yola çıktık.

Babam, Selânik'e kadar ağzını açmadı. Trenin penceresinden Makedonya topraklarına, dağlara, taşlara baktı durdu. Meşe ağacın-

dan yüksek arkalıklı bir koltuğu vardı. Selânik'te vapura bineceğimiz gün, yolculukla ilgili işlemleri tamamlarken, yorulmasın diye, gümrüğün rıhtıma inen merdivenleri önünde, koltuğuna oturtmuştuk onu. Koltuğunda yine öyle dalgın, tek söz etmeden bekliyordu. Vapura geçeceğimiz sırada birden, gerisinde, iki eliyle kavradı rıhtım merdivenlerinin parmaklıklarını. Doksan üç yaşındaydı. Hâlâ güçlü kuvvetliydi. Ben, Fehim Çavuş, Salih Bey, ellerini çözemedik bir türlü parmaklıklardan. "Benim yerim Florina, diyordu. Ölülerimi kimsesiz bırakamam! Toprağımı bırakamam! Siz gidin, bindirin beni trene, Florina'ya geri döneyim. Florina'da öleyim..." Vapur kalktı kalkacak, söz anlamıyordu. Zorlukla, sonunda üç kişi koltuğu ile yerden havalandırdık, ayırdık ellerini parmaklıklardan. Ayırdık ama ayaklarına felç inmişti. Vapura, koltuğunda, elden ayaktan kesilmiş olarak bindi. Aklı yerindeydi, eskisi gibi rahat konuşuyordu. Göçmen olarak Urla'ya yerleştik. Urla'da üç yıl yatağında sılasını yaşadı. Baktığı yerden gözlerini ayırmadan sık sık dalar giderdi. Arada, kendini tutamadığı sıralarda, "Ah, Florina'yı bırakmayacaktım, Florina'da ölecektim!" dedikçe, artık gölgelenmeye başlayan bakışlarında, cins atlar gibi, geniş sağrılı dik omuzlu dağlarının izdüşümleriyle Makedonya göklerinin ışığı yansır, yüzü bulutlardan sıyrılmış gibi aydınlanırdı.

DAYIM

Tren Florina'nın kıyısından geçerdi. Selânik treni Florina'ya akşam saatlerinde gelirdi. Rüzgârsız, dingin gecelerde, trenin gelişi, traverslerdeki tıkırtıları, düdükleri olduğu gibi duyulurdu evimizden. Dayım, Ekşisu'dan biner, Selânik treni ile gelirdi bize.

Kış ayları günler kısaldıkça trenin gelişi karanlık saatlere düşerdi. Akşam yemeklerini yemiş, sofradan kalkmış olurduk. Evimizin alt katında, sofada büyük duvar sobası vardı. Akşam yemeklerini sofada, o sobanın önünde yerdik. Yemekten sonra babam sobaya yeniden odun atılmasına izin vermezdi. Üst katta, onun odasında altı kalın saç, üstü bakır ikinci bir soba yanardı. Saç bölümün dibi tuğla döşeliydi. Bakır bölüm su kazanıydı. Soba borusu, kazanın içinden geçerdi. Kazanın üstüne el genişliğinde bir kum tablası eklenmişti. Tuğlaların, kazandaki suyun ısıyı koruduğu, kum tablasının ise rutubeti çektiği söylenirdi. En küçük kız kardeşim Meryem'in beşiği bütün kış babamın odasında dururdu. Akşam yemeğinden sonra babam bizim de onun odasında oturmamızı isterdi. Huriye ile bana babamın odasında oturmak hiç de iç açıcı gelmezdi. Sert adamdı. Gülmek, konuşmak, şakalaşmak nedir bilmezdi. Ya da bize öyle davranırdı. Sofradan kalkınca, o odasına çıktıktan sonra, oyalanabildiğimiz kadar aşağıda kalır, duvar sobasına sokulurduk. Anam, sofrayı kaldırır, bulaşıkları yı-

kardı. Duvar sobasının en son ikindi üstü yenilenen odunları yavaş yavaş sönmeye yüz tutarken, anam içindeki korları ertesi sabaha kadar korumak için külleriyle örterdi. Çevremizdeki dağlar karla kaplı olurdu. Sobanın ateşi geçince, sofanın gitgide soğuduğunu duyardık. Anam üşüdüğümüzü görür, "Hadi," derdi, "babanızın odasına! Usul usul, gürültü etmeden! Kur'an yazar, aklını karıştırmayın..."

Kız kardeşim Huriye ile konuşmamızı merdiven başında keser, ayaklarımızın ucuna basa basa gürültüsüz yukarı çıkardık. Babamın kapısı önünde, açmadan önce dururduk kısa bir süre. Huriye bana bakardı ben ona. Kapıyı hangimiz açacağız diye? Sonunda birimiz, kapıyı, yavaş yavaş gırç diye, sanki babam duymayacakmış gibi açardık. Yüzümüzde odanın sıcaklığını, sırtımızda sofanın soğuğunu duyarak kapının eşiğinde bir daha duraklardık. Huriye bana bakardı ben Huriye'ye. Gürültü ettik mi diye? Rahlesini önüne çekmiş Kur'an'ını yazan babam, gözlüklerinin üstünden ikimize bakar, duraklamamız uzarsa, "Girin içeri! Açık tutmayın kapıyı..." derdi. Daha biz odaya girerken divitini mürekkep hokkasına batırır, başını yazısına eğerdi yeniden.

Ne oyun, ne şaka, ne de en küçük bir gürültü. Günün ceza, işkence bölümü başlardı bizim için. Odada yerlerimiz belliydi. Yatacağımız saate kadar, sobanın az gerisinde, diz üstü oturur kalırdık. Ardımızdan az sonra anam gelir, Meryem'in beşiği yanında diz çöker ya el örgüsünü ya nakışını alırdı eline ya da çoraplarımızı onarırdı. O sessizlik içinde sobada yarısı yanarak kayan bir odunun düşüşü, ısınan kumun çıtırdısı bile duyulurdu. Anam çoğu akşamlar sobanın kumu üstünde kestane kavururdu bize. Kestanelerin kızarmasını beklemek, sonra soyup yemekle oyalanırdık az çok. Ardından yine odanın içinde oraya buraya bakar, dışardan gelen sesleri dinlemeye başlardık. Selânik treninin gelişini, o boğucu saatlerin eziyetini azaltan bir oyun durumuna getirmiştik Huriye ile aramızda. Alevlerin soluğu, odunların kayıp düşmesi, babamın arada bir kısa kuru öksürükleri, kumların, kalem ucunun cızırtısı gibi odanın bildiğimiz

seslerini bastırarak, yaklaşan trenin ilki uzun ikincisi kısa düdüğünü duyardık. Huriye ile bakışlarımız yine birbirini bulurdu. "Acaba? Dayım mı?" Yan gözle anamı kollardım. Bir an başını el işinden kaldırıp umutla pencereye doğru baktığını, dışarıya kulak verdiğini görürdüm. Bazen kendini tutamaz, "Tren gelir..." diye mırıldanırdı. Babam karşılık vermezdi.

Traversleri aşan tekerleklerin tıkırtısı büyür, büyür, ağırlaşır, uzakta istasyonda trenin durduğu anlaşılırdı. Bir iki dakika sonra çalan kampanayı, trenin kalkışını, kısa kısa bir iki düdükle uzaklaştığını duyardık. Traverslerin odanın camlarında yankılanan sarsıntıları dinerken, dışarda sokaktan yaklaşan bir faytonun takırtıları seçilir, büyürdü. Trenden inen subaylar, kimi yolcular evlerine giderlerdi faytonla. Dayım da hep faytonla gelirdi bize...

İçimizden faytonun tıkırtılarını sayar beklerdik. Atların nal sesleri gittikçe daha açık seçik duyulurdu. Fayton, kışlaya giden sokağa sapmadan ilerlerse sabırsızlığımız artar artar, derken, arabacı dizginlere asılır, fayton kapımızın önünde duruverirdi. Dayımın, faytondan yere atlaması ile evimizde babamın kurduğu o sert düzen alt üst olurdu. Kapının çalınmasını beklemeden Huriye ile ben ayağa fırlar bir koşu, alt katta, avlu kapısının gerisinde bulurduk kendimizi. Anam yukarı çıkmadan önce kapıyı sürgülerdi. Sürgüyü açmaya boyumuz yetmezdi henüz. Anam, ardımızdan sevincini, telaşını belli etmemeye çalışan ölçülü adımlarla gelir, kapının sürgüsünü çekerdi. Avluyu, anamın sağında solunda "Dayım! Dayım!" diye hoplaya zıplaya geçerdik. Sokak kapısının gerisinde yine durduğumuz yerde duramadan, bağrışarak, anamın arkamızdan gelişini beklerdik.

Dayımın kapıyı vuruşu bile ayrıydı herkesten. Yüreğinin taşan sevinci kapıyı vuruşunu geçerdi. Anam kapıyı açar açmaz sıçrardık boynuna, omuzlarına. Ben bir yandan, Huriye bir yandan, ellerine kollarına sarılırdık.

Anam: "Durun, rahat bırakın, soluk alsın dayınız, yoldan geldi..." derdi. Dinleyen kim. O, geniş omuzları, koyun postundan kalın kür-

kü, uçlarında karlar erimiş nemli bıyıkları ile eğilir, bir koluna beni, bir koluna Huriye'yi alır, doğrulur. İkimizi de yanaklarımızdan öperdi. "Nasılsın be Esma?" derdi anama. "İyi gördüm seni..." Anam "Çok şükür ağbi" der kollarını bize doğru uzatırdı. "İnin aşağıya, yormayın dayınızı..."

Dayım, başını sağına döndürür, Huriye'yi soluna döndürür beni bir kez daha öper, sonra burnunun ucunu Huriye'nin saçlarına yüzüne sürterdi. Huriye gıdıklanır, sıçramaya başlardı dayımın kolu üstünde. Dayım gülerdi:

"Uh, can olmuş bunlar, can olmuş, büyümüşler..."

Anama dönerdi:

"Bozma çocukların keyfini. Sen bir zahmet arkamdan al şu küçük sepeti..."

Anam kapıyı kapatır, kapının hemen içindeki sepeti alırdı. Avluyu kocaman bir ağaca çıkmış gibi dayımın kollarında geçerdik. Yer çok aşağılarda kalmış, gök yakınlaşmış gibime gelirdi. Anam, elindeki sepetin ağırlığıyla omuzu hafif yere doğru çarpık, ağabeysinin her gelişinde kendisine bir şeyler getirmesinden duyduğu mutlulukla yanımız sıra yürürdü:

"Ne zahmet edersin be ağbi her sefer? Ne taşırsın bu ağır sepeti elinde Goriçka'dan buraya kadar?"

"Sırtımda mı getirdim ki zahmet olsun be Esma? Şart mı her sefer söyleyeyim bunu? Nasıldır İbrahim Efendi?"

"Nasıl bilirsen yine öyle. Kur'an'ını yazar..."

Anamın, kocasının okur-yazar bir adam oluşundan duyduğu mutluluk belli olurdu bu sözleri söyleyişinden.

Babam, odasından çıkar, alt katta, haremliğin kapısında karşılardı bizi:

"Hoş gelmişsiniz Rıza Bey..."

Huriye ile ben kollarından aşağıya sıyrılırken, dayım biraz eğilir, yere bırakırdı bizi. Babamla iki elle, el sıkışırlar, öpüşürlerdi.

Kapının ardında, dayım kürk paltonusu, çizmelerini çıkarırdı. Yine öyle iri kalırdı. Paltolu nasılsa, paltosuz da öyle...

Babam buyur eder, yol gösterirdi. O yine, babamın gerisinde bizlerle kalır, eğilir, yeniden kollarına alırdı Huriye ile beni. Merdivenleri babamın ardından dayımın kollarında çıkardık. Odaya girdiğimiz zaman, babamın divitlerini, mürekkep hokkalarını, yaldızlarını, fırçalarını ortada göremezdik. Aşağıya, kapıya dayımı karşılamaya inmeden önce hepsini yerlerine kaldırmış olurdu. Odaya girince ilerler, mürekkebi, yaldızları yeni yeni kuruyan yazdığı sayfayı da rahlesinin üstünden alır, ayakta bir iki kez üfler, rafına bıraktıktan sonra yerine otururdu.

Dayım bir dizine beni alırdı bir dizine Huriye'yi. İkimize bir külah leblebi şekeri çıkarırdı ceplerinden. Dünyalar bizim olurdu. Bir süre kaldırır hoplatırdı bizi. Babam, ne güler, ne kızar, öyle karşıdan bakardı sevincimize. Galiba bir dayıma davranırdı bu kadar hoşgörüyle. Yazısını yarıda bırakması, takımlarını ortadan kaldırması büyük bir yakınlıktı onun için.

Dayımın sepetleri, taze elma, taze kaymak, bir tencere baklava ile dolu olurdu. Anam biraz hal hatır sorduktan sonra odadan çıkar, sepeti boşaltıp yerleştirmek için aşağıya inerdi. Odaya dönüşünde, bir sahan elma, bir sahan baklava, bir sürahi su, bir iki bardak, el bezi, bıçak yerleştirdiği bir tepsi ile tepsinin altında tuttuğu bir tokmak olurdu ellerinde. Gözlerinin içi gülerek, babamın önüne kadar ilerler, tokmağı yere bırakır, tepsiyi üstüne koyardı.

Sobadaki ateş tazelenir, elmalar soyulur, kabukları sobanın kumu üstüne dizilirdi. Elmalarımızı, baklavalarımızı, hiçbir elmadan, hiçbir tatlıdan almadığımız bir lezzetle yerdik. Odayı kızgın kumun üstünde kavrulan elma kabuklarının kokusu kaplardı. Anam, dayımla babama kahvelerini verir, onlar kahvelerini içerken biz leblebi şekeri külahlarımızı açardık. Anam, "tatlı yediniz, şekerlerinizi yarın yersiniz" der külahları alırdı elimizden. Dayımın bir dizine ben, bir dizine Huriye başlarımızı koyar uzanırdık. O bir eliyle benim, bir

eliyle Huriye'nin saçlarını okşardı hafif hafif. Bizimle oynamaktan aksayan konuşmaları ondan sonra sıraya girerdi babamla. Arnavutlar'ın, Bulgar komitacılarının saldırıları, otlak kavgaları, pusular, vurulan adamlarla uzardı anlattıkları. O şen, yaşam dolu sesi kulaklarımda yankılanırken, yarı aralanan kirpiklerim arasından anamın, babamın dingin yüzlerini, onun yüzümde saçlarımda dolaşan kocaman elini görürdüm. Sesi hiç titremeden anlatırdı o silahlı, ölümlü, ürkütücü hikâyeleri. Anam ile babam da, tıpkı onun anlattığı gibi, göz kırpmadan, korkusuz, kararlı dinlerlerdi anlattıklarını. Gerilemek yoktu onların kitabında...

Uykunun ağırlığı üstüme çökerken, hafif bir üşüme ile ürperdiğimi duyardım. Dayım çabuklaşan el devinimleriyle sırtımı saçlarımı okşar, yavaşça, "Esma" derdi, "ver birer hırka çocukların sırtına..."

Uykumun bir yerinde, onun kollarında yerden kaldırıldığımı, yatağıma bırakıldığımı, alnımda yumuşak öpüşünü duyardım. Gözlerim aralanır, yine kapanırdı. Elini saçlarımdan geçirir, üstümü sırtımı örter, bir kez daha okşardı.

Ertesi sabah uyandığımızda dayım gitmiş olurdu. Anamı, misafir odasını düzeltirken bulurduk. Hemen o gece değilse bile, ondan sonra gelen gece, her gece daha da artan bir umutla beklerdik gelen trenleri, sokakta yaklaşan faytonların kapımızın önünde durmasını...

DİLÂ HANIM

Arnavut Beyi'nin ölüsünü, gocuğu çizmeleriyle, vurulduğu gibi, üstü kapalı bir yaylıya sırt üstü yatırınışlar, battaniyesiyle örtmüşlerdi. Yaylının ön perdesi yağan kara karşı inikti. Gerisinden bakılınca, ölünün gövdesinin biçimini alan battaniyenin kabarıklıkları görünüyordu.

Yaylıya iki beygir koşulmuştu. Sağlam iki beygir daha yaylının gerisinde yedekteydi. Sürücü, sırtında çapraz vurulmuş mavzeri ile önde atların yanı sıra yürüyor, beyin çobanlarından iri yarı iki Gega (1), bütün silahlarını kuşanmış, yedekteki beygirlerin gerisinden geliyorlardı. Onların ardında beyin kâhyası vardı. Yaylıya koşulu beygirlerin sağrıları yanı sıra seğirten koç büyüklüğünde bir çoban köpeği, sürekli tehlikelerden kavgalardan çatık-kara kalan yüzüyle yasına yas katıyordu bu yürüyüş kolunun.

Otlaktan çıktıkları sırada hava kuru soğuktu. Donmuş toprak yolda beygirler tırısla yol alıyorlar, bir dizi tıkırtılar gıcırtılarla sürükleyip götürüyorlardı arkalarındaki sallantılı yaylıyı. Sürücü öndeki yerindeydi. Çobanlar yedek beygirlere binmişlerdi, ... ya da atına. Bir

---

(1) Gega: Kuzey Arnavutluk Arnavutu.

saat sonra Malinka Dağı eteklerinde yol bayıra vurduğu sırada soğuk kırıldı. Çok geçmeden kar başladı. Yolculuklarının ikinci saati dolarken, kar, beygirlerin toynaklarını aştı, izledikleri dağ yolunu örttü, yol yükseldikçe kalınlaştı. Sürücü öne düşerek beygirlerin başını çekmeye başladı. Çobanlar, geride, karda açılan toynak izlerine, tekerlek izlerine uydurdular adımlarını. Kâhya karı zor söken atını yedeğine aldı. Yıllardır gidip geldikleri yolu, iki yanındaki ağaçların, kayaların, kar yüklü çalıların arasından seçerek ilerliyorlardı. Köpek, sık sık öne geçiyor, yolun kokusunu alıncaya kadar karı eşeliyordu.

Bey kuşluğa doğru vurulmuştu. Yaylıyı hazırlayıp yola çıktıklarında öğle olmamıştı henüz. Akşam inerken hâlâ aşacakları dağın eteklerindeydiler.

Gemici fenerlerinden birini arabanın ok başına astılar. Öbürünü geride tentenin çemberine. Perleşevitsiya köyüne girdiklerinde gecenin karanlığı indirmişti. Fenerlerden yayılan sallantılı ışığın birer kulaç ötesinde birbirine karışan karaltılar yığınıydılar artık. Karın, kararan ağaçların üstünde büyüyen gölgeleri birbiri üstüne yıkıla yıkıla yol alıyorlardı. Gerideki fenerin yaylının içine vuran ışığı, tentede iki yana çalkalanıp duruyor, battaniyenin üstünde yer değiştirdikçe ölünün baş, kol, ayak çıkıntılarını karanlıktan çıkarıyordu. Mavzerle vurulmuş kan kokusu salan bir ölüydü götürdükleri. Evine ulaştırıp karısına teslim etmenin ölüye karşı yerine getirilecek son borçları olduğu inancındaydılar. Kurtların saldırısıydı tek korkuları. Perleşevitsiya'da durdular. Yolları üstündeki ilk Arnavut köyüydü. Geceyi köyde, beylerini tanıyan bir Arnavut'un avlusunda, yaylının yanında sabaha kadar gözlerini kırpmadan ölüyü bekleyerek geçirdiler. Sabah gündoğarken yine yoldaydılar.

İkinci gün yolculukları daha güç geçti. Kar, beygirlerin dizlerini buluyordu. Sürücü ile iki çoban sık sık küreyerek yolu açtılar; hendeğe, çukura kayan tekerlekleri omuzlayıp kurtardılar. Dağı aştıklarında öğleyi bulmuştu. Kuzeyde göz alabildiğine uzayıp giden yaylalar karlar altındaydı. Çok uzaklarda Prespa, Ohri gölleri, soluk mavi

sularıyla göğün yere düşmüş birer parçası gibi yamanıyorlardı bu kar örtüsüne. Göllerin batısında, yine çok uzaklarda, karlar arasında bir avuç böcek gibi dağılmış pencere camlarının kapılarının kara kara lekeleri, tek minaresiyle Bogradiç'i seçtiler.

Yaz aylarında olsa beş altı saatlik bir yoldu çıktıkları. Dağı aştıktan sonra çok çok bir saatlik bir yol kalırdı Bogradiç'e. Oysa, karlar altında böyle minaresi, evlerinin pencereleriyle gördükleri beylerinin bucağına varmaları, kısa kış gününde akşam karanlığını buldu.

Yaylı, konağın avlusunda durduğu zaman beyin bütün adamları, ellerinde fenerler, yanan çıralı odunlarla avludaydılar. Beyin halası, henüz kocaya varmamış iki kız kardeşi, yaşlı bir hizmetçi kadın, iki yanaşma ile küçük çocukları kucaklarında karıları, çocuklar, şaşkınlık içinde titreşiyorlardı yaylının sağında solunda. Ürkmüş geri çekilen bakışları, boşlukta aralık kalmış dudaklarıyla henüz dövünmekle, öfkelenip gürültü koparmak arasında kararsızdılar. Beyin karısı Dilâ Hanım yaylı avlunun ortasında durduktan sonra konaktan avluya çıkan kapıda göründü. Kalabalığın önüne geçti. Gözünden bir damla yaş akmadan karşıladı gelenleri. Adamlarına hiçbir şey sormadı. Kocasının ölüsünü konağa, odasına aldı. Yatağına yatırdı. Sabaha kadar başını bekledi. Ertesi gün, ölü toprağa verildikten sonra, kâhyayı çağırttı, sordu.

Onların bölgesinde kışlar sert geçer, bütün otlakları kar örterdi. Malinka Dağı'nın güney etekleri ise açıklıktı. O yakada Goriçka, Sarıgöl kar tutmazdı. Her yıl ekim başında oralarda kiraladıkları kışlık otlaklara inerdi sürüleri, nisanda Bogradiç'e dönerdi.

Aralık ortalarındaydılar. Sürüleri iki aydır Sarıgöl'deydi. Bir hafta önce çobanlarından bir haber geldi. Komşu otlak sahibi Rıza Bey'in adamları, bazı sınırlarda sürülerini geri çeviriyorlardı. Bey atına bindi. Yanında kâhya ile gitti. O gidişin dönüşüydü bu.

Sarıgöl'de kiraladıkları otlakların sahibi yıllardır Manastır'a yerleşmiş bir mirasyediydi. Her yıl eylülde beş on gün için Sarıgöl'e gelir, kâhyasından mısır buğday harmanlarının, sürülerinin yün süt ce-

lep gelirlerinin hesaplarını alır; başını sonunu doğru dürüst bilmediği, her geçen yıl daha da karıştırdığı otlaklarının büyük bir bölümünü kiraya verir; Manastır, Selânik, İstanbul arasında geçen savruk yaşamına para yetiştiremediği yıllar bir-iki tarla satar; gecelerini ya komşu beyleri rakı içmeye çağırır ya onlara rakı içmeye giderek geçirir, denk düşürürse adamlarının körpe kızlarından gelinlerinden birini 3-5 gün konağına kapatır, yaz sonunu da tatlıya bağlayarak Manastır'a döner, kaybolurdu.

Otlakların kira anlaşması, at gezintilerinde, çoklukla da çiftlikte, konağın önünde, sofranın kurulduğu asmanın altında rakı masası başında konuşulurdu. Manastırlı Bey, cebinin kaşındığı sırada, kolunu kaldırır, bazı tepeler, hendekler, dere yatakları, değirmenler gösterir, "İşte bu gördüğün yerler" diye bağlardı sözünü. Eylülde, asmanın altında, kiraladığı otlakları böyle gösterdikten sonra dört yüz altınını almıştı Arnavut Beyi'nin. Daha o akşam ayrılmıştı Sarıgöl'den. Arabayla Ekşisu İstasyonu'na gelirken Manastır'a gideceğini söylüyordu. İstasyonda daha önce gelen Selânik trenine bindi. Beklemenin cansıkıntısından kurtuldu.

Tapu, senet sepet aranmazdı o dönemde. Beyler at üstünde çiftlik alır satar, rakı masasında tarla bağışlarlardı. Sözleri sözdü, tabanca bellerindeydi. Anlaşmazlıklarda verilen sözün hesabı tabancayla sorulurdu.

Sarıgöllü komşuları, arkasından, birlikte içilen rakıların, babalardan büyükbabalardan kalan anıların, derebeyler arasında kökleşmiş kapalı bir anlaşmanın hatırına, ellerinden geldiği kadar yoluna koymaya çalışırlardı Manastırlı Bey'in bu gelişigüzel işlerini. Babadan dededen bey doğanlar için bir ölçüye kadar hoş karşılanacak, alışılmış, olağan savsaklamalardı bunlar. Ama adam uzakta yaşadıkça yıldan yıla malının sınırlarını unutuyor, aldığının sattığının hesabını karıştırıyordu. Bu yüzden komşularıyla kiracılarına bir yığın baş ağrısı bırakıyordu gerisinde.

Dilâ Hanım'ın sorduğu şey tekti kâhyaya. Sadece kocasını kimin vurduğunu bilmek istiyordu.

Beyler görüşmüşler anlaşamamışlardı. Beyinin kiraladım dediği yere Rıza Bey benim demiş, Rıza Bey'in benim dediği yeri Beyi kiraladım diye dayatmıştı. Bir gün sonra sürüleri o yere gidince silahlı çatışma çıkmıştı ikisinin adamları arasında. Çatışmaya mavzerleriyle beyler de katılmıştı. Bir çeyrek sonra Arnavut Beyi vurulunca ateş durmuştu.

Beyi kimin vurduğu açıkça bilinmiyordu. Daha sonra ölüyü yaylıya taşırlarken Rıza Bey'in vurduğu söylenilmeye başlandı. Düpedüz yakıştırmaydı bu. Beylerini vuranın bey olmasını uygun görmüşlerdi. Rıza Bey namlı atıcılardandı. Bir kez adı geçtikten sonra, gerçek suçluyu araştırmalarını önleyen bir direnme duygusuna kapıldılar. Beylerini Rıza Bey'in vurduğuna inanıp, kabullendiler.

Kâhya:

— Rıza Bey, dedi.

Dilâ Hanım on dört yaşında gelin olmuştu. Beyin yedi yıllık karısıydı. Çocuksuzdu henüz. Yalnız baş örtüsünün altından göründüğü kadarıyla, sayısız örgülerini ensesinde topladığı sarı saçlarının mayıs çayırlarını hatırlatan ışıltısı açığa vuruyordu gençliğini, tazeliğini. Her zamanki pembeliği çekilen yanakları solmuş, bakışları kararmıştı. Çizgilerinde dona kalmış acısıyla, ne zaman, kimin elinden çıktığı kestirilmesi olanaksız bir yontu gibiydi yüzü.

Gözleri çakmaklandı:

— İşte o Rıza Bey'i tutacaksınız, bana getireceksiniz...

Kâhya istenileni tam anlayamamıştı. Bekledi.

— Diri getireceksiniz!

Kıvılcım gibi çıkıyordu hanımın dudakları arasından her kelime. Açıklamasını tamamladı:

— Ben öldüreceğim onu! Kendim öldüreceğim...

Yine o dönemde, vurulan kocaların, kardeşlerin, öbür yakınların, ardından karakola gitmek kimsenin aklına gelmezdi. Ölenin ya-

kınları silahla sorarlardı ölülerinin hesabını. Dilâ Hanım kurala uyuyordu.

Kâhya, kendisinden en az on parmak boylu, o oranda da enli Rıza Bey'i gözünün önüne getirdi. Çevikliğini, atıcılığını, tabancasız gezmediğini, adamlarını hesaba kattı. Olur diyemiyordu.

Dilâ Hanım:

— Bu hizmetin karşılığı ayrı, dedi. Sürülerimin yarısı Rıza Bey'i diri getirenin...

Kâhya silkindi:

— Sürülerinin yarısı mı?

Bir beylik bağışlamaktı hanımın dediği. Kuzey Arnavutluk'un belki de bütün Makedonya'nın en büyük sürüsüydü kâhyası olduğu sürü. Dilâ Hanım, bey kızıydı. Altı yüz koyun çeyiz getirmişti kocasına. Şimdi aşağıda, Goriçka'daki kiralık otlakta, yayılan koyunların sayısı bin beş yüzü buluyordu. Ayrıca ellisi hergele, yüz otuz büyük baş hayvan vardı.

Dilâ Hanım, yere değen uzun eteklerini kunduralarının ucuna doğru çekti. Oda kapısına bakarak konuşmanın bittiğini hatırlattı:

— Yarısını! Ama diri olarak, sağ olarak!.. Rıza Bey'i karşımda böyle senin gibi diri göreceğim. Dostumun düşmanımın önünde kendim öldüreceğim... İster kendin tut getir, ister tuttur getir. Sözüm söz. Sürülerimin yarısı Rıza Bey'i diri getirenin. Rıza Bey'i yakalamak için her ne yaparsan bana sık sık haber getir. Beni merakta bırakma...

Kış geçti, eriyen karlarla taşan dereler, çay yatakları aka aka incelip yatıştılar. Dilâ Hanım'ın sürüleri Goriçka'dan Bogradiç'e döndü. Kâhyası ile adamları Rıza Bey'i bir türlü yakalayamıyordu.

Kâhya hırslıydı. Rıza Bey'i yakalayıp hanımının yarı sürüsünü ele geçirmek umuduna kaptırmıştı kendini. Rıza Bey'in ardına adamlar koymuş, çiftliğinden, Goriçka'dan ayrılacağı, uzaklaşacağı günleri gözetliyordu.

Rıza Bey henüz ne Dilâ Hanım'ı tanıyordu, ne kendisini yakalayıp getireceklere vereceği ödülden, ne de niyetinden haberliydi. Kış

boyu hiç değiştirmeden eski yaşayışını sürdürdü. Dostluğa, söze sohbete düşkündü. Goriçka'ya üç dört saat çeken geniş bir çevre içinde kalan çoğu köyler kasabalarda sevdiği dostları vardı. Aralarında atla arabayla gider gelirlerdi. Bu yolculuklar ister kısa ister uzun sürsün, yemek içmek, sofra başı sohbetleri gece yarılarından önce bitmez, konukların geceyi gittiği evlerde geçirmesi olağan sayılırdı.

Rıza Bey'e o kış yine çok konuk geldi. Gelenler çoğunlukla eski tanıdıkları, yakın dostlarıydı. Ama, konukseverliğini, sözünün sohbetinin doyulmazlığını duydukları için hiç tanımadığı beylerin de kapısını çaldığı oluyordu. Rıza Bey onları da yakın dostları gibi, hatta yeni olduklarından, değişik bir sevinçle karşılardı. Öğlenden kurulan sofralar, yine birbiri ardından gelen yemekler, hamur tatlıları, meyvelerle gece yarısına kadar uzardı, gelen yabancı gece selâmlıkta konuk edilirdi.

Rıza Bey o kış, Sarıgöl, Zeleniç, Kaylar, Poteska'daki dostlarını, onbeş-yirmi günde bir de Ekşisu'dan trene binip Florina'ya, kızkardeşini, eniştesini, yeğenlerini görmeye gitti. Dilâ Hanım'ın kâhyası bu gidiş-gelişlerin tümünü gününde haber aldı. Aldığı haberler beklediğine uygun düşmedi. Goriçka ile Rıza Bey'in gidip geldiği bu yerlerin arası hep düzlüktü. Neresinden bakılsa bütün ova bir uçtan bir uca görülürdü. Ayrıca yol işlekti. Gizlenmeye, pusu kurmaya elverişli değildi.

Sonunda ilk kez yaz başlarında bir gün kâhyanın beklediği haber geldi. Rıza Bey atla Florina'ya, eniştesine gitmişti. Bir ya da iki gece kalıp dönecekti.

Kâhya, haberi getiren Gega'yı geri saldı. Hemen yol hazırlıklarını tamamladı. Hanımını gördü. Yola çıkacağını, kısmetse dönüşünde kolları bağlı Rıza Bey'le birlikte karşısında olacağını söyledi. Dilâ Hanım verdiği sözü bir kez daha yineledi. Üstelik kocasının ölümünden beri doğan kuzular, buzağılar, tayların da hesaba katılacağını açıkladı. Arnavut Beyi'nin ölümü üstünden altı ay geçmişti. Arnavut Beyi'nin ölüsünü getirdikleri yaylı ile yola çıktılar. Kâhya yine

atlıydı. İri yarı iki Gega yaylıya binmişlerdi. Sürücü yerindeydi. Yolcukları yeşillikler arasındaki dağ yolunda rahat geçti. Üç saat sonra, Florina ile Goriçka yolu üzerindeki Gölünç Köyü'nde, Hayrettin Ağa'nın selâmlığı önünde durdular.

Gölünç, Malarika Dağı yamaçlarında çoğunluğu Arnavut ile Türk, biraz da Rum karışık üç yüz hanelik bir köydü. Hanı yoktu. Köyde gecelemek zorunda kalan hatırlı kimseler, kendi yakınları tanıdıkları yoksa Hayrettin Ağa'ya konuk olurlardı.

Hayrettin Ağa'nın, ara duvarları ortak, birbirine bitişik iki evi vardı. Poyraza bakan ev üç oda daha küçüktü. Selâmlık olarak kullanılırdı. Güneye bakan evde Hayrettin Ağa kendi otururdu. İki evin avluları ayrıydı. Önlerinde kalırdı.

Kâhya, ağayı ölen beyin döneminden tanırdı. Bir teneke beyaz, bir kelle kaşar peyniri ile iki kuzu hediye getirmişti. Hediyelerini verdi. Ağanın kahvesini içti. Sürülerinden hırsızlık olduğunu, yakınlarda çalanları arayacaklarını söyledi. Bir ya da iki gece selâmlığında kalmalarına izin istedi. Konuşmayı uzatmadan kalktı.

Bineğini, yaylının beygirlerini selâmlığın ahırına çektiler. Yaylıyı avluya bıraktılar. Köye çıkıp, Bogradiç'e Rıza Bey'in haberini getiren Gegayı buldular. Adamdan Rıza Bey'in henüz Florina'dan geri dönmediğini öğrendiler. Gölünç'ten ayrılarak Florina yolunu tuttular.

Gölünç'ün dışında yol ikiye ayrıldı. Bir yol yukarıdan dağın yamacını dolanarak gidiyor, öbürü aşağıda geniş koyağın tabanında kalan köylere iniyordu.

Yarım saat kadar yürüdüler. Koyakta, dipte kalan Negovan köyü üstünden geçtiler. Bir yarım saat daha yürüdüler. Sağlarında koyak iyice derinleşti.

Sık pırnallıklar, erguvan, defne, alıç kümeleri yer yer yolu boğuyor, dallara, birbirine karışan sürgünlere sürünerek birerle kolda ilerliyorlardı. Arada bu karışık bitki yığınları arkasından sıyrıldıkça, sağlarını, birkaç adım ötede çatlaklarından yanlamasına yaban incirleri, çamlar fışkıran, aşağıya dikine inen büyük kayalıklar kestiğini görüyorlardı.

İki yandaki çalılıkların birbirine girdiği yolun yüksekçe bir yerinde durdular. Dağ önlerinde dönüyor, Florina'dan gelen, aşağıda koyağın dibinde akan çay yatağını izleyen Negovan yolu ile üstünde oldukları kestirme Goriçka yolu, bir kurşun atımı ötelere kadar gözleri önünde kalıyordu.

Yolu bıraktılar. Bayırdaki gürgenlerin altında, yüzleri Florina'dan gelen yollara dönük oturdular, beklemeye başladılar. Böyle bekleye bekleye bir tabaka tütünü boşaltacak kadar cigara sarıp içtiler. Bir ara acıkıp yanlarında getirdikleri ekmek peyniri yediler. Beklemeleri üç saate yakın sürdü. Bu üç saat içinde önlerinden, beygiri ardında bir oduncu geçti. Pırnallıkların gerisinde kalıyorlardı. Adam onları görmedi. İki yandaki sık dalları sürgünleri hışırdatarak yol açan beygirinin gerisinde uzaklaştı. Aşağıda Negovan yolu daha işlekti. Onlar yine de Rıza Bey'in tuttukları yoldan geleceğini hesaplıyordular. Sonunda yanılmadılar. Rıza Bey al bir at üstünde dağ yolunu döndü. Arada bir omuzlarına kadar pırnallıklar arasında gözden kaybolup, açıklıklarda atının toynaklarına kadar boy vererek kendilerine doğru yaklaşmaya başladı. Dört Gega yola indiler. İkisi sağda, dik yarın bitimini örten erguvanların, ikisi soldaki pırnallıkların gerisine sindiler.

Rıza Bey Florina'ya her zaman Ekşisu'dan trene binerek giderdi. Atı, ayağına çabuk, sağlam hayvandı. Goriçka ile Ekşisu'nun arası hemen hemen dağ yoluna eşitti. Atla çok çok iki, iki buçuk saat çekerdi. Üstelik Ekşisu'dan Florina'ya bir saatlik bir tren yolculuğu yapması gerekirdi. Fakat hem her yolculukta Ekşisu'da görülecek bazı işleri çıkardı, hem de yol, dağların komitacılar, kanun kaçakları ile dolu olduğu o dönemde, daha güvenliydi.

Bu yolculuğunda yine önleyemediği eski bir hevese kapıldı. İlk yazdı. Sağıklı her insanın kanının kaynadığı günlerdi. Yola çıkmadan önce dağ havasını özlediğini duydu. Katırtırnakları, erguvanlar açmıştı. Dağ yolu, şimdi, sarı çiğdemler, pamukçuklar, daha sayısız yayla çiçekleri ile renk renk, kekiklerin, kedi nanelerinin kokularıyla soluk

alınmasına doyulmaz tazelikteydi. İlk gençliğinden beri yılda bir kez olsun dayanamaz atla geçerdi o yoldan.

Gidişte de dönüşte de yolculuğundan mutluydu. Komitacıları, kanun kaçaklarını unutmuş, gözleri önünde doğanın dirilişine, yeniden doğuşuna gülümsüyordu. Kâhya ile adamlarının pususuna böyle her türlü kuşkulardan uzak olduğu bir ruh durumunda düştü. Atı, pusuya girerken irkildi, kulaklarını dikti, burun kanatlarını bütün genişliğiyle açarak duraladı. Atının uyarısına aldırmadı. Topuklarıyla yol verdi hayvana. Dört Gega erguvanların pırnalların gerisinden fırladılar. Silahına davranmasına sıra kalmadı. İkisi sağını ikisi solunu sardı.

At ürktü. Hızla üç beş adım geri kaçtı. Dizgini Gegalardan birinin elindeydi, tartıyordu. At bu kez hızla öne atıldı. Geganın elinden kurtardı ama, gerideki Gegalar Rıza Bey'i kucaklıdılar, eğerin üstünden aşağıya aldılar. At arada kalmıştı. Kâhya ile dizginini yakalayan Gega önünde Rıza Bey'i yakalayan çoban Gegalardan biri ile sürücü gerisindeydiler. Yol öylesine dardı ki iki kişinin yanyana gelmesi olanaksızdı. Dizgine asılan çoban, pırnal dalları arasında dengesini yitirmiş yıkılmıştı. Kâhya geridekilere ulaşmakistiyor, önünde sağa sola atılan ürkmüş attan geçit bulamıyordu. Rıza Bey güçlü kuvvetli erkekti. Silkindi. Pırnalların da yardımıyla iki Gegayı iki yanına devirdi. Kendini, devirdiği Gegaların gerisine attı. Kâhya ile öndeki çoban atını geçip yaklaşmaya çalışıyorlardı henüz. Devirdiği çoban Gegaların ikisini de önüne almıştı. Yakın olanı doğruldu, saldırıya geçmek istedi.

Teke tektiler şimdi. Rıza Bey adamı tekme yumruk arkasındaki arkadaşlarının üstüne yıktı. O kargaşada kâhyanın tabancasına el attığını gördü. Kendisi tabanca çekmek için geç kalmıştı. Daha uzun düşünmedi. Erguvanların gerisine kaçtı. Kâhyanın ilk kurşunu omuzu üstünden geçip giderken kendini yardan aşağıya, boşluğa bıraktı. Yedi sekiz kulaç kadar boşlukta aktıktan sonra, kayalar arasından yanlama boy atmış bir çamın uç dalına takıldı. Dala sarılmak istedi. Sarıldı da. Fakat dal hızla düşen ağırlığı altında, esnedi, çatırdadı, ağa-

cın gövdesine bitiştiği yerden kırılarak sarkmaya başladı. Dalı elinden bırakmadı. Üç kulaç uzunluğundaki dal sarktıkça sarktı, düşeyine kadar indi. Rıza Bey, bir süre dalın ucunda boşlukta sallandı kaldı. Dalın yavaş yavaş gövdesinden koptuğunu duyuyordu. Telâşa kapılmadan kayaların inişine yaklaşmak istedi. Bacağı erişmedi.

Sonunda gövdesinden kopan dalla birlikte aşağılara aktı. Altında yere vuran dal ellerinden kurtuldu. Dal bir yana kendi bir yana düşüp kaldılar.

Düştüğü yerden yukarılara baktı. Boğuştuğu yer şöyle böyle yirmi otuz kulaç yükseklikteydi. Gegaların kayaların kıyısından eğilip kendisini aradıklarını gördü. O uzaklıktan tabanca ile vurulması güçtü. Ateş edebilirlerdi yine de. Kımıltısız kalmayı, ölmüş görünmeyi seçti. Henüz bacakları üstünde doğrulabileceğine güveni yoktu. Gövdesini dinledi. Şaşılacak şey! Belli bir yerinde kırık çıkık acısı yoktu. Gövdesini bütünüyle saran bir ağrıydı duyduğu. Soluğu düzgündü. Kolları bacakları sağlamdı. İlk korkusu geçince, üstüne düştüğü toprağın yumuşaklığını ayırt etti. Çay yatağı kıyısındaydı. Bir ay önce çekilen suların bıraktığı milli toprak üstünde yatıyordu. Bir daha yukarıdakilere baktı. Gegalar yarın kıyısından çekilmişlerdi. Belki de bir yol bulup inebilirlerdi. Kalkmaya yeltenince kollarının bacaklarının hiç güçlük çıkarmadığını gördü. İçini bir sevinçtir sardı. Ayağa kalktı. Kayaların dibinden Negovan'a doğru yürüdü.

Kâhya ile adamları, Rıza Bey'in yardan nasıl düştüğünü görmemişlerdi. Baktıkları yükseklikten, aşağıda düşüp de kaldığı yerin diz boyu mil tutmuş olduğunu kestiremezlerdi. Öldüğü sonucuna vardılar. Hesapta olmayan bu durum onları adam öldürenlerin şaşkınlığına düşürdü. Ne yapacaklarına birden karar veremediler. Sürücü, aşağıya dereye inip, ölüyü kaçırmalarını önerdi. Çobanlar dereye inecek yol bulmak için bakınmaya başladılar. Kâhya, uzakta, Negovan'a doğru gelen bir öküz arabasını gösterdi. Oyalanırlarsa görülüp yakalanabilirlerdi. İyisi mi kaçmayı, Gölünç'e dönmeyi doğru buldular. Gelişlerinden daha çabuk adımlarla yola çıktılar.

Gölünç gerisindeki dağlar üzerinde gün kavuşurken Hayrettin Ağa'nın selâmlığına vardılar. Heybelerinde yiyecek getirmişlerdi. Akşam sofrasını hazırlarlarken Hayrettin Ağa'nın aylıkçısı bir tencere etli kuru fasulye ile bir tencere pirinç pilavı bir sahan da biber turşusu getirdi.

Rıza Bey'in atı, Gegaların önünden bir süre başıboş bir tırıs kaldırdı. Bir iki dakika koşuyor, sonra ancak atlara özgü bir sezgi ile binicisinin düştüğü dere boşluğu kıyısında duruyor, aşağılara doğru kişniyor, iniş arıyor, bulamayınca sinirleniyor, daha hızlı bir koşu kaldırıyordu. Sonunda Negovan'a yaklaşınca bir çam korusu içinden aşağıya inen bir keçiyolu buldu. Yola daldı. Yolun çay yatağına kavuştuğu yere gelince durdu, boynunu dikti, iki yanını arandı, gerilerden hafifçe topallayarak Negovan'a doğru gelen binicisini görmekte gecikmedi. Kişneyerek kentere kalktı. Binicisini karşıladı. Başını omuzlarına göğsüne sürüp, dizginini kavrayan ellerini yüzünü kokladı. Önünde bel verip ağrılar sızılar içindeki binicisinin binmesini kolaylaştırdı.

Rıza Bey, Negovan'da dostlarından Bakkal Manol'un dükkânı önünde atından indi. Niyeti geceyi Manol'un evinde geçirmekti. Kırk yılın başı gün kavuşurken Rıza Bey'i köyünde gören Manol'un gece ağırlamadan yola bırakması olacak şey değildi. Adam, sevinçten konuğunu nasıl karşılayıp nereye oturtacağını şaşırmıştı.

Rıza Bey, başından geçenleri hemen anlatmadı. Florina'daki enişte sine birkaç satırla olayı özetledi, tehlikede olduğunu, jandarma komutanına haber vermesini yazdı. Zarfladı. Manol, ertesi sabah erkenden Florina'ya gidecek birine vererek tezkereyi göndermeyi üstüne aldı.

Az sonra Manol'un kahvesini içerken Rıza Bey, gece Negovan'da kalma kararını değiştirdi. Gegalar düştüğü yeri görmüşlerdi. Ardından dereye inmişlerse, milli toprak üstünde ayak izlerini sürerek Negovan'da kaldığını anlayacaklardı. Gölünç köyünde yakın dostu Hayrettin Ağa'nın selâmlığında daha güven altında olacağını düşündü. Er-

tesi gün Florina'dan kendisini korumaya gelecek jandarmaları Hayrettin Ağa'nın evinde bekleyecekti. Manol'a düşmanlarının ardına düştüğünü, kaçmak zorunda olduğunu, jandarmalar ya da akrabaları kendisini soracak olursa Hayrettin Ağa'nın adresini vermesini söyledi. Kahvesini bitirir bitirmez daha çok oyalanmayı tehlikeli görerek atına atladı.

Gölünç'te haremin avlu kapısı önünde atından indiği sırada, iyi bir rastlantıyla, Hayrettin Ağa, oğlu ile avludaydı. Dışarda bir atın durduğunu anlayınca oğluna "bak bakalım gelen kim?" dedi. Açılan kapı aralığından Rıza Bey'i görünce, bir sevinç kapıya atıldı.

Birlikte avluya geçtiler. Rıza Bey'in atını haremin ahırına çektiler. İlk karşılama sözleri ardından Hayrettin Ağa "Kısmetine selâmlık dolu," dedi, "konuklar var..." Rıza Bey, meraklı görünmeyi ev sahibinin özel yaşayışına burun sokmak saydığı için konukların kim olduğunu sormadı. Ağa, yine de "Yabancılar, tanımazsın" diye sürdürdü konuşmasını "Kusura bakmazsan, rahat olmazsan, bu gece bu tarafta kalacaksın..."

Hareme geçtiler. Kahveler içildi. Az sonra sofanın ortasına sofra kuruldu. Evin kadınları mutfak yanında bir odada yemeklerini yediler. Rıza Bey'le Hayrettin Ağa'nın muhabbeti gece yarısına kadar sürdü. Rıza Bey, aradabir dizini kolunu ovuyor Negovan yakınlarında attan düştüğünü söylüyordu. Onlar konudan konuya geçerken, duvarın öte yanında selâmlıktan, karışık sesler, gürültülü konuşmalar geldikçe, Hayrettin Ağa "Selâmlıktakiler..." Ne de olsa kalabalıklar..." "Dağ köylüleri, usul erkân bilmezler.." gibi açıklamalarda bulunuyordu.

Gece yarısında yattılar. Rıza Bey'e sofa üstündeki odada yatak hazırlanmıştı. Oda kapısını kapatınca duvarın öte yanından gelen yemekteki gürültülerin horultuya çevrildiğini duydu. Her yanı ağrılar sızılar içindeydi. Yorgundu. Horultulara kulak asmadan uyudu.

Kâhya ile adamları, Rıza Bey'i, yardan düştüğü yerde ölü bıraktıkları kanısındaydılar. Hanımının yarı sürüsünü ele geçirmek umudunu yitiren kâhya, en yakınlarından biri ölmüş kadar üzgündü. Bir

yandan da yakalanmaktan korkuyordu. Kurtuluşu erken yola çıkmakta buldu. Ayrılırlarken Gölünç'te adamı olan Gegayı çağırttı. Rıza Bey'in ölüsü üstüne öğreneceklerini ertesi gün Bogradiç'e gelip kendisine ulaştırmasını söyledi.

Gölünç'lü onları uğurlarken, bir ara gece rahat uyuyup uyumadıklarını sormuştu. Kâhya "Akşamdan iyi uyudum, sabaha iki saat kala uyandım. Bitişikten iniltiler geliyordu. Bir daha uyutmadı. Hayrettin Ağa'nın yakınlarından acaba kim hasta?" dedi. Gölünç'lü Gega "Hanesi kalabalık. Yaşlılar var. Karısının kendisinin anası babası sağ, hangisi bilemem ki?" karşılığını verdi.

Sabah kahvelerini içerlerken bu kez Hayrettin Ağa konuğunun gece rahat edip etmediğini öğrenmek istedi. Rıza Bey "Yatar yatmaz uyumuştum, dedi, bitişiktekiler daha ortalık karanlıkken kalktılar. Çok gürültü ettiler. Onların gürültüsü ile uyandım, onlar gittikten sonra rahat uyudum." Gürültü edenlerin kim olduğunu yine de merak etmiyordu.

Onlar sabah kahvesini bitirmeden Hayrettin Ağa'nın oğlu, Florina'dan gelen bir onbaşının Rıza Bey'i aradığını haber verdi.

Rıza Bey, az sonra, bir gün önce yolunu kesen Gegayı jandarma onbaşısına tanımlamaya çalışırken Hayrettin Ağa meraklandıkça meraklandı. Çok geçmeden sorguyu ele aldı.

"Dört Gega mı dedin a be Rıza Bey?"

"Dört Gega..."

"Konuşmaları Arnavutça mıydı?"

"Arnavutça."

"İkisi iri yarı, ikisi orta boylu?.."

"Dediğin gibi."

"Orta boylulardan biri çizmeli düzgün kılıklı?"

"Öyleydi..."

"Öbür orta boylu ile ötekiler çoban kılıklı, poturlu, çarıklı?.."

Rıza Bey, sözle karşılık vermeyi kesmiş, sadece başıyla doğruluyor bu soruların altından ne çıkacağını bekliyordu.

Hayrettin Ağa dövünmeye başladı:

"Tüh, tüh, tüh..."

"Ne var ne oldu be Hayrettin Ağa?"

"Daha ne olsun istersin be Rıza Beyim? Çizmelisi kara kaşlı kara gözlü, öbürleri sarı tüylü gök gözlü müydü?"

"Ne olacak?"

Hayrettin Ağa durmadan el diz dövüyor, yakınıyordu:

"Tüh tüh tüh..."

"Ne biliyorsun be Hayrettin Ağa, ne dövünüyorsun söylesene?"

"Nasıl dövünmeyeyim be Rıza Bey'im? Nasıl bilmeyeyim? Dün gece gelir gelmez ne demedin bana başına gelenleri? Dün gece o dört Geganın dördü de selâmlığımda kaldı, ekmeğimi yedi!" Bir yandan başıyla selâmlığı gösteriyordu. "Bütün gece, aranızda işte bu tek duvar, bitişik odalarda yattınız. Ah bileydim senin düşmanın olduklarını... Tüh tüh tüh..."

Rıza Bey, dünkü boğuşmalarını, yardan aşağıya uçuşunu hatırladı. Dört Geganın, Hayrettin Ağa'nın başıyla gösterdiği incecik duvarı geçip üstüne geldiklerini görür gibi oldu. Sırtı ürperdi.

"Boşuna dövünüyorsun be Hayrettin Ağa, dedi. Bana Azrail'in oyunu bu! Azrail'in şakası. Canı sıkılırsa demek Azrail bu türlü eğlenir insanla..."

Kâhya, Bogradiç'e dönünce olanları hanımına anlattı. Dinledikleri Dilâ Hanım'ın canını sıktı. Sürülerinin yarısı elinden gitmiş gitmemiş umursamıyordu. Onun istediği Rıza Bey'i diri ele geçirmek, bunca yıllık beylik onuruna yaraşacağı gibi kocasının öcünü almaktı.

"Demek dört kişi, dört koca Gega, bir Makedonyalı'nın hakkından gelemediniz, kolunu bacağını zaptedemediniz." dedi. "Yazık size!" Rıza Bey'i tutup getiremediklerine göre kâhya ile adamlarına hiçbir şey vermek zorunda değildi. Yine de cömert davrandı. "Ama Allah için çok uğraşmışsınız. Adam epeyi kök söktürmüş size. Bu gayretinizin altında kalmam," diyerek birer kısrak bağışladı kâhya ile adamlarına.

Ertesi gün Gölünç'ten gelen haberciden Rıza Bey'in yaşadığını öğrendiler. Haber kendi açılarından Dilâ Hanım'la kâhya'nın umutlarını tazeledi. Kâhya yine zengin olabilir, Dilâ onuruna yaraşacak gibi ölen kocasının öcünü alabilirdi. Kâhya eskisi gibi Rıza Bey'in yaşayışını izlemeye, pusuya düşürebileceği günü kollamaya başladı.

Yaz geçti, güz başında sürüler, o yıl Sarıgöl'de kiraladıkları otlaklara indi. Goriçka'ya komşuydular. Kâhya, günü gününe Rıza Bey'in haberlerini alıyordu. Aldığı haberleri değerlendirmekte sabırlı davrandı. Niyeti bu kez Rıza Bey'i sağlam ele geçirmek, pusuya düşürdükten sonra bir daha kaçırmamaktı.

Kış ortalarında bir gün Rıza Bey'in Kastorya'ya gittiğini öğrendi. Sık sık geçtikleri, bir yıl önce beyin ölüsünü Goriçka'dan Bogradiç'e götürdükleri o yolu iyi bilirdi. Rıza Bey'i yakalama planını yola göre hazırladı.

Yazdan beri çobanları arasına yeni iki Gega katılmıştı. Adamlar çok iyi nişancıydılar. Kurda kuşa neye atsalar vuruyorlardı. Sürücüye yaylıyı koşturdu. Nişancı iki Gegayı yaylıya bindirip kendisi atına bindi. Yanları sıra her zamanki iri çoban köpeği ile yola çıktılar.

Kastorya yolu da daha önce pusu kurdukları Florina yolu gibi dağlıktı. Malinka Dağı eteklerini dolanırdı. Dağın ıssız bir yerinde, bayırda, yoldan yüz elli adım kadar içerde, küçük bir Ortodoks manastırı vardı. Pencereleri yolun bütün görünüşünü kapsardı. Manastırdaki keşişin para canlısı olduğu, gözünü doyuran kanun kaçaklarına, komitacılara yataklık ettiği söylenirdi. Keşişe hediye olarak iki kuzu, bir kelle kaşar peyniri götürüyordu.

Yoldan ayrılıp manastıra sapmadan önce nişancıları indirdi. Yolun kıyısında pusuya yatırdı. Yaylıyı manastıra çektirdi. Manastırın gerisindeki şaraplık bağını belleyen keşişi buldu. Hediyelerini verdi. Sürücü ile birlikte manastırda konakladı.

Pusudaki Gegalar vuracakları adamı tanımıyorlardı. Kâhya ikisine de kuzularıyla birlikte onar koyun vaat etmişti. Kastorya yönünden gelecek bir al atlının yolunu bekliyorlardı. Kâhya, yukarıda ma-

nastırın pencerelerinden yolu gözleyecek, dediği al atlı görününce ıslık çalacak, ardından el sallayarak işaretlerini tamamlayacaklar, hazır olduklarını bildireceklerdi birbirlerine.

Kendilerinden istediği işe göre oldukça yüksek sayılırdı kâhyanın vereceği ücret. Alt yanı adam öldürmek yoktu anlaşmalarında. Biri göğsüne nişan alarak atı öldürecek öbürü sağ kolundan atlıyı yaralayacaktı. Atı vurup atlıyı yaralayınca bitiyordu iş. Sonra pusudan çıkıp kimseye görünmeden kestirme keçi yollarından Sarıgöl'e, otlağa döneceklerdi.

Tasarladığına göre, kâhya, Rıza Bey'in yaralandığını görünce yaylı ile ayrılacaktı manastırdan. Yoldan, yardımına yetişmiş gibi, yarasını sarmak için yaylıya alacaklardı yaralıyı. Rıza Bey'i bir kez yaylıya aldıktan sonra gerisi yarasının durumuna kalıyordu. Çok kan kaybediyorsa manastıra dönecekti önce. Bu keşişlerin her biri yarı cerrah sayılırdı. Cerrah kadar, kanı durdurmasını bilirler, manastırda yataklık ettikleri çetecilere sırasında yardım edebilmek için yara bakımında işe yarar her türlü ilaç bulundururlardı. Kanı durdurduktan sonra yaylıya yatıracaklardı yine yaralıyı. Bir yıl önce beyini yatırdıkları gibi beyin ölüsünü götürdükleri yoldan, götürdükleri yaylıyla, beyini vuranı Bogradiç'e götürecekti. Bogradiç'te konağının avlusunda, yaylının arka perdesini açıp da, içerde, ağzı, eli kolu bağlı yatan Rıza Bey'i gösterdiği zaman, hanımının nasıl sevineceğini görür gibi oluyordu bunları düşünürken.

Rıza Bey, yolun bir çeyrek ötesinden göründü. Yukarıda manastırdan kâhyanın ıslığı duyuldu. Baktılar, manastırın kuyusu başında dikilen kâhyanın el salladığını gördüler. Kâhya, yerden bir taş alıp kendilerine doğru savurdu. Taşın arkasından çoban köpeğini kendilerine doğru saldı. Köpek bir koşu pusularına geldi. Yukarıdan ıslık çalıp çağıran kâhyanın yanına geri döndü. Karşılıklı el salladılar. Anlaşmışlardı. Bekledikleri al atlıydı gelen...

Dağ yolları, bir yanı bayır bir yanı dere, ağaçları bitkilerine va-

rıncaya kadar, çoğu birbirine benzer. Hiç değilse belirli bölgelerde böyledir. Belirli aylar, belirli mevsimlerde görünüşleri değişmez. O gün hafif hafif kar serpiştiriyordu. Dağın eteklerindeki çamlar, bitki kümeleri kar tutmuştu. İki nişancı kar yığını altında kalan bir pırnallığın gerisinden mavzerlerini gelen atlıya doğrulttular.

Rıza Bey acelesiz yaklaşıyordu. Üstünde gocuğu vardı. Gocuğunun başlığını başına çekmişti. Başlığın önü kaşlarına kadar iniyor, boynuna doladığı el örgüsü kalın bir atkı, ağzını çenesini kapatıyordu. Yüzünden bütün görünen, uçları elmacık kemiklerini bulan gür bıyıklarıydı neredeyse. Nşancılar aralarında bakıştılar. Biri "Kim bu be?" diye fısıldadı. Öbürü, ne bileyim ben? gibilerinden omuzlarını kaldırdı. İkisi de yine gözlerini gelen atlıya diktiler. Gelenin kim olduğunu pek merak ettikleri de yoktu.

Atlı yaklaşa dursun, seyrele seyrele serpiştiren kar büsbütün dindi. Üstlerinde bulutlar yüksele yüksele aralandılar. Masmavi bir gök parçası göründü. Gitgide büyüdü. Karların üstüne güneş vurdu. Bitkilerin ucunda donan karlar ışımaya başladı.

Pusudaki nişancılar sıcak geldiği için kepeneklerinin başlıklarını geri attılar. Mavzerlerini kavradılar. Aralarında yüz elli adım kalan atlıya nişan aldılar. Daha önce aralarında anlaştıkları gibi, atlı, yetmiş seksen adım önlerinde yolun solundaki tek çam ağacının altına gelince ateş edeceklerdi. Namlularının uçundan atlının yaklaşmasını izlemeye başladılar.

Sıcak basınca Rıza Bey de gocuğunun önünü açtı. Boyun atkısını gevşetti, çekti, göğsüne indirdi. Canı çok sigara istiyordu. Tabakasını çıkardı. Gocuğunun başlığını ensesine kaydırdı. Atının dizginlerini bileğine aktardı. İki elinin parmakları arasında sigarasını sarmaya daldı.

Nişancılar tutulup kalmışlardı. Gördüklerinden şaşkın göz kırpıp duruyorlardı. Işıltısı o uzaklıktan seçilen gözleri, hafif dalgalı saçlarıyla bütün yüzü açıktaydı. İşte o çok bildikleri devinimleriyle,

başı önünde sigarasını sarmış, kâğıdın kıyısını dili ucundan geçirerek ıslatıyordu. Sonra yapıştırdı. Yaktı.

Atlının sağ koluna nişan alan Geganın mavzeri dipçiğinden yere sarktı.

"A be Rıza Bey bu!"

Öbürü, ürkmüşçesine:

" O ya," dedi, "biz ne yaparız böyle?"

Rıza Bey çama yaklaşıyordu. Mavzerlerini pırnalın dallarından çektiler.

"A be nasıl bakarız yüzüne bizi burada görürse?"

Sağda solda acele sığınıp saklanabilecekleri gibi bir yer aradılar. En iyisi bulundukları yerdi yine. İlk Gega:

"Sin, sin, dedi, iyice karın içine sin..."

Kepeneklerinin içinde tortop olup pırnallıkların gerisinde diz boyunu aşan kara kapandılar.

Yukarıda, manastırın penceresinden bakan kâhya, adamlarının pusuya yattığı pırnalların önünden Rıza Bey'in sigara içerek geçip gittiğini görünce, ne olduğunu anlayamadı. Hem öfkelenmiş hem de meraklanmıştı. Yanında köpeği, sürücü ile birlikte, telâşla manastırdan fırladı. Yarı yolda pusudan çıkmış manastıra doğru gelen Gegalarla karşılaştı. Sormasına sıra kalmadan Rıza Bey'i yaralayacak olan Gega:

— Az kaldı büyük günaha sokacaktın bizi kâhya, dedi. Tövbe tövbe, hem de onar koyun için...

— Ne günahı dersin sen be?

— Goriçkalı Rıza Bey'di geçen...

— Ya kim olacaktı?..

Anlattılar. Nişancılar böyle birbirinden ayrılmadan çalışarak çok kapı değiştirmişlerdi şimdiye kadar. İki yıl da Rıza Bey'in yanında çalışmışlardı. Çok iyiliğini görmüşlerdi Allah için! Atını vuracak olanı evlendiren düğününü yapan oydu. Öbürünü, Rıza Bey'i yaralayacak olanı ise (Bak şu Allah'ın işine sen!), altı yıl önce kendisi omu-

zundan kurşun yemiş yaralanmış iken, yaylıyla Kaylar'a doktora götüren, ölümden kurtaran Rıza Bey'di... İyi ki güneş açmış, sıcak basmış da başlığını sıyırınca yüzünü görmüş tanımışlardı, parmakları tetikte beklerken. Ömürlerinde kimseden görmedikleri iyiliği gördükleri adamın kanını akıtacaklardı yoksa! (Tövbe tövbe, hem de beş on koyun için!) Cehennemde cayır cayır yanmakla ödeyebilirlerdi böyle bir günahı. (Tövbe tövbe). İyi ki, güneş açmış da günaha girmekten kurtulmuşlardı!..

Rıza Bey yakalanamadan o kış da geçti. Baharda sürüler Sarıgöl'den Bogradiç'e döndü. Kâhya hâlâ Rıza Bey'in yaşayışını izliyor, yeni bir pusuya düşürebileceği günü kolluyordu. Ama beklemeye ömrü yetmedi. Ağustos ortalarında bir akşam, otlaktan köydeki evine dönerken atı üstünde tek kurşunla vuruldu.

Dilâ Hanım, kırlık yerlerde sürüler arasında yetişen çoğu Arnavut kızları gibi iyi ata biner, iyi tabanca kullanırdı. Kocasının ölümünden sonra biniciliği atıcılığı daha da ilerledi. İşlere sahip çıkmak ona düşmüştü. Evin dışında erkek kılığıyla dolaşıyordu bu yüzden. Çizme, külot pantolon, kapalı yün kazaklar, sedef düğmeli kapalı yakalı gömlekler, yelek, çepken giyiyor, gür sarı saçlarını, kışın koyun derisinden kalpaklar, yazın başına sardığı güneşlikler altında saklıyordu. Gocuğunu ya da kepeneğini çıkarmadıkça gövdesinin kadın çizgilerini ayırabilmek olanaksızdı. Sigara içmeye başladığından yaradılıştan alto olan sesi daha da kalınlaşmıştı. Arnavutlar çoğunlukla pembe beyaz tenlidir. Sakalları iyi tıraş oldukça pek seçilmez. Çoğu kadınlar gibi ömrü dört duvar arasında değil de, açık havada geçen Dilâ'nın, güneş yanığı tenine bakarak yüzünü erkeklerden ayırmak çok güçtü. Olsa olsa sakalı çıkmakta gecikmiş onsekiz yaşlarında bir Arnavut delikanlısı sanılırdı.

Dilâ Hanım, kocasının ölümünden beri böyle çizmelerini ayağına çekip, belinde nagant, sık sık atla sürülerini dolaşıyor, ölenin kalanın hesabını soruyordu. Bir süredir ölen kâhyanın Rıza Bey'i yakalayabileceğinden umut kesmişti. Kendi başına, ölen kocasının öcünü

almanın yollarını araştırıyordu. Kâhyanın vurulmasından sonra bu görevin büsbütün kendi üstüne düştüğüne inandı. Babasının en güvenilir adamlarından birini yeni kâhya olarak yanına almıştı. Adam, gelin olacağı güne kadar, baba evinde hemen hemen her gün görüp karşılaştığı, cesaretini, ağzının sıkılığını, daha başka yeteneklerini yakından tanıdığı bir insandı. Ayrıca anadan yana uzaktan akraba olurlardı. Kocasının öcünü kendi almayı artık iyice aklına koyduğu için bu konuyu ona bile açmadı.

Eylül başında, kiralayacakları kışlık otlakları görmek için yeni kâhyasıyla Malinka Dağı'nı aştılar. Zeleniç ile Goriçka arasını dolaştılar. Sahiplerinden fiyat sordular. Sonra yine bir yıl önce Sarıgöl'de kiraladıkları otlakta karar kıldılar.

Yolculukları altı gün sürmüştü. Yeni kâhyasıyla atları üstünde yan yana, yaşlanmaya yüz tutmuş bir baba ile bıyıklarının terlemesi yaklaşmış delikanlı oğlu gibiydiler. Konuşmalarda Dilâ Hanım ne düşündüğünü kısaca fısıldadıktan sonra sözü kâhyasına bırakıyordu. Karşılaştıkları kimseler kendiliğinden onun kadın olduğunu çıkaramıyor, kâhya da uyardığı için onun hanımı olduğunu kimseye söylemiyordu.

Çevredeki otlakları dolaşırken yolculuklarının üst üste iki gecesini Sarıgöl'de bir handa geçirdiler. Han, yüksek duvarlarla çevrili, çok geniş bir avlunun içinde kalıyordu. Çift kanatlı yüksek avlu kapısından girilince, sağda arabalık olarak kullanılan bir sundurma; solda yolcuların bineklerini bağladıkları ahır ile samanlık uzanıyordu. Küçük bir kervansaray görünüşü veren bağdadi yapılı üç katlı han, avlusunun sonunda kalıyordu. Alt katta, kahvehane, lokanta olarak kullanılan çok büyük bir salon ile mutfak, kiler, ardiye, hancının odası vardı. Dıştan bir merdivenle çıkılan üst katlarda, ağaç parmaklıklı birer balkon boyunca yolcu odaları sıralanıyordu.

Hancı, güvercin meraklısıydı. Sundurmanın çatısına yakın güvercinlikler yerleştirmişti. Avlunun her yanında, atları alınmış arabaların, okları, tekerlekleri, balkonların parmaklıkları üstünde, yolcu odalarının pencereleri içinde güvercinler dolaşıyordu.

Dilâ Hanım ile kâhyası, üst katta yan yana iki oda kiralamışlardı. Hana geldikleri gün, Dilâ Hanım odasına çıkarken avluda tüyleri kızıla çalan, çok güzel bir zağar gördü. Hancının güvercinleriyle zağar karşılıklı şakalaşıyorlardı. Zağar, üstlerine atılıyor, yakalayacak gibi yapıp korkutuyor, güvercinler çabuk adımlarla zağarın önünden kaçıp sıkıştıkça kısa uçuşlarla havalanıyorlar, oraya buraya konup zağarın arkalarından gelmesini bekliyorlardı. Sevinçle oynaştıkları sanılırdı. Merdivenlerin başında biraz durup bu oyunu seyretti. Çok da hoşlandı.

Odasına çıkarken, birinci katın merdivenleri ağzında, şakaklarına hafif kır düşmüş, kumral, dalgalı gür saçlı, yeşile yakın elâ gözlü, yüz çizgileri düzgün, bir erkekle karşılaştı. Yüz yüze geldiler. Gözleri içiçe takılıp kaldı. Adam, "Geç bakalım küçük, buyur" diye geri çekilerek ona yol verdi.

Dilâ Hanım neden olduğunu anlayamadığı bir coşkuya kapıldı. Kızardı. Adama doğru dürüst bir teşekkür bile edemedi şaşkınlığından. Yürüyüp sahanlığa geçti. Fakat daha ikinci katın merdivenlerine dönmeden, adamı bir daha görmek isteğiyle gerisine baktı. Onun merdivenlerden koşarcasına avluya indiğini gördü.

İkinci katın merdivenlerini çıkarken, trabzanların kıyısından, önüne düşen avluyu görüyordu. Merdivenlerden indiğini gören zağar, güvercinleri bırakıp bir koşu adamı karşıladı. Arka ayakları üstünde doğruldu. Adamın yüzüne gözüne bulaştı. Sonra eğildi, adamın çizmelerini kokladı. Yine arka ayakları üstünde doğruldu. Adamla güreşmeye, eline koluna sarılıp sıçramaya başladı.

Merdivenleri çıkışı kendiliğinden ağırlaşmıştı. İkinci katın sonunda kalan odasına kadar balkonu ağır adımlarla geçti. O odasına girerken avludaki yabancı hâlâ köpeği ile oynuyor, köpeği aldatıyor, şuraya buraya koşturuyor, önünde boylu boyunca yatırıp mıncıklıyordu...

Akşam, kâhyasıyla yemek yemek için aşağıya inerlerken, o yabancı, merdivenlerde karşılaştığı bakışları, zağarıyla oynarken gördüğü devinimleriyle hep gözünün önündeydi. "Geç bakalım küçük,

buyur" diyen sesini kulaklarında duyuyordu. Lokantaya girince, yabancının dipte, ocağın yanındaki masada üç arkadaşıyla oturduğunu gördü. Lokantadaki masalardan üçü daha doluydu. Öbür masalardakiler hep silik kişiler olarak göründü ona. Kâhyası ile lokantanın girişinde, yabancının masasına çapraz köşede kalan bir masaya oturdular. Yabancıyı karşısına almıştı. Uzaktan görebiliyordu.

Arkadaşlarıyla yemek yiyor, erik rakısı içiyorlardı. Arkadaşları arasında daha çok konuşan oydu. Öbürleri onu dinliyorlardı. Tatlı konuşan bir adam olmalıydı. Anlattıklarının etkisi arkadaşlarının yüzünden izlenebiliyordu. İlgileri arttıkça, yemek yemeleri ağırlaşıyor, bakışlarını ayırmadan onu dinliyorlardı. Sağlıklı, güçlü kuvvetli görünüşü olan bir erkekti. Uçları elmacık kemiklerine doğru kalkık gür bıyıkları vardı. Oldukça yakışıklı sayılırdı. Fakat yabancının onu daha çok etkileyen yanı, canlılığı, yaşam dolu kişiliğiydi. Yaşama sevincinden bir ayla kuşatıyordu sanki oturduğu yeri. Konuştukça sık sık güldürüyordu arkadaşlarını. Gülenlerin ardından kendi de hafifçe gülüyor, rakısını yudumlayıp yeni bir konuya geçiyordu. Oturduğu yerden konuştukları duyulmadığı halde, adamla arkadaşları gülüşürken elinde olmadan iki kez o da gülümsedi. Bir iki kez de doğrudan doğruya adama bakmaktan kendini alamadı.

Göğüslerinde, sırtında, dudakları ucunda biraz daha dinleyecek olursa kasıkları arasında ürpermeler, sıcaklıklar duyuyordu. Bir yanları akıp gidiyordu yabancıdan yana. Ne güzel erkekti! Kocasının ölümünün ikinci yılı dolmak üzereydi. İki yıldır hiçbir erkek karşı cinsten olduğunu hatırlatmamıştı ona. Kanının yüzüne vurduğunu, kızardığını duydu. Duygularından utandı.Elinden geldiği kadar sesini duymamaya, yabancıdan yana bakmamaya çalıştı.

O gece uyuyamadan uzun süre yatağında sağa sola döndü. Ne yana dönse yemekteki yabancıyı karşısında görür gibi oldu. Adamın görünüşleri birbiri üstüne çekilmiş fotoğraflar gibi gözlerinin önünde karıştı durdu. Çok kötü uyudu. Sabaha hiç hatırlayamadığı bir yığın rüya gördü. Ertesi gün giyinirken handan ayrılmak, ne olursa ol-

sun bulunduğu yerden uzaklaşmak niyetindeydi. Akşama kadar bir türlü bu niyetini kâhyasına açamadı. Akşam, yemek saati yaklaştıkça artan telâşını yenemeyerek hana döndü. Yemeğe, yine o yabancıyla karşılaşmak umuduyla, yanakları coşkudan al al indi. Yabancı ortalarda yoktu. Kâhyası ile uzun süre lokantada kaldı. Yabancı ve arkadaşları görünmediler. Handan ayrılmış olacaklardı. Böylelikle yabancıdan kurtulduğu için sevinmesi gerektiğine inandırmak istedi kendini. Ne çare ki dakikalar ilerledikçe üzgünlüğü arttı. Onu belki de bir daha hiç göremeyeceğini düşündükçe yüreği ezildikçe ezildi.

O günden sonra hep düşündü. Kim olabilirdi o adam? Sorup öğrenmekten ürküyordu. O yörenin adlarını duyduğu bütün beylerini aklından geçiriyor, Goriçka'ya kadar yaklaşıyor, sonra birden dizginlerine asılıp atının başını döndürür gibi, hızla yan çiziyor, gözlerini yumuyor, başını iki yana silkeliyor, Rıza Bey adını, o yabancının Rıza Bey olabileceği çağrışımını silip atmak istiyordu düşüncesinden.

Rıza Bey üstüne çok şeyler sormuş öğrenmişti. Dediklerine göre av düşkünüydü. Konukseverdi. Güçlü kuvvetliydi. İyi nişancıydı. Ama Rıza Bey'den söz ederken, herkes bunları, daha başka olumlu yönlerini olabildiği kadar kuru bir sesle açıklıyordu ona. Herkes ağzından övgüye çalan tek söz kaçırmamaya dikkat ediyordu. O da sezgileri kendini nereye çekerse çeksin, neler fısıldarsa fısıldasın, sezgilere sağır kalmakta direniyor, salt bir boy hedefi, bir nişan tahtası gibi görmeye çalışıyordu Rıza Bey'i...

Duyduklarından dinlediklerinden sonra az çok bir karara varmıştı. Sürüleriyle o da Sarıgöl'de geçirecekti kışı. Sık sık bölgedeki göllerin kıyılarında ördek avına çıkacak, karşılaştığı yerde kurşuna tutacaktı o boy hedefini.

Tasarladığı gibi kışı kiraladıkları otlaktaki kır evinde geçiriyor, hemen hemen her gün göl kıyılarına ava gidiyordu. Aylar geçti. Ne Rıza Bey'le, ne de eylül başından beri aklından çıkmayan o yabancı ile karşılaştı.

Bogradiç'e dönmeden önce öcünü almak kararındaydı. Yeni bir

yol düşündü. Şubat neredeyse çıkıyordu. Bir akşamüstü, atlarıyla, Goriçka'da Rıza Bey'in konağında, selâmlığın kapısı önünde durdular. Kâhyayı uyarmıştı. Onu oğlu diye tanıtacak, Bogradiç'in, ölen kocasının adını ağzına almayacaktı.

Selâmlığın kapısını açan aylıkçıya, kâhya, Ohri'den gelip Kozana'ya gittiklerini, Rıza Bey'e Ohrili Hüseyin Bey'den selâm getirdiklerini söyledi.

Aylıkçı, beyine bile haber vermeden konukları selâmlığa aldı. Ohrili Hüseyin Bey'in adı yeterdi böyle davranması için. Onun selâmını getirenleri kapıda bekletecek olursa beyinin kolay kolay kendisini bağışlamayacağını bilirdi.

Selâmlıkta buyur edildikleri sofaya Rıza Bey girince, Dilâ'nın yüreği durur gibi oldu. Kendisine bir şey soracak olsa sesi çıkmayacağını, karşılık veremeyeceğini sandı. Karşısındaki güleç adam, altı ay kadar önce Sarıgöl'deki handa gördüğü, bir daha da hiç unutamadığı adamdı. Allah'tan ki Rıza Bey ona pek dikkat etmedi. Kâhyasına "Delikanlı mı?" dedi sadece. Yer gösterdi. Ondan sonra da bütün gece kâhya ile konuştu.

Az sonra sofra kuruldu. Rıza Bey'in Goriçkalı iki konuğu da onlarla birlikte sofraya oturdu. Geç vakitlere kadar yenildi içildi. Rıza Bey yemek boyunca topu topu iki kez, o da önüne etini tatlısını verirken Dilâ'ya iki kısa bakış attı. Bakışlarını çabucak sofraya oturan ötekilere kaçırdı.

Dilâ, ilk yürek çarpıntıları yatıştıktan sonra düşüncelerini toplamaya çalıştı. Rıza Bey'i vurmak için gelmişti buraya. O halde vurması, görevini yerine getirmesi gerekirdi. Hem bu iş sandığından da kolay olacak görünüyordu. Sofrada onun varlığı ile ilgilenen yoktu. Önüne rakı kadehi bile koymamışlardı. Dilediği an sofradan kalkabilir, sofanın seçtiği bir köşesine çekilebilir, sonra da tabancasını çekip... Yerinden kımıldayamıyordu işte! Rıza Bey, biraz ondan yana dönecek gibi olsa, yürek vuruşlarının hızı artıyor, renkten renge giriyor, içini saran duyguların uğultusundan konuşulanları izleyemez oluyor-

du. Yatışıp kendine söz geçirir duruma gelince, bir kez daha büyülendiğini anlıyordu. Eline koluna buyuran, düşüncesine kalbine söz geçiren kendisi değil, Rıza Bey'di artık. Bütün istediği gerçekte öldürmek değil, yakınında olmaktı onun. Elinden gelse, kedi gibi tortop olup okşaması için iri kemikli ellerinin altına sokulacaktı...

Sarıgöl'deki handa, akşam yemeğinde karşıdan yakıştırdığı gibi, gerçekten hoş konuşuyordu Rıza Bey. Hele anlattıklarından bir velespit öyküsü çok eğlendirdi Dilâ Hanım'ı...

Radomuşlu Salih Ağa'nın büyük oğlu Demir, yirmisini aşıp evlendikten sonra velespit hevesine tutulmuş, Selânik'ten bir velespit almış gelmişti. Evdekilere, konukomşuya ittire kaktıra düşe kalka velespite binmeyi nasıl öğrendiğini anlattı Demir'in.

1899 yılındaydı henüz. Masasındakiler velespit nedir, nasıl bilmiyorlarsa, Dilâ Hanım da bilmiyordu. Anlatan: "Nasıldır kahve değirmeni, nasıldır çıkrık, kolunu döndürürsün bir çark öbür çarkı, bir dişli öbür dişliyi döndürür, velespit de o türlü. İki tekerlekli. Ayaklarının altında bir dişliyi döndürürsün. Ön tekerleği elinin altında dümenle tutarsın. Arka tekerlek iter, sen ön tekerleği nereye tutarsan velespit oraya gider."

Dinleyenler "Allah Allah!" diyorlardı, "koskoca Salih Ağa'nın oğlu! Ahırları at dolu araba dolu! Nerden heves etmiş bu şeytan icadına?"

Anlatan, Radomuşlular'ın, şeytan arabası dediklerini söyledi Demir'in velespitine. Demir ise memnundu! "Nerde bulursun böyle beygiri atı," diyormuş, "yem istemez, su istemez, tımar istemez..." Demir'in dümeni tutuşunu, lastik klaksonuyla kalabalıkta kendine yol açıp, köy yollarında köylüleri, hayvanlarını ürkütüşünü öykündü. Sonunda ciddileşti, Demir'in velespite binmeyi ilerlettiğini, şimdi atla dört beş saatte gidilen yere bir buçuk saatte gittiğini söyleyerek bağladı anlattıklarını. Dinleyenleri düşündürdü bu sonuç.

Çok ilginç konular mıydı bütün dinledikleri? Ama Rıza Bey'den hoşlanmaktan kendini alamıyordu. Anlattıklarını gözüyle görür gibi

oluyordu. Dinlediklerinden, el tanımlamalarından, velespit nedir anlamış, binmeyi öğrenmiş gibi duyuyordu kendini.

Rıza Bey, bir ara Ohrili Hüseyin Bey'e hasret kaldığını söyledi. Allah insana maldan önce hayırlı komşu vermeliydi. Bir savruk komşusu vardı. Onun yüzünden başından belâ eksik olmuyordu. Adam bir ara, bir tarlayı hem ona hem kardeşine satmaya kalkmıştı. Başka bir otlağı ise, komşuluk hatırı bozulmasın diye, altı yıl arayla iki kez satın almıştı adamdan. Sonra da Bogradiçliler'e kiraya verdiğini duymuştu, o iki kez satın aldığı otlağı. Kiracılarla kendi adamları arasında çatışma çıkmış, iki yanda elliye yakın erkek, bir çeyrek saat kurşun yağdırmışlardı birbirlerine. Bogradiçli Bey vurulmuştu sonunda. Gençti. Üzülmüştü vurulmasına. Ama asıl onu üzen, Bogradiçliler'in ille de beylerini kendisinin vurduğunu söylemeleriydi. Şimdi bütün Bogradiçliler düşman olmuşlardı ona. İkidir yoluna pusu kuruyorlardı. Bu yüzden Malinka Dağı'nı aşıp Ohri'ye gidemiyordu...

Selâmlıkta, ocağın yandığı üst kattaki sofada kurulmuştu sofra. Sofanın üstünde ikisi sağda ikisi solda dört yatak odası vardı. Yemekten kalkılınca, Goriçkalı konuklar evlerine gittiler. Aylıkçı, Dilâ Hanım ile kâhyasının yataklarının hazır olduğunu söyledi. Rıza Bey, konuklarına biri sofanın sağında, biri solunda ayrı ayrı odalar gösterdi. "Rahat edersiniz inşallah" dedi. Hayırlı uykular dileyip izin istedi. Aylıkçısıyla birlikte selâmlıktan ayrıldı.

Dilâ Hanım'a , üst üste iki döşek serilmişti. Yatak çarşafları çivit, sabun, lavanta çiçeği kokuyordu. Hafif kola ile ütülenmiş, şıkır şıkırdı. Odanın penceresi yatağın baş ucuna düşüyordu. Soğuk camların gerisindeki koyu lacivert gökte yıldızlar üşür gibi titreşiyorlardı. Gözleri açık yıldızlara dalmış, uyuyamıyordu. Neydi bu başına gelen? Rıza Bey, üstüne üstüne, kat kat inen bir ağırlıktı sanki. Gitmiyordu gözlerinin önünden. Hatırlamaktan düşünmekten kurtulamıyordu onu. Nasıl özlüyor, nasıl arıyordu şimdi? Yedi yıl süren evliliği boyunca bir gün olsun duymadığı duygulardı bunlar! Ancak onun el değmesiyle iyileşeceğini sezdiği sızılar sarmıştı her yanını. Sesi yankı-

lanıp duruyordu belleğinin duvarlarında. Baş yastığının altında nagantının sertliğini duyuyordu. Vuramamıştı işte! Hiçbir zaman da vuramayacağını biliyordu şimdi... Rıza Bey'in anlattıklarını hatırlıyordu durmadan. Belki de dediği gibi, kocasını öldüren o değildi. Fakat ne değişirdi? Aradan iki yıl geçmiş, herkesin kafasında karar öyle kesinleşmişti ki, Rıza Bey'in bu suçtan sıyrılmasını kim sağlayabilirdi?

Bu umutsuz, çıkışı yok düşünceler içinde sık sık iç çekiyor göğüs geçiriyordu. Ne kadar geçti böyle? Kestirebilmesi güçtü. Oda kapısının açıldığını duydu. Yatarken oda kapısını sürmelemeyi düşünüp sonra sürmeyi çekmediğini hatırladı. Yatağına yatmadan önce, kapının gerisinde, eli sürmenin üstünde bir süre kala kalmış, sonra o süre içinde neye oraya geldiğini unutmuş, sürmelemeden kapının gerisinden ayrılmıştı. Anlatılması güç bir seziydi bu. Erkek kılığında dolaştığını hiç önemsemeden, kadınlık içgüdüleriyle, evin içinde, el ayak çekildikten sonra, odasına geleceğini sanki biliyordu onun. Belki de bu yüzden uyuyamıyor, bekliyordu. Gelmişti işte. Başının gövdesinin izdüşümü ile aralanan kapının boşluğunda duruyordu. Gelenin, aklından bu geçenleri bildiğini anlayınca, küçüldüğünü, yüzünün kızardığını duydu.

Kapı kapandı. Rıza Bey, kapının gerisinde duruyor, ona doğru bakıyor, bekliyordu. Ne yapmalıydı? Gelişini duyduğunu belli etmeli mi yoksa onun yaptığı gibi kımıldamadan beklemeli mi?

Rıza Bey neden sonra yavaşça:

— Uyuyor musun? dedi.

Kalbi duyulacağını sanacak kadar gürültülü çarpıyordu. Karşılık veremedi. Nagantının demir sertliği gittikçe batıcı, rahatsız edici geliyordu yastığın altında. Ne işi vardı orada?

— Uyuyor musun! İznin olursa lâmbanı yakayım...

Nasıl güçsüz olduğunu, yüzünün renginin nasıl uçup uçup geri geldiğini görmesinden ürktü:

— Yakma! Olmaz, diye inledi.

— Yakayım, daha iyi görürsün beni! Daha kolay vurursun!

Yalvardı:

— Yakma! Ne olur yakma...

Kibritin yakılışını duydu. Alev, oda kapısının cilâlı tahtalarına vurdu. Rıza Bey'in tavana çıkan kocaman bir gölgesini çizdi.

— Gör! Silahsızım. Tabancam üstümde yok! Hadi, madem vurmaya geldin, vur beni...

Kibriti tutan elini kaldırıyordu. Alev yükseldi, güzel yüzünü, bıyıklarını aydınlattı; gözlerinde, saçlarının dalgalarında yansıdı. Tavana kadar vuran gölge küçüldü, duvara indi.

— Vur, bekliyorum. Tabancan yastığın altında. Hadi...

Elindeki kibrit söndü. Oda birden karardı. Rıza Bey bir kibrit daha yaktı.

Dilâ Hanım, birden yatağı içinde doğruldu. Elleriyle yüzünü örttü. Sonra döndü, yastığına yüzü koyun kapandı. Hıçkırıklarla ağlamaya başladı.

Rıza Bey, yaklaştı, yatağın kıyısında durdu.

— Ölen kocanı benim vurduğumu sanıyorsan, inanıyorsan, öcünü al. Hiç karşı koymayacağım sana...

Dilâ Hanım'ın hıçkırıkları diniyordu yavaş yavaş. Omuzları sarsılıyordu sadece.

Kibrit söndü.

— Daha ilk görüşte erkek olmadığını anladım senin. Hem de bundan altı ay önce, Sarıgöl'de, handa...

Dilâ, birden sırtüstü döndü yatağında, karanlıkta ona bakacak cesareti buldu.

— Söyleme, ne olur söyleme bunları.

Rıza Bey eğildi, yatağın kıyısına oturdu. Dilâ'nın ellerini aradı, bulmakta gecikmedi, avuçlarına aldı.

— Bil, ilk görüşte vuruldum sana. Bir daha da unutamadım. Bu gece evimde görünce, beni vurmak için geldiğini bile bile sevindim. Dünyalar benim oldu. Tabancanı ne zaman çeksen kımıldamayacaktım. Söyle niye vurmuyorsun beni?

Dilâ, ne yaptığını düşünmeden onun göğsüne bıraktı başını. Yine hıçkırıklar içinde sarsılıyordu. Ama ağlıyor denemezdi.

Mutluluk muydu duyduğu? Büyük bir çınarın, yüksek bir dalına kurulmuş bir salıncakta sallanır gibiydi. Bir daldan öbürüne kolan vuruyor, yerle gök arasında uçuyordu sanki...

— Ah, vuramam seni, diye fısıldadı.

— İnan, kocanı vurduğumu sanma. Ben o kavgada kimsenin başına göğsüne nişan alıp ateş etmedim. İnandın mı?

Başını, Rıza Bey'in göğsünden ayırmadan hafifçe salladı.

— Öyleyse, söyle, evlenir misin benimle? Karım olur musun? Seni görür görmez davullar zurnalar vurdu yüreğimde. Düşüne düşüne kim olduğun içime doğdu. Kaç kez kalkıp Bogradiç'e gelmeyi sana teslim olmayı aklımdan geçirdim. Gördüm göreli, o gün bugün hep seni düşündüm.

Dilâ:

— Ben de, diyebildi.

Ama bütün gücünü toplayarak Rıza Bey'in göğsünden geri çekildi. Sesi kırık, umutsuz çıkmıştı.

— Öyleyse?

Elinde olmadan derin bir göğüs geçirdi.

— Ah, kolay olsa...

Rıza Bey yavaşça kollarına almak istedi onu. Dilâ yumuşak bir devinimle uzanan kolların arasından sıyrıldı.

— Neden? Sen istedikten sonra?

Durgunlaştı:

— Aramızda ölen kocamın kanı var.

— Ben vurmadım diyorum sana kocanı. Şimdi daha çok inanıyorum vurmadığıma. Yemin bile edebilirim. Vursam Allah beni çoktan cezalandırırdı. Kâhyanın pususundan sağ kurtulamazdım. Ama bak yazgımızı nasıl yazmış? Allah nasıl pişman etti seni benim için beslediğin niyetlerine. Nasıl elini tuttu, hatadan geri çevirdi?

— Hayır, böylesi sana bana daha büyük ceza...

— Değil! Hem düşün kocanı ben vurmuş olsam bile, kinim yoktu. Pusuya yatmadım Beni vurmak istediği için ateş ettim. Canımı korumak için. Günahım ne? Sadece o daha talihsizmiş benden. Ya da onun günü dolmuş, benim gelmemiş! Söyle, karım olacak mısın?

Dilâ titredi:

— Olamam!

— Olacaksın! Kimselere bırakmam seni! Söyle, sen olur demezsen kimden isteyeyim seni? Araya kimleri koyayım?

Sadece kimseden anlamına başını iki yana salladı. Rıza Bey daha çok kendini tutamadı. Kollarına aldı onu. Başını göğsüne çekti. Saçlarından, kulakları dibinden, boynundan, yüzünden öptü öptü, sonunda dudakları dudaklarında kaldı.

Dilâ dudaklarını kurtaracak gücü bulunca:

— Yapma, diye inledi. Bırak beni...

— Dinle, madem bırakmamı istiyorsun bırakacağım şimdi seni. Birazdan odadan çıkıp gideceğim. Belki de yanından böyle ayrıldığım için bütün ömrümce yanarım. Ama bil ki sağ oldukça vazgeçmem senden. Ne olur doğru düşün, gönlüne karşı gelme.

Rıza Bey'in hiçbir isteğine karşı koyabilecek durumda değildi. En küçük bir direnme gösteremiyordu.

— Bakalım, diye inledi yavaşça.

Rıza Bey'in kollarını çözdüğünü, kendisinden ayrıldığını, geri çekildiğini, doğrulduğunu gördü. Yığılıp kalmıştı sanki kendisini kollarından bıraktığı yerde. Bitkindi, yenikti.

— En iyisi unutalım birbirimizi, diyebildi.

— Hayır.

— Unutalım...

— Karım olacaksın. İstemeye geleceğim seni... Hadi şimdi, kinden garazdan uzak güzel güzel uyu. Sabaha görüşürüz...

Kırgın da olsa yüreği minnetle dolu:

— Güle güle, diye fısıldadı.

Oda kapısı kapanınca dipsiz bir boşluğa kayıyor gibi duydu ken-

dini. Sanki tutunduğu bastığı her şey elinin ayağının altından kayıyordu. Aylardır kadın mı erkek mi olduğunu hiç aklına getirmeden yaşamıştı. Sağlıklı yapısı ile at koşturmuş, silah atmış, sağa sola buyurmuştu. Yüreği, handa Rıza Bey'le karşılaştığı o akşama kadar, buz gibiydi. İçinde o gece başlayan değişme tamamlanıyordu şimdi. Kanının ısındığını, hızla damarlarında dolaştığını duyuyordu. Ah, küçücük bir kadındı o! Isınan kanıyla, sevdiği adamın kollarında olmak, soyunmak, saçlarını çözmek, okşanmak isteyen, bütün kadınlar gibi zayıf, küçücük bir kadın. Gözleri ne kadar kolay yaşarıyordu...

Yaşaran gözleriyle uyumadan, sabahın yaklaşmasını bekledi. Gökte yıldızlar seyrekleşirken, gitti, kapısını tıklattı, kâhyasını uyandırdı, yola çıkacaklarını söyledi.

Selâmlığın avlusuna indikleri zaman karanlıklar yeni yeni dağılıyordu. Gürültü etmemeye çalışmışlardı. Ahırın üstündeki odada yatan Rıza Bey'in aylıkçısı yine de karşılarındaydı.

Kâhya:

— Gidiyoruz, dedi.

— Beyi görmeden, helâllaşmadan mı?

— Akşamdan helâllaşmıştık.

— Bey bana söylemedi.

Dilâ söze karıştı:

— Yolumuz çok uzun...

— Bekletmem. Şimdi Bey'e haber veririm. Siz atları eğerlemeden gelir...

— Uykusunu bozma...

— Haber vermezsem bey kızar. Konuklarını uğurlamazsa içi rahat etmez...

Aylıkçının haber vermesine sıra kalmadı. Haremin üst katındaki odasının penceresinde Rıza Bey göründü. Sigara içiyordu. Giyinikti. Gece yatmamıştı. Aylıkçısını şaşırtarak, inmedi. Camın gerisinde elini kaldırarak uğurladı konuklarını.

İki saat dolmadan, Sarıgöl'deki otlaktaki kır evlerindeydiler. Di-

lâ Hanım sürülerin başına göndermeden önce kâhyasının bazı şeyleri bilmesi gerektiğini düşündü. Kocasının ölümünden beri olanları özetledi. Dün gece evine Rıza Bey'i vurmak için gittiğini, ama kocasını Rıza Bey'in vurmadığına kesinlikle inanarak geri döndüğünü söyledi. Kâhyası yanından ayrılınca saatlerce oturduğu yerde kaldı. Uykusuz geçen gecenin ardından ne uyudu ne ağzına bir lokma bir şey koydu, umutsuzluk içinde göğüs geçirdi durdu.

İkindi üstü, yaylının sürücüsü bir soluk eve geldi. Rıza Bey'in atı üstünde otlağa geldiğini haber verdi. Yalnızdı. Yaklaşıyordu. Ne yapmalarını emrettiğini sordu.

— Hiçbir şey!

— Yakalamayalım mı?

— Hayır!..

— Ama?..

— Hayır dedim.

Sürücü şaşkındı:

— Ya ne yapalım?

— Kâhyayı bul, bana gönder. Onunla ne yapacağınızı konuşurum...

Az sonra kâhya kapısını vuruyordu. Açtı. "Rıza Bey geliyor, kılına dokunmayacaksınız, dedi. Beni görmek isterse, Bogradiç'e gitti dersin."

Kâyhayı savdı. Pencereye yaklaştı. Henüz bir kurşun atımı ötede, Rıza Bey'in atı üstünde, tek başına eve doğru yaklaştığını gördü. Sarardı, başı dönüyordu. Perdeyi indirdi. Düşmemek için pencerenin kıyısına tutundu. "Allahım sen yardımcı ol. Sen bana kuvvet ver!" diye fısıldadı. Omuzu, başı pencerenin kıyısında duvara dayalı kaldı.

Sürücü ile birlikte Negovan üstünde Rıza Bey'e pusu Kur'an iri yarı çoban Gegalar, otlattıkları koyunları bırakmış Rıza Bey'in gerisinden geliyorlardı. Evden, hanımın yanından dönen sürücüyü merakla karşıladılar. Ne yapacaklarını sordular. Sürücü: "Hiç, dedi, kâhyaya emir verecek..."

Rıza Bey evin önünde atından indi. Gegalar, öbür çobanlar atının on beş adım gerisinde dizilmişlerdi. Sessiz, ama en küçük bir işaretle üstüne atılmaya hazır, sıralarını daraltıyorlardı yavaş yavaş. Atını bıraktı. Gerisinde toplanan çobanlara döndü.

"Merhaba, dedi, kâhyanız nerede?"

Çobanlar başlarıyla evi işaret ettiler. Şaşkındılar. Rıza Bey'in gocuğunun önü açıktı. Belinde tabanca görünmüyordu. Çiftesini atının terkisinde bırakmıştı.

Kâhya o sırada evden çıktı. Rıza Bey'le bakıştılar. Rıza Bey, adamı bir gece önce evinde ağırlamamış, bir sofrada oturmamış gibi yabancı bir tutum içindeydi.

— Dilâ Hanım'ın kâhyası sen misin?

Kâhya düşünmeden olumlu bir baş devinimiyle karşılık verdi.

— Öyleyse hanımına Goriçkalı Rıza Bey'in geldiğini, kendisini selâmlamak istediğini söyle.

Kâhya bu kez başını iki yana salladı.

— Hadi, durma...

Adam bir gayret yalan söyleyebildi sonunda:

— Hanım Bogradiç'te...

Rıza Bey bir an bir şey demeden baktı adama.

— Sen yine gir içeri, geldiğimi söyle. Böyle daha iyi olur, söylersen.

— Hanım Bogradiç'te...

Rıza Bey yine sustu. Kısa bir an bakışlarını evin penceresinde dolaştırdı. İnik perdelerden, camların boş karanlığından başka bir şey göremedi.

— Peki öyleyse, ben de Bogradiç'e giderim, hanımını Bogradiç'te bulamazsam döner yine burada ararım.

— Sen bilirsin.

Atını önüne çekti. Ayağını üzengiye atmışken geri aldı. Kâhyaya döndü yine:

— Hanımına selâm söyle, çocukluk etmesin, iyi düşünsün.

Şimdi bir gece önce sofrasında oturdukları Rıza Bey'di konuşan.

— Duydun mu dediğimi?

— Söylerim.

— Öyleyse Hanımın sana emanet. Yalnız bırakma. Yarın değilse öbür gün yine buradayım.

Atına bindi. Acelesiz, yürüyüşe geçirdi hayvanı. Sırtını gerisinde kalan çobanlara vererek uzaklaştı.

Kâhya onu uğurlayınca eve girdi. Hanımına Rıza Beyle konuşmalarını anlattı. Dilâ bitkin bitkin dinledi. Sararmış bir yüzle: "İyi etmişsin, peki git" dedi.

Kâhya merakını yenemedi:

"Neyin var Dilâ Hanım?"

"Bir şeyim yok. Uykusuzum. Uyuyacağım. Yalnız bırak beni..."

Kâhya istemeyerek odadan çıktı. Henüz avluyu geçmemişti ki içerden bir tabanca sesi işitti. Dönüp koştu. Hanımı, elinde nagantıyla cansız yerde yatıyordu. Göğsüne, tam kalbi üstüne sıkmıştı kurşunu.

Rıza Bey otlaktan çıkmış, Goriçka yolunu tutmuştu o sırada. Nagantın sesini işitmedi.

ZOLE KAPTAN'IN ÖLÜMÜ

Hürriyetin ilânı top atışları, törenler, şenlikler, geceleri geç saate kadar süren fener alayları ile karşılanmıştı. Kentlerin köylerin alanlarında davullar zurnalar susmak bilmiyor, horalar tepiliyordu. Dört bir yan, bayraklar, bu kadar çabuk nereden nasıl sağlanıldığı insanı şaşırtacak kadar bol, hürriyet kahramanlarının fotoğrafları ile donatılmıştı. 1908 Temmuzu'nun son haftası bu gürültü patırtı arasında geçti. Nedir ki hürriyetin Balkanlar'a getirdiği büyük sevinç bu şenlikler sona erinceye kadar sürdü. Ağustosa girerken Balkan kentlerini, yine eski öfkelerin, kökleşmiş kavgaların, kinlerin, tedirginlikleri kuşkuları sarmaya başladı.

Hürriyetin ilânı ile birlikte genel bir af çıkmış, yıllardır dağlarda dolaşan Bulgar komitacıları silahları alınmadan bağışlanmıştı. Gazetelerde namlı komitacıların, voyvodaların, İttihat ve Terakki ileri gelenleriyle el ele yan yana çektirilmiş fotoğrafları yer alıyordu. Komitacılar yine komitacıydılar. Yıllardır dağlarda dolaştıkları, baskınlara gittikleri kılık kıyafetleriyle iniyorlardı kentlere. Çifte çifte tabancalar bıçaklar sıralı kalın deri kuşakları, omuzdan bele çapraz fişeklikleri ile ayakta dolanan birer küçük cephanelik gibiydiler. Kaşlarına yıkık başlıkları, bol kollu siyah ipek gömlekleri, göğüsleri üstünde sallanan boyun zincirlerinin ucuna asılı ıstavrozları, bacaklarına

yapışık dar şayak külot pantolonları, uzun beyaz yün çorapları, tay derisi çarıklarıyla, tepeden tırnağa silahlı, yıllardır evlerini ambarlarını yaktıkları, yakınlarını kurşunlayıp öldürdükleri insanların gözü önünde çalımlı çalımlı dolanıp duruyorlardı.

Çarşamba günü Florina'da pazar kurulurdu. Hürriyetin ilânını izleyen ilk çarşamba günü, Banitsalı ünlü komitacı Zole Kaptan ile ardında dokuz tayfası atları üstünde Florina'da göründüler. Banitsa, Florina ile Ekşisu arasında kalır. Kasabaya, Ekşisu yönünden ovadan gelmişlerdi. İstasyonun altından yukarı ilerlediler, Prespa Gölü'ne giden yolun ağzından sola vurdular. Rum mahallesinin sonlarında pazarın kurulduğu saat kulesinin altındaki alana kadar ana caddeyi geçtiler. Kışlanın önünden derenin öte yakasına atladılar. Kurşunlu Camisi önünden geri dönüp, derenin karşı yakasındaki taş köprüye kadar indiler. Köprüden yine kasabaya saptılar. Karakolun yanından geçerek kasabanın ortasındaki büyük alana çıktılar. Alanın ortasında, Zole Kaptan, atı üstünde, geriye tayfalarına döndü. Tayfaları atlarını burun buruna vererek Zole Kaptan'ın önünde toplandılar. Mahmuzlarıyla, dizgin kurcalayarak, atlarını biraz huysuzlandırıp nal şakırdattılar. Zole Kaptan, tayfalarına diyeceğini dedi. Atını, alanın üst kıyısında sıralanan lokantaların önünden kasabaya ilk girdikleri yöne sürdü.

Karakol Komutanı Yüzbaşı Aziz Bey, Zole Kapta'nın arkasında adamlarıyla Florina'ya girişini komutanlıktaki odasından gördü. Masasından kalktı. Pencereye yaklaştı. Zole Kaptan'ın alanın üst yakasındaki ana caddeden pazar yerine doğru geçişini seyretti.

Üç yıldır Florina'daydı. Üç yıldır ömrü komitacı kovalamakla geçiyordu. Ardına düştüğü komitacıların en namlısı, en çok can yakanı, bir türlü kıstıramadığı Zole Kaptan, omuzunda çapraz martiniyle, en çok yüz elli adım yakınındaydı işte! Cadde üstündeki dükkânlarının önüne çıkan sütçü, börekçi, üç beş Bulgar'ın alkışlarına atı üstünde selâmla karşılık veriyordu. Üç yıldır Rumlar ya da Türkler, sık sık, Zole Kaptan'ı gördükleri yeri karakola haber verirlerdi. Bulgar köylerinde kaptana yataklık eden köy papazlarını, öğretmenlerini öteki Bul-

garları sıkıştırmak boşunaydı. Adamlar ne kadar dayak yerlerse yesinler, cezasını ölümle ödeyeceklerini bildikleri için ağızlarından en küçük bir söz kaçırmazlardı. Zole Kaptan'ı ele geçirmek için kaç kez, iki üç manga askerle sardığı kuşattığı köylerde, ahırların, samanlıkların, tavan aralarının altını üstüne getirmiş, geriye hep boş dönmüştü. Bazen, Kaptan'ı yakalamak için yaklaştıkları bir Rum ya da Türk köyünü karşıdan alevler içinde görürlerdi. Köye girdikleri zaman, yıkıntıları arasından dumanlar tüten, damları, kapıları, pancurları içindeki yatak yorgan daha başka eşyaları yanmış evler, ahırlarla, öldürülenlerin sağda solda kalmış ölülerini bulurlardı. Sağ kalanlar ağlamalar bağırıp çağrışmalar, acı yakarışlarla karşılarlardı gelişlerini, Zole ile atlıları ise daha onlar gelmeden çekip gitmiş olurlardı.

Genel af, köylere kadar tellâllarla duyurulmuş, Manastır'da bağlı olduğu komutanlık, İstanbul'un emrini, komitacılara, silahlarına dokunulmayacağını bildirmişti. İki gündür komitacılar köylerinde çarşıda pazarda dolanıyorlar, kahvelerde oturuyorlardı. Kendisi gereken önlemleri almıştı. Köylerde, Florina'nın içinde ikişer ikişer silahlı devriyeler dolaştırıyordu. Bütün Müslüman erkekleri silah taşırdılar. Devriyelere hemen yardımcı olabilirlerdi.

Zole Kaptan ile tayfasının Florina'da bir olay çıkarabileceğinden korkusu yoktu ama, yine de canı sıkıldı. Ne demekti bu? En namlı düşmanının omzunda çapraz martini, göğsünde çift sıra çapraz fişekleri, belinde tabancaları, kamaları ile kendine, karakola meydan okur gibi, ardında atlılarıyla kasabaya dalması? Kasaba sokaklarında mahmuz şıkırdatması? Baştakiler bilseler bu adamın yıllardır kaç Müslüman'ı, Rum'u yerinden yurdundan toprağından ettiğini, yaktığı evlerin öldürdüğü canların sayısını, bu kadarına izin verirler miydi?

Pencereden canı sıkkın ayrılırken, polislerinden birini odasına çağırdı. "Uzaktan uzaktan izle bakalım," dedi. "Zole ile tayfası kasabaya ne yapmaya gelmişler? Ne yapacaklar? Bir saat geçmeden de bana bir haber getir..."

Yarım saat kadar sonra, daha polis geri gelmeden bu kez, Zole

ile tayfasının atlarının nal seslerini, karakolun dibinde duydu. Komitacılar penceresinin altından geçtiler, alana çıktılar. Dışarıya görünmeden, pencere gerisinden gözetledi. Alanda atları üstünde toplanmalarını, Kaptan'ın ardından, ana caddede, kasabaya girdikleri yönden geri döndüklerini gördü. O nasıl Zole'nin namını biliyorsa, elbette ki Zole de bilirdi onun namını, yıllardır kaç komitacının çanına ot tıkadığını. Kendisinin, karakolda, içerde, odasında olduğunu bile bile Zole'nin atlılarıyla penceresi önünden geçişi onuruna dokundu. Politikacı değil, askerdi o. Haklı ya da haksız kendisine kafa tutulmasına katlanamazdı.

Zole, alanı geride bıraktıktan sonra, ana caddede, istasyon yönüne inen yan sokaklardan birine saptı. Sokağın başında atından indi. Tayfaları da atlarından indiler. İçlerinden biri orada kaldı. Dizginleri toplayıp binekleri bekledi. Zole ile öbür sekiz tayfası, bu kez yürüyerek geri döndüler. Alanın üst yanında, Florina çarşısının en kalabalık yerinde, dükkânlara girip çıkmaya başladılar.

Zole Kaptan'ı tanıyan Florinalılar şaşkındı. Rum mahallesinde kadınlar çocuklar pencerelere kapılara çıkıp caddeden geçen bu mavzerli, kamalı, tabancalı, göğüslerinde istavrozları sallanan, siyahlar içindeki atlılara bakakalmışlardı. Daha yaşlı kadınlar haç çıkarmışlar, kısa karışık sözler mırıldanarak geçenlere arkalarını dönmüş, yollardan çekilmişlerdi.

Müslüman mahallesinde bu gösterişli geçiş resmini izleyenler nasıl karşılayacaklarında hâlâ kararsızdılar. Zole ile atlıları gerçekten bir iki politikacının "Yaşasın hürriyet! Yaşasın müsavat!" diye bağırdıkları duyulmuştu. Tek tük bir iki alkış onların bağrışmalarına karışmış, sönmüştü. Çok kişi, geçenleri görünce dükkânlarına çekilmeyi doğru bulmuş; Müslüman evlerinde kafeslerin gerisinde beliren gölgeler, karaltılar, belirdikleri yerde pek oyalanmadan odaların derinliklerinde silinmişlerdi.

Pazar yerinde bir elinde arka bacaklarından kavradığı iki tavşan, beline asılı bir dizi vurulmuş keklikle dolaşan genç bir köylü, gözle-

rini üstlerinden hiç ayırmadan Zole Kaptan ile tayfalarının geçişini izledi. Çarşı yönünden gelen atlılar, caddenin pazar yerine dönüştüğü kavşakta, yayaların satıcıların başları üstünden göründüler. Caddedeki yayalar yana açıldı. Pazarcılar sepetlerini geri çektiler. Önde tek başına, sakalı gibi kestane dorusu bir atın üstünde Zole Kaptan geliyordu. Tayfaları üçer üçer ardında saf olmuşlardı. Küçük bir süvari kolu gibi yaklaşıyorlardı. Zole'nin çember sakalı boynunu örtüyor. Fişekliklerinin kavuştuğu çapraza kadar iniyordu. Tayfaları sakal bırakacak yaşta değildiler henüz. Hep genç, daha enini tam bulmamış, levent yapılı boylu çocuklardı.

Atlılar pazar yerinin kalabalığını yardılar. Dere boyunu solda bırakıp kışlaya doğru saptılar. Genç köylü, atlarının sağrıları, çapraz fişekliklerinin sırtlarında birleşen tokaları, siyah gömlekleriyle, dönemeci dönüp gözden kaboluncaya kadar gözlerini arkalarından ayırmadı.

Delikanlı, Zole Kaptan'ın genç tayfalarıyla akran görünüyordu. Yirmisinde olmalıydı. Zole Kaptan'ın tayfaları gibi uzun boylu gösterişli değildi. Ama dikkatle baktıkça olağanüstü bir sağlamlık taşıdığı seziliyordu yapısında. Bakışlarında, gençliğin, can sıkıntısını gidermek için bile olsa, belâ arayan serüven arayan o sorumsuz meydan okuyuşu ışıldıyordu. Eğilmez, bükülmez, kopmaz bir hamurdan yoğrulmuş gibi duruyordu bastığı yerde. Dara yakın bir alnı, sık siyah saçları, parıltılı gözleri vardı. Zole Kaptan'ın geçişini böyle gözlerini ayırmadan izleyişi, yakınındaki pazarcıların dikkatinden kaçmadı. Daha uzaktakiler onun bu ilgisi üzerinde durmak istemediler. Ama yakınında yumurta satan bir köylü konuşmadan edemedi: "Aldırma be Sadettin" dedi, "şimdi devir böyle. Bir gün içinde dost düşman karıştı..." Onu duyan, Sadettin'in hemen gerisinde durduğu peynir satan bir pazarcı da: "En iyisi Allah'ından bulsun de geç. Üstünde durma" diye ekledi.

Ölümle sarmaş dolaş yaman bir dönemdi o dönem. Kaç gündür şenlikler törenler sürüp gidiyordu ama o dönem sona erdi mi ermedi mi kimse kestiremiyordu henüz. Pazar yerinde satıcı olsun alıcı ol-

sun, dolanan insanlar, hep o dönemin insanlarıydı. Bellekleri yangın, ölüm, ırza geçme hikâyeleriyle doluydu. Yangınlar çıkarılır, buğday ambarları, samanlıklar, ahırlar, köy evleri yanar, yalazların ışığında, evsiz kalan günahsız insanlar, yangından kurtarabildikleri küçük çocukları, yaşlıları, kırık dökük eşyalarıyla oradan oraya atarlardı kendilerini. Damlarından uğrayan atlar, inekler, keçiler alevler arasından çıkış yolu bulabilmek için sağa sola atılırlardı. Sabah evinden sapasağlam çıkan erkeklerin gece yarısından sonra ölüsü kapısına bırakılır, ya da yol kıyısında ölü bulunduğu haberi gelirdi. Genç kızlar, kadınlar zevk için, istenildikleri için, salt kirletilmiş olmak için kirletilirlerdi. Ölüler gözyaşlarıyla gömülür, ırzına geçilen kadınlar arasında delirenler, kendini öldürenler olur, yangınların ardından felâkete uğrayanlar, bir beygire, ya da bir yük arabasına yükledikleri kurtarabildikleri eşyalarıyla, kaç kuşaktır yaşadıkları köylerinden, tam olarak nereye yerleşeceklerini, ne iş tutacaklarını bilmeden göç ederlerdi. Umutları, yeryüzünde kimsenin kendilerini düşman göremeyeceği bir köşe bulabilmekti yalnız. Gazetelerde çok az yer alırdı bu olaylar. Fakat ağızdan ağıza köyleri kasabaları dolanıp dururdu. Böyle aylar yıllar geçer, hükümetin bulup çıkaramadığı suçluları zaman ortaya çıkarır, olanlar, günüyle, yeriyle, gerçek suçluların ayrıntılarıyla yerleşirdi belleklere. Bir kez gerçek suçlu halk arasında saptandıktan sonra, çokluğundan suçluların sayısını şaşıran hükümet arkasını bırakmış olsa bile ölenlerin, ırzına geçilenlerin, evleri yakılanların yakınlarının kini diri kalır, suçlulardan öç alacağı günü gözlerdi.

Sadettin'in babasını Zole Kaptan'ın döve döve öldürttüğü belleklerde kalan bu türlü olaylardan biriydi.

Sarıgöl ile Ekşisu arasında Nevaska köyündendi Sadettinler. Üç yüz haneli köyün yarısı Bulgar, seksen hanesi Türk, altmış hanesi Rum, on hanesi de Ulahtı (1). Bulgar komitacıları, Türkler'i, Rum-

(1) Ulah: Romen

lar'ı köyden kaçırtmak için sık sık baskınlar verirlerdi. Bir akşam Zole çetesinin köye verdiği böyle bir baskında, telgraf telleri kesildi. Türk, Rum evleri, samanlıkları yakıldı. Silahla karşı koyanlar öldürüldü. Ertesi gün köye gelen Osmanlı birliğine baskını yapanın kim olduğunu kimse söylemek istemedi. Çok kişi köydeki Bulgarlar'dan çekiniyordu. Osmanlı birliği akşama varmaz çekip gidecekti. Zole Kaptan nasıl olsa yakalanmayacak, yarın değilse, öbür gün, köye yeni bir baskın verecek, Bulgarlar'dan, gelen askerlere kimlerin ifade verdiğini sorup öğrenecekti. Ağzını sıkı tutmak, bildiğini, öcünü kendi alabileceği güne saklamak en iyi yoldu yine. Sadettin'in babası ise öfkesini yenemedi. Geceki baskında buzağılı bir ineği ile birlikte ahırı yanmıştı. Baskını yapanın Zole Kaptan çetesi olduğunu, köy kilisesinde papazın öteden beri Kaptan'a yataklık ettiğini söyledi ifadesinde. Birlik komutanı kiliseyi, papazın evini sıkı sıkıya aratt. Çok sayıda tabanca, mavzer mermisi ile bir sandık el bombası, altı Alman mavzeri buldu. Papazı tutukladı. Zole Kaptan'ın izine düştü. Ekşisu ormanlarında kıstırdı. Tam saramadı, yakalayamadı ama, çarpışmada Zole Kaptan'ın tayfalarından beşi öldürüldü.

Bu olayın üstünden bir ay geçti. Bir gün akşama doğru Sadettinler'in kapısı çalındı. On yaşlarında bir Bulgar çocuğu, kapıya çıkan babasına, bir haber getirdi. Çobanlar köyün girişinde, hendek içinde ağır yaralı bir adam bulmuşlardı. Adam şimdi köy odasında yatıyordu. Konuşamıyordu. Geçen yıl Poteska'dan konuk gelen dayısına benziyordu. O mu değil mi? Gelip tanıması için, muhtar, babasının gelmesini bekliyordu.

Çocuk, soluk soluğa konuşuyordu. Sadettin'in babası habere aldandı. Papuçlarını hemen giydi gitti. Akşam karanlığı tam basmamıştı daha. Köy alanına girdiği sırada, arkasından, karşıdan, alana çıkan öbür yan sokaktan ikişer komitacı çıktılar. Babası, sağına bakmış, soluna bakmış, önüne arkasına bakmış, pusuya düşürüldüğünü, sarıldığını anlamıştı. Alanda, köy odasından çıkan iri yarı, sakallı bir adam göründü en son. Bulgarca: "Demek papazı ele veren, izimizi söyle-

yen sensin!.." Babası sustu. Karşılık vermedi. İri yarı, sakallı adam, yan sokaklardan çıkan tayfalarına döndü: "Cezasını verin." Komitacılar babasının üstüne yürürlerken ekledi: "Silah kullanmadan!"

Sekiz komitacı, köyün ortasında yere yıktılar. Alanı saran evlerin kapısına pencerelerine yığılan Nevaskalılar'ın gözleri önünde tekmeleye dipçikleye öldürdüler. Vuranlar, yerde acıdan kendini bir sağa bir sola atan adamın "Arkamdan sağ kalmayasınız!" dediğini duydular sadece. Ağzından ah çıkartamadılar.

Sadettin, babasının ağzı burnu dağılmış, bütün kemikleri kırılmış, kanlar içindeki ölüsünü, anasıyla birlikte köy alanından aldı. O iri yarı sakallı adamın Zole Kaptan, babasını tekmeleyenlerin de tayfaları olduğunu öğrendi. On altı yaşındaydı o sıralar. Evin büyük oğluydu. Kendisinden iki yaş küçük bir kız kardeşi vardı. Aradan beş yıl geçti. Bu beş yıl içinde, önce kız kardeşi evlendi, Florina'ya gelin gitti. Sonra anası öldü. Sadettin Nevaska'da tek başına buldu kendini. Bulgar komitacılarının köyde tek Türk yaşatmamaya kararlı olduklarını anladı. Damını, tek tarlasını ilk bulduğu alıcısına sattı. Yatağını yorganını bir denk yapıp, babadan kalma çiftesini omuzuna vurdu, Florina'ya yerleşti. Şimdi dağ tepe dolanıyor, avcılık yaparak ekmeğini kazanıyordu.

Pazar yeri bütün Rumeli kentleri gibi her dinden, her dilden karışık insanlarla doluydu. Müslüman, Ortodoks, Katolik, Yahudi, Türk, Rum, Bulgar, Sırp, Ulah, Ermeni, Gürcü, Çingene... Tepkilerine bakılırsa bütün bu insanlar dinlerine, dillerine göre değil, sürdürdükleri yaşayış biçimine göre karşılamışlardı hürriyetin ilânını. Küçük toprak sahibi köylü, esnaftılar çoğunlukla. Türk, Rum, Bulgar da olsalar küçük köylülerin, esnafın sorunları dertleri ile yoğurulup biçimlenmişlerdi. Yıllardır komitacıların baskısından bıkkındılar. Komitacıların kendilerinden ya da kendilerine karşı oluşu dertlerini değiştirmiyordu. Komitacılar kapışıyor onları, isteseler de istemeseler de, kavgalarına katılmak zorunda bırakıyorlardı. Bu kavgada böyle yan tutmak zorunda kaldıkları için de, kendilerinden olan komitacılar yenil-

giye uğrayıp geri çekildikçe, nalbant, berber dükkânlarını yüzüstü bırakıp dağlara kaçmak zorunda kalıyorlardı. Hiçbir şeye karışmadan olayların dışında kalmak isteyenlerin çabaları boşunaydı. Baskın yapan çetelerin ardından jandarmalar, asker birlikleri geliyor, sorgu sual başlıyordu. Bildiklerini gördüklerini söyleseler bir türlü, söylemeseler bir türlüydü. Hürriyetin ilânı ile birlikte bir kez daha anlamışlardı ki, dinleri dilleri ne olursa olsun, hepsinin ortak payı, yadsınmaz hakları vardı bu doğup büyüdükleri topraklarda. Hep birden sahibiydiler bu toprakların. Henüz tam bir bilinçle olmasa bile, kuşaktan kuşağa sağduyularıyla seziyorlardı ki, toprakların dili, dini yoktu. Dinlerin ya da dillerin değil üzerinde doğup yaşayanlarındı toprak. Türk'e, Rum'a, Bulgar'a mal edilemezdi. Aralarında bu hak hangi topluluğa, kimlere kısıtlanırsa kavganın başı orada başlıyordu. Geçmişte, bugün, ya da ilerde, bu haksızlık işlendikçe kavga da sürüp gidecekti. Dini dili ne olursa olsun her insan doğup büyüdüğü, ekmeğini kazandığı toprak üstünde, korkusuz, güven altında yaşadığı oranda kendini mutlu duyuyordu. Bir ülkeyi yönetenlere düşen şey, toprakları üstünde yaşayanlar arasında, dilden, dinden gelen ayrıcalıkları yok etmek, ortadan kaldırmaktı. Bu gerçeği sezen insanların silahla, kavga ile işleri yoktu zaten. Onlar bunun için hep birlikte katılıyorlardı hürriyetin ilanı üstüne düzenlenen şenliklere. Bunun için köylerinin, kasabalarının alanlarında, Türk, Rum, Bulgar, Ulah, hep birlikte, elleri birbirlerinin omuzlarında hora tepiyorlardı.

Zole Kaptan için, onun gibi geçmişte vurup öldürdüklerinin gölgesini, yaşadıkça önlerinde görenler, geceleri baş yastığının altına tabancasını yerleştirmeden yatmayan, hep tetikte uyuyanlar için, durum değişikti. Barışın başladığı yerde anlamını yitiriyordu varlıkları. Onlar, kendilerine göre yorumladıkları, yanlış ya da doğru amaçlarla, savaşta bulmuşlardı mutluluklarını. Dağları titrettikleri silahlarıyla şimdi yine böyle hep birlikte dolaşmalarında bile kavgalarını sürdürür bir hava vardı. Genç Sadettin gibi, daha başkaları gibi, babalarını öldürdükleri, buzağılı inekleriyle birlikte ahırları evleri-

ni, harmanlarını yaktıkları kimselere, suç işledikleri kılıkları, silahlarıyla görünmeleri, aftan, yasalardan önce silahlarına güvendiklerine yorulabilirdi ancak.

Babasını öldürten adamla bu kadar yakından karşılaşmanın etkisi genç Saadettin'i dakikalar geçtikçe daha çok sarstı. Ana caddeden pazar yerine doğru ardında tayfalarıyla geldiğini gördüğü komitacının Zole Kaptan olduğunu öğrendiği zaman ilk duyduğu şey sadece şaşkınlıktı. Bu şaşkınlık Zole Kaptan pazar yerinde önünden geçerken gövdesindeki bütün kanı donduran bir nefrete, hemen ardından da iç bulantısına dönüştü. Babasının ölürken ardından sağ kalmayasın diye ilendiği adam, babasının ölümünden beş yıl sonra hâlâ sağdı işte. Atı üstünde kahramanlık taslıyordu. O ise ölümünün hesabını soracak, babasının ardında bıraktığı tek erkek evlat olarak, herkesin gözü önünde katlanmak zorunda kalıyordu bu gösterişe. Kirletilmiş, onuru ayaklar altına alınmış biriydi artık. Kimse onu erkekten saymasa yeriydi. Yanıbaşında, pazarcı komşularının sözlerini avutucu olarak değil, ayıbının yüzüne vurulması, görevinin hatırlatılması olarak anladı.

Çok geçmeden Zole Kaptan ile tayfalarının derenin öte yakasından taş köprüye doğru dönüşlerini gördü. Artık tavşanlarını, kekliklerini unutmuş gibi dolanıyordu pazar yerinde. Üstünde bir av bıçağından başka silah yoktu. Özlemini çektiği, aklını saran tek şey, evdeki silahlarıydı şimdi. Zole Kaptan'ın, başının, göğsünün neresi gözüne ilişse, avucu evdeki tabancasının, grasının özlemiyle sızlıyor, namlusunun ucunda görür gibi oluyordu o baktığı yeri. Nedir ki iyi bir avcıydı. Her iyi avcı gibi ateş edeceği yere bakarken kendiliğinden bütün koşulları ölçüp biçiyordu yerleşmiş alışkanlıklarıyla. Bir gözü Zole Kaptan'ı görürken öbürü çevresindeki karışık insanları kolluyor, dostunu düşmanını ayırmanın güçlüğünü hatırlatıyordu ona. Hayır, üstünde silahı olsa bile yeri değildi burası. Ama yine o kuvvetli avcı içgüdüsüyle seziyordu ki avı çıkmıştı önüne. Kendisi izindey-

di. Elinden kurtulamazdı artık. Tıpkı bir tavşan, bir çulluk, bir sarı asma gibi. Şu taşın gerisinden çıkınca değilse bile, öbürünün ardından çıkınca, ya da şu dala konmuşken değilse bile öbüründen havalanırken görecekti hesabını...

Tavşanlarını, kekliklerini ucuz pahalı demeden ilk çıkan alıcılara sattı. Pazar yerinden ayrıldı. Zole Kaptan ile tayfalarını kasabanın çarşısında dolaşırken buldu. O gün akşama kadar Kaptan ile adamlarının ne yaptıklarını, kimleri gördüklerini karşıdan izledi.

Zole Kaptan ile tayfaları, o gün öğle yemeğini alana bakan ana cadde üstündeki Bulgar börekçide yediler. Yemekten sonra yine biraz çarşı pazar dolandılar. Bulgarlar'ın gittiği bir kahvede oturdular. Kasabadaki Bulgarlar'la çene çalarak akşamı ettikten sonra, akşam yemeklerini yine o Bulgar börekçide yediler. Beş on Bulgar'ın dışında, kasabadaki Türkler'in, Rumlar'ın, Arnavutlar'ın yüreklerinde bir burukluk bırakarak, yatsı okunurken atlarına binip gittiler.

Ertesi çarşamba Zole Kaptan ardında dokuz atlısıyla kuşluğa doğru yine Florina'da göründü. Tıpkı bir hafta önceki gibi istasyonun altında kasabaya girdi. Pazar yerine kadar tek caddeyi geçti, kışlaya saptı. Kurşunlu Camisi'nin önünden derenin karşı yakasını izleyerek karakolun yanından kasaba alanına çıktı. Bir hafta önceki sokağa sapınca atlarından indiler. İçlerinden biri atların başında kaldı. Öbürleri çarşı pazar dolandı. Öğle akşam yemeklerini börekçide yediler. Öğleden sonrayı bir hafta önceki gibi kasabadaki Bulgarlar'la geçirip, yatsıya doğru kasabadan ayrıldılar.

Sadettin, o hafta da Zole ve tayfalarıyla pazar yerinde karşılaştı. Zole'yi atı üstünde gelir görünce bir hafta önceki şaşkınlığını duymadı bu kez. Bir hafta önceki gibi kendini küçülmüş, onuru yaralanmış olarak da görmüyordu. Sadece daha da artmış birikmiş olarak o tiksinti, o bulantı kalmıştı bir hafta önceki duygularından içinde. Bunun dışında yüzü gülüyordu neredeyse. Sezişinde aldanmamıştı. Avı, önündeydi, daldan dala konuyor, tüfeğinin ucundan ayrılamıyordu.

Çete ağustos boyunca çarşambaları Florina'ya gelişlerini aksatmadı. Eylülü de böyle geçirdi. Atlılar yine her çarşamba öğleye doğru göründüler. Florina'nın ana caddesinde nal takırdattılar, pazar yerinin kalabalığını yardılar, kışladaki subaylara, Kurşunlu Camisi'nin önünde aptes alan Müslümanlar'a, karakol görevlilerine silahlarıyla göründüler. Belli yerde atlarından inip çarşı pazar dolaştılar, alışveriş ettiler, öğle akşam alana bakan börekçide karın doyurup yatsı okunurken, kasabadan ayrıldılar. Değişen tek şey, günler her gelişlerinde kısalıyordu biraz daha. Zole ile adamları artık akşam yemeklerini, kasabanın sokak fenerleri yandıktan sonra, amyant gömlekli lüks lambasıyla aydınlatılan börekçi dükkânında yiyorlar, gecenin karanlığında ayrılıyorlardı kasabadan.

Karakol Komutanı Yüzbaşı Aziz Bey, elinden geldiği kadar kasaba dışında olmaya çalışıyordu çarşambaları. Kasabada kalacak olsa, çarşıda pazarda Zole ile karşılaşırsa, hükümet ileri gelenleri gibi, elini sıkıp hoşgeldin demesi gerekecekti. Bu yumuşaklığı gösterebilecek yaratılışta biri değildi o...

Kasaba halkı, esnaf ne düşündüğünü kendine saklıyordu Zole'nin kasabaya ilk gelişlerinde. Ne Türkler, Rumlar yakınır görünüyorlar, ne de Bulgarlar övünüyorlardı açık açık. Aradan iki ay geçince çok kişi eskisi gibi duygularını saklayamaz oldu. Hürriyetin ilânı ile değişen neydi? Dağlardaki çarpışmalar durmuştu ama, dövüşenler, dolu silahlar, çapraz fişekliklerle böyle elini kolunu sallaya sallaya dolaşırlarken, her gün yeniden başlayamaz mıydı eski kavgalar? Çok kişinin tedirginliğini açığa vurduğu gibi, eylül çıkarken dağlarda tek tük silahlar patladığı duyuluyordu da... Hükümetin eski komitacılara gösterdiği bu geniş hoşgörüyü, kasaba Türkleri önceleri uyuşukluk, hoşnutsuzlukları arttıkça körlük olarak karşılamaya başladılar. Gerçi henüz Osmanlı ülkesiydi ama, Yunanlılar, Sırplar, Bulgarlar, yakın gelecekte, Makedonya'yı bölge bölge kendilerinin gözüyle görüyorlardı şimdiden. Zole Kaptan gibi

Santralist (1) komitacılar ise Makedonya'da bağımsız bir Bulgar devleti kurmak için savaşıyorlardı.

Zole Kaptan'ın kasabaya silahlı geliş gidişlerinin doğurduğu tatsızlık, yürek burukluğu iki ay içinde iyice dillenir oldu. Niye göz yumuluyordu bu gösterişe? Bu açık meydan okumalara? Hangi akla hizmet ediyordu baştakiler? Binbaşı Enver Bey, daha öbür arkadaşları, İstanbul'da yüksek koltuklara yerleşince ne çabuk unutmuşlardı Makedonya dağlarında komitacılar ardında koştukları günleri? Selânik'te, banka soyan, limanın ortasında o koskoca Fransız gemisi Guadelgivir'i batıran, tiyatroyu, Osmanlı Bankası'nı uçuran, Batı Trakya'da güvenliklerinden Osmanlı devletinin sorumlu olduğu yabancı uyruklu, Fransız mühendislerini, İngiliz rahibelerini kaçıran, sonra bütün bu işledikleri suçların ceremesine karşılık, Osmanlı devletinin binlerce altın tazminat ödemesine yol açan bu adamlar değil miydi? 1903'te kanlı İlya günü, Makedonya'nın yüzlerce köyünde kasabasında hep birden çıkarılan yangınların, öldürülen erkeklerin, ırzına geçilen kadınların, kızların hesabı niye sorulmuyordu? Politikacılar, "Geçmişte çok haksızlık oldu, onlar vurdu biz vurduk, sürgit o günlerin hesapları karıştırılırsa kavga edenler başaramaz" diyorlardı ama, barışmaya niyeti olanın silahla işi neydi? Eski komitacıları silahlarıyla gözü önünde dolaşır gördükçe hangi köylü, hangi esnaf geleceğine güvenirdi?

Yüzbaşı Aziz, kasaba Türkleri'nin bu hoşnutsuzluğunu hep alttan alta körükleyerek dinledi. Kasabalılar Zole'nin bütün yaptıklarını ettiklerini, geçmişteki bütün yıldırma eylemlerini bir kez daha sayıp döktüler. Yüzbaşı, anlatılan olaylar arasında eski bildiklerini bir kez daha dinlerken, bilmediklerini duyup öğrendi. Sadettin'in baba-

---

(1) Santralist: Bulgar komitacıları Verhovistler ve Santralistler olarak ikiye ayrılmıştı. Santralistler Makedonya'da bağımsız bir Bulgar devleti kurmak, Verhovistler Makedonya'yı Bulgaristan'a katmak için karışıklıklar çıkarıyor, Bulgar azınlığı dışında kalan Makedonyalılar'ı yıldırmaya çalışıyorlardı.

sını Zole Kaptan'ın döve döve öldürttüğünü böylelikle saptadı. Sordu, soruşturdu, Sadettin üstüne bilgi edindi. Dediklerine göre yaman bir avcıydı. Yüz adımdan meteliği vururdu. Ayrıca cins bir tazı kadar çevik, solukluydu. Ürküttüğü bir tavşanın ardından bütün gün koşabilirdi.

Ekim başlarında bir gün Sadettin'i karakola çağırdı. Odasına aldı, çay içirdi. Konuştu.

Delikanlıyı anlatılanlardan da çok gözü tutmuştu. Rüzgârdaki en küçük bir kokuyu alır gibi uyanık, tetikte bir duruşu, baktığı şeyi bütün derinliği ile gören pırıltılı gözleri vardı. Sözü uzatmadan Zole Kaptan'a getirdi. Kendisinin ne yazık ki bir asker olduğunu, emirlere uymak zorunda olduğunu söyledi. Üstleri ne derler, nasıl uygun görürlerse öyle davranıyordu. Üstlerinin dokunma dediklerine dokunamazdı. Ama üstleri ne düşünürlerse düşünsünler yıllardır bunca Türk, bunca Müslüman canı yakan, kendisini dağ dağ ardından koşturan Zole'yi böyle silahlarıyla karşısında görmeye dayanamıyordu!

Sadettin, konuşmasının sonunda ne çıkacak diye pırıltılı gözleriyle yüz çizgilerinde belirecek en küçük bir değişikliği kollayarak yüzbaşıyı dinliyordu.

Yüzbaşı istediğini açıkladı:

"Bre Sadettin, sen yiğit bir delikanlı görünüyorsun. Üstelik avcısın, iyi nişancısın. Babanı öldüren adamın böyle gözünün önünde elini kolunu sallaya sallaya dolaşmasına katlanacak mısın?"

Sadettin, yüzbaşıya güvensin mi güvenmesin mi birden karar veremedi. Karşılığında hafifçe dudak büküp öyle bir omuz silkti ki, "benden önce devlet utansın, madem devlet öyle istiyor"dan "katlanacak değilim, fırsat gözetliyorum, fırsatını denk düşürdüğüm gün..."e kadar her anlama çekilebilirdi.

"Söyle? Ne diyorsun?"

Sadettin, o korkusuz, meydan okuyan pırıltılı siyah gözlerini "Ya sen ne diyorsun?" der gibi yüzbaşının yüzüne dikmiş susuyordu.

"Korkuyorsun desem? Korkak görünmüyorsun..."

Sadettin yine omuz silkti. Bakışları alaylı ışıldadı. "Korku mu? O da ne?" gibilerden.

Yüzbaşı:

"Bana güvenin yok mu?" dedi sonunda.

Sadettin, ilk kez ciddileşti. Kısa bir susuştan sonra, kaşları hafif çatık, "Var!" demekte bir sakınca görmedi.

"Öyleyse dinle!"

"Buyur!"

"Evinde çifteden başka silahın var mı?"

Silah taşımak, bulundurmak Balkanlar'da herkesin hakkıydı.

"Var..."

"Neyin var?"

"Bir Bulgar nagantım.."

"Daha büyük?"

"Bir de gra'm."

"Kurşunun? Fişeğin?"

"Nagantım dolu."

"Üstünde mi?"

"Bugünlerde üstümden ayırmam..."

"Göreyim?"

Sadettin yeleğini araladı. Kuşağının arasından nagantını topuna kadar çekti.

"Kalsın..."

Sadettin, nagantını kuşağına yerleştirirken, yüzbaşı masasının çekmecesini açtı. Küçük bir kutu çıkardı. Açıp içindekileri gösterdikten sonra kapağını yeniden kapadı. Fişek doluydu. Kutuyu Sadettin'e uzattı:

"Al. Bunlar nagantın için. Yakından vuruşursan bulunsun..."

Sadettin fişek kutusunu aldı. Yeleğinin iç cebine attı:

"Sağ olasın..."

"Gra'n nasıl? Sağlam mı?"

"Sağlam ama, boş. Daha doğrusu boş sayılır..."

"Niye?"

"Fişeklerime güvenemem. Kovanları hem nemli, hem daha önce atılmış..."

Yüzbaşının, henüz açık duran çekmecesindeydi yine eli. Bir kutudan altı gra mermisi çıkardı.

"Aç avucunu."

Mermileri bir bir Sadettin'in avucu içine saydı.

"Bunlar gra'n için. Yeter mi?"

Sadettin, tek tek mermilerin kapsüllerini, başlıklarını yokladı. Yeni, geniş kapsüllü, kaba, duman rengi kurşun başlıklı mermilerdi. Avucundaki ağırlıklarıyla keyfini arttırıyorlardı. Yüzü güldü:

"Sağ olasın..."

"Bugüne kadar hiç düşündün mü Zole Kaptan'dan babanın öcünü almayı?"

Sadettin alındı bu soruya. Kaşları yine hafif çatıldı:

"Çok..." Hemen ardından ekledi. "Her gün, her saat. Ama..."

"Söyle?"

"İstersem bugüne kadar belki on kere vururdum Zole'yi. Florina'ya gelirken, Florina'da, Banitsa'ya dönerken..."

"Ee? Ne bekledin?"

Sadettin başını eğdi, yavaşça fısıldadı:

"Elbet var sırası. Var benim de bir bildiğim..."

Sustu. Onun susması yüzbaşıyı da durgunlaştırdı. Kısa bir sessizlik geçti aralarından. İkisi de sanki bir an kendi kinleri, öfkeleri içinde yalnız kaldılar.

"Nedir o?"

"Günü gelir, duyarsın..."

Yüzbaşı, koltuğunu öne doğru kaydırdı. Oturduğu yerde silkindi:

"Oğlum ben seni buraya yardım için, anlaşmak için çağırdım. Söyle, nedir o ben de bileyim?.."

Sadettin, yüzbaşıya baktı. Bakışları hüzünlenmişti, gölgelenmişti.

"Ölümlerden ölüm beğenemedim be yüzbaşım ona.. O nasıl babamı köy ortasında tekmeyle dipçikle kemiklerini kırdıra kırdıra öldürttü, ben de isterim öyle bir geberteyim ki onu, görenlerin duyanların aklından çıkmasın, babamın mezarında yüzü gülsün..."

Yüzbaşı hafifçe:

"Haklısın..." dedi.

Sadettin soludu:

"Elbet haklıyım... Ben avcıyım. Ama babam öldü öleli, hangi kuşa, hangi taşa nişan alsam, sanki karşımda Zole'yi görürüm..."

"Çok iyi. Ama, dinle şimdi..."

"Buyur..."

"Zole'nin sonu artık gelmeli..."

"Buyur be yüzbaşım. Sen söyle aklında ne varsa..."

"Yarından sonra çarşamba. Bir aksilik çıkmazsa Zole tayfasıyla yine kuşluğa doğru Florina'da olur. Karanlık bastıktan sonra Florina'dan çıkar. Sen yerini seç. Bu işi bitir..."

Sadettin'in yine o kuşku yerleşti gözlerine:

"Sonra? Devriyelerin?.."

"Karakolda kim varsa tembihli olacak. Sen bir yana kaçacaksın, onlar başka yana koşacak. Tutulmayacaksın..."

Sardettin'in, dudaklarının iki yanında, çok hafif, acımasız, bir gülüş belirir gibi oldu. Çakmaklanan bakışlarını, oturdukları odanın penceresinden dışarıya dikti.

"Ben çoktan seçtim yerimi..."

"Neresi?"

Pencereden, bütün alan, Zole'nin tayfasıyla öğle akşam karın doyurduğu börekçi dükkânı görünüyordu.

"Te orda, börekçide vurayım isterim. Şarabı elinde lokması ağzında kalsın. Florina'nın ortasında..."

Konuşmalarının geri kalanını bir iki sözle bağladılar. Çarşamba gecesi, Sadettin karakolun gerisinden ateş edecek, vuracaktı Zole'yi. Karakoldakiler orada burada görevli olarak boş bırakacaklardı karakolu.

Sadettin, ayağa kalktıklarında yüzbaşının elini öptü. Odadan çıkacağı sırada, yine kuşku ile duraladı. Aklına geleni yüzbaşıya söylesin mi söylemesin mi hemen kestiremedi.

"Ne durdun? Ne geldi aklına?"

"Söyleyim mi açık açık?"

"Dinliyorum?"

"Kısmetse çarşamba gecesi vuracağım Zole'yi. Ama ondan sonra gözüm kimseyi görmez. Canı tatlıysa karakoldan kimse çıkmasın karşıma!"

Yüzbaşı, okumuş biri söylese alınırdı bu sözlere.

"Ben on yıldır dağlarda çete kovalıyorum a oğlum. Sözünü tutmayan bir adam olsam, çoktan vurulurdum..."

Sadettin'in sırtını okşadı:

"Hadi, talihin açık olsun. Aklına bir şey getirme..."

Sadettin, Müslüman mahallesinin gerisinde, tek başına oturduğu damında, o gece, pencere kanatlarını, kapısını kapadıktan sonra, gaz lambasının ışığında grasını yağladı, sildi. Namlusunu iki ucundan ışığa tuttu. Pırıl pırıl olduğunu gördü. Gra mermilerini bir mendilin içinde önüne yaydı. Çakısıyla mermilerin yumuşak kurşun başlıklarını bir bir dörde yardı. Böyle, başı yarılan kurşunlar, saplandığı yerden kolay çıkmaz, çatallarıyla pençe atar kalırdı. Açtıkları yara şifasızdı. Granın namlusuna tek kurşun sürdü. Emniyetini kapayıp yerine astı. Öbür beş kurşunu, silkip üfledi yelek cebine yerleştirdi. Ardından nagatını sildi, temizledi. Fişeklerini sürüp emniyetini kapadı. Sıkıştırılır, bir aksilik olursa kendini nagantıyla koruyacaktı. En son av torbasını, çiftesini hazırladı. Yemeğini yedi. Erkenden yattı uyudu.

Ertesi sabah gün doğarken Florina'dan çıktı. Salıyı, Manastır yönünde Nagoçan Köyü ormanlarında avlanmakla geçirdi. Yolu üstündeki köy kahvelerine uğradı. O yöredeki tanıdıklarına göründü. O gece Nagoçan'da bir tanıdığında kaldı. Çarşamba sabahı gün doğarken yine ortalardaydı. Florina'ya inen yollarda, karşılaştığı pazarcı köylülerle selâmlaştı. O akşam, gün batışına yakın, Florina'ya bir saat

uzakta, Kato Kline bucağında, bucak karakolunun karşısındaki kahvede göründü en son. Karakoldaki jandarma bile, neredeyse güneş batarken Sadettin'i karşılarındaki kahvede gördüğüne yeminle tanıklık edebilirdi. Kahvedekiler, akşam yemeğine gitmek için kalkınca, o da göze batmadan kahveden kalktı. Kato Kline'nin kırlarına doğru acelesiz açıldı. Gözden kaybolunca çok iyi bildiği kestirme keçi yollarından koşa koşa Florina'ya döndü. Dağ yolundan doğrudan doğruya Müslüman mahallesinin gerisine indi. Evinden grasını aldı. Fişekleri cebine yerleştirdiği yeleğini giydi. Yine kimseye görünmeden, çamlar arasından Taş Köprü'ye vardı. Gra, namlusu yere dönük omuzunda asılıydı. Gören olsa onu bir kır bekçisine benzetebilirdi. Köprüyü geçti. Karakolun arka duvarı boş bir arsaya bakıyordu. İyice karanlıktı. Arsanın karanlığına kaydı. Arka duvara yaklaştı. Üzerindeki siyah gömlek, siyah yelek, dar siyah şayak pantolonla o karanlıkta seçilmesi olanaksızdı. Duvarın köşesinden kasabanın alanını gözetlemeye başladı.

Sokak fenerleri yanmış, dükkânlar lüksler, büyüklü küçüklü gaz lambalarıyla aydınlatılmıştı. Alanın üst başında, ana cadde üstündeki lokantalar, börekçiler yavaş yavaş kalabalıklaşıyordu. Onun gözlediği Bulgar börekçinin dükkânında iki üç kişi vardı henüz. Karşıda duvar dibindeki masalar boştu., Dükkân her geceki gibi, tavana asılı amyant gömlekli lüks lambası ile aydınlatılmıştı. Ayrıca kapının solunda, börek tepsilerinin bulunduğu camekânın üstünde daha küçük bir lüks lambası yanıyordu. Çok geçmeden bekledikleri göründü. Zole Kaptan, ardında sekiz tayfası ile caddenin doğu yönünden çıktı. Börekçiye doğru ilerledi. Tayfaları sağına soluna yayılmışlardı gerisinde. Börekçinin kapısından birer birer içeri daldılar. Kaptan börekçiyi selâmladı. Garsonların sırtlarını sıvazladı. Karşıda duvar dibinde, yan yana getirilerek birleştirilmiş masalarda sırtını duvara vererek yerini aldı. Tayfalarından üçü sağına üçü soluna, ikisi de masaların karşılıklı birer ucuna oturdular. Zole Kaptan o koskoca göğsü, saçlarının sakalının arasında kalan yüzünün beyazlığı ile karşısında, nere-

sinden isterse orasından vurabileceği bir hedefti artık. Grası, dipçiği yere dayalı, önünde, iki bacağı arasındaydı. Eliyle kundağından kavramıştı. "Vur, bitir işini..." Yüzbaşı Aziz Bey sanki gerisindeydi, kulağının dibinde cesaret veriyordu. Başını iki yana salladı: "Daha değil! Daha sırası gelmedi."

Dükkândaki iki garson masanın gerisinde koşuşuyorlardı. Tezgâhta duran ustaları da geldi. Zole Kaptan'ın önünde durdu. Kaptan'ın emirlerini aldı. Mermerler silindi. Garsonlar şarap sürahilerini, bardakları, çatal bıçakları dizdiler bir koşu. Börek tabaklarını taşımaya başladılar.

Sadettin, karakola yaklaşan bir ayak sesi duydu. Komiser Manastırlı Raif Efendi'nin karakolun önünde karaltısını gördü. Az sonra köprüden yana sokağa vurdu.

Zole Kaptan ortadaki sürahiyi aldı. Bardağını kırmızı şarapla doldurdu. Sürahiyi sağında oturan komitacıya aktardı. Öbür iki sürahi sağda solda oturan tayfaların elinde dolaştı. Bardaklar doldu. Zole Kaptan bardağını kaldırdı, bir sağındakilere bir solundakilere tuttu. Dudaklarına götürdü. Tayfaları onunla birlikte bardaklarını kaldırdılar, yarıya kadar içip önlerine bıraktılar.

Sadettin, bardağını elinden bırakınca, Zole'nin o kocaman göğsü, haçına kadar inen sakalıyla, önündeki tabağına doğru eğildiğini, börekçinin dilip de verdiği böreğinden bir parçayı çatalladığını gördü. "Şimdi sırası" dedi dişleri arasından, Yüzbaşı Aziz Bey'e duyuracakmış gibi. Grasını omuzladı. Doğrulttu, emniyetini açıp parmağı tetikte bekledi.

Zole Kaptan, çatal elinde doğruldu. Başını hafif kaldırdı. Ağzını açtı. Sadettin, Kaptan'ın gözlerini, açık ağzını, o anda karşısında gördü. Kaptan sanki, ona bakıyor, saklandığı yerde onu görüyordu. Göz göze gelmiş gibiydiler. Kaptan'ın ağzının içine bakarak tetiği çekti. Kurşun yankılanarak uçtu. Bir cam şıngırtısı koptu. Börekçinin camı yere indi. Zole Kaptan'ın eli ağzına giderken kaldı. Koca komitacı ağzından boşanan bir kan dalgası ile masanın mermerine yüzüko-

yun yıkıldı. Kurşun, ağzından girmiş, damağına saplanmıştı. Tayfaları şaşkın, fırladılar. Önce Kaptan'a doğru atıldılar. Sonra omuzlarından hiç çıkarmadıkları mavzerlerini kavradılar. İkisi Kaptan'ın yanında kaldı. Öbürleri alana doğru atıldılar. Nereye saldıracaklarını bilmeden, ikinci, üçüncü bir kurşunun atılmasını beklediler. Tuzağa düşürüldüklerini sanıyorlardı. Börekçi, lambalarını söndürdü.

İkinci kurşun biraz sonra duyuldu. İlki gibi bir gra sesi değil, bir Bulgar nagantının sesiydi. Sadettin, kurşunun nişan aldığı yeri bulduğunu, Kaptan'ın yüzükoyun kapandığı yerde bir titreme ile can verdiğini görmüş kaçıyordu. Karakolun gerisinden, karanlık gölgeler içindeki dere boyuna vuracaktı ki, karakoldan fırlayan Komiser Manastırlı Raif Efendi, elinde tabancasıyla önüne çıktı.

"Dur!" diye seslendi.

Komiser nöbeti yeni almıştı. Yirmi dört saattir izinliydi. Yüzbaşı Aziz Bey, onun karakola dönebileceğini hiç aklına getirmemişti.

Sadettin nagantını çekmişti bile:

"Bre çekil önümden! Kana bulama elini!.."

"Dur, teslim ol! Adam vurdun..."

Sadettin tetiğe asıldı. Komiseri sağ ayağının topuğundan vurdu. Yaralanan komiser ateş etmeden yere çöktü. Karaltıyı derenin içinde gözden yitirdi. İzleyemedi. Doğrulacak olursa kaçanın ikinci bir el ateş etmesinden sakındı.

Sadettin, derenin içinden Müslüman mahallesinin gerisine çıktı. Florina'da düdük sesleri, koşuşmalar başlamıştı. Ama daha haber Müslüman mahallesine varmadan o en yakın baba dostu Şakir Ağa'nın kapısını çaldı. "Zole'yi vurdum, sakla!" dedi kapıya çıkan Şakir Ağa'ya.

Yüzbaşı Aziz Bey, gra sesini duyunca, nöbeti, Manastırlı Raif'in alacağını, Raif Efendi'yi uyarmadığını birden hatırladı. Karakola gelirken, nagant sesini duydu. İşte, korktuğu gibi, ikisinden biri, ya Raif ya Sadettin, vurulmuştu. Karakolun önünde, Raif'e ilk yaklaşan oydu.

"Vuranı tanıdın mı?" dedi.

"Tanıdım. Avcı Sa..."

Komisere gerisini söyletmedi.

"Öyleyse sus. Ağzını açma. Kimse bilmesin!.."

Komiserin yarasını yokladı:

"Yaran hafif..."

Yaralıyı karakola bırakıp, börekçi dükkânına koştu. Gelen adamlarını gelişigüzel emirlerle sağa sola saldı. Sorguya başladı.

Sadettin, o gece dağa çıktı. Şakir Ağa, damından, çiftesini, velensesini almış getirmişti.

Florina'da ertesi günden başlayarak söylentiler birbirine karıştı durdu. Komiser Manastırlı Raif Efendi ağzından söz kaçırmamıştı. Yüzbaşı Aziz Bey, Zole'yi vuranın kim olduğunu bulup çıkaramadıklarını söylüyordu. Şakir Ağa, başkaları, güya bütün Florina Müslümanları ağızlarını sıkı tutuyorlardı. Yakın köylerde herkes, bir gün önce, daha sonra olay günü, Sadettin'i Nagoçan'da Kato Kline'de gördüklerini söylediler, ama, olayın ardından bir hafta geçmeden, Florina'dan Kastorya'ya, Vodena'ya kadar yayılan bütün Bulgar köylerinde Zole'yi Sadettin'in vurduğunu bilmeyen kalmamıştı.

Vurulduğu gece, tayfaları, hastanede sabaha kadar Zole'nin ölüsünü beklediler. Florina Bulgarları hastanenin önünden ayrılmadılar, sabaha kadar ağlaştılar.

Ertesi sabah, hükümet doktoru raporunu verdi. Adamları Zole'yi mavzeri, fişeklikleri ile giyinik olarak çift atlı bir arabaya yatırdılar. Arabayı çiçeklerle süslemiş, Zole'nin üstüne güller, karanfiller serpmişlerdi. Zole'nin atı, ölüsünün yatırıldığı arabanın gerisine bağlanmıştı. Tayfaları atlarının üstünde arabanın sağında solunda yer aldılar. Yakın köylerden Zole'nin vurulduğunu duyan Bulgarlar kimi atlı kimi yaya cenazeye katıldı. Zole'nin ölüsü, yollarda Bulgar köylerinden gelenlerle, kalabalıklaşa kalabalıklaşa, büyük bir alayla Banitsa'ya vardı. Banitsa Kilisesi'nde yapılan büyük bir dinsel törenden sonra gömüldü.

Ölenlerle öldürenlerin ağlayanları o yıllarda hep değişikti. Sadettin'in cesareti, atıcılığı, daha olaydan üç gün geçmeden Türkler arasında efsaneleşirken, Bulgar köylerinde Zole'nin ölümü üstüne yakılan türküler söylenmeye başladı. Bütün halk türküleri gibi, ölenin eşsiz kahramanlığını, örnek cesaretini öven türkülerdi bunlar. Söyleyenlerin, türküsünü söyledikleri adamı görmek istedikleri gibi gösteren türkülerdi. Yıllarca Makedonya köylerinde o türlü söylendi. Belleklerde o türlü kaldı.

KURT KANI

Sadettin, Zole Kaptan'ı vuruncaya kadar yalnız vurmayı bir de nasıl vuracağını düşünmüştü. Geleceğe dönük bütün düşünceleri, tetiği çektiğini, Zole Kaptan'ı vurduğunu gözü önüne getirdiği yerde kesiliyordu. Ondan sonrası sinemada filmin kopması ışıkların yanması ile ortaya çıkan, görüntüleri silinmiş, kirli beyaz perde gibi, bulanık bir boşluktu kafasının içinde. Bütün düşünme gücünü toplayarak daha ilerisini görmek için baktıkça, belli belirsiz bir görüntü daha vurur gibi oluyordu o bulanık boşluğa. Karakolun gerisinden dere boyunca kaçıyordu. Sanki karakolun kapısında durmuş arkasından bakan biri gibi görüyordu kendi kaçışını. Sağ elinde dipçiği yere sarkan grası, sırtı hafif öne eğik, bir ayağı yerde öbürünün tabanı gerisinde havada, koşarak kaçıyordu. Nereye kaçıyordu? Ne kadar kaçacaktı? Düşünemiyordu. Zole Kaptan'ı vurup polis Raif'i yaraladıktan sonra, daha önce gördüğü o silik, o belli belirsiz görüntüydü sanki, canlanmış, açık seçik olarak, akşamın serinliğini duya duya dere boyunca karanlıkta koşan. Gelecekle bağlantı kurmuş, üstelik nasıl da hızlanmıştı düşüncelerinin akışı. Nereye kaçtığını biliyordu artık. Kasabanın doğu yakası dışında kalan bağdadi küçük bir ev vardı koşarken gözü önünde. O evde yalnız yaşayan yaşlı bir adam. Şakir Ağa'ydı adı. Baba dostuydu. Önünden geçtiği evlerden görülüp gö-

rülmediğini kollayarak koşarken nasıl kendini tehlikeler içinde görüyorsa, Şakir Ağa'nın evine yaklaştıkça da artan bir güven duygusu sarıyordu yüreğini. Bir yandan da Şakir Ağa'nın evine sığınmakla kaçışının sona ermeyeceğini anlamaya başlıyordu. Sadece bir duraklama olacaktı Şakir Ağa'nın evinde geçireceği saatler. Ondan sonra hiç durmadan, sonunu önceden kestiremeyeceği bir süre boyunca, belki de ölümüne kadar hep kaçmak zorunda olduğunu seziyordu. Zole Kaptan'ın sonu bir bakıma kendisinin o akşama kadar süregeldiği yaşamın sonuydu. O yaşam kendisi gibi kasabalılaşmış köylülerin sıradan, törelere uygun yaşamıydı. Bilinmeyen bir yanı yoktu. Gelecek günleri de geçmiştekilere benzeyecekti. Bu akşamdan sonra ise yasadışı bir yaşam başlıyordu önünde. Alışık olmadığı, kurallarını bilmediği, sadece hikâyelerini kulaktan dinlediği bir günü öbürüne hiç benzemeyen tehlikelerle dolu bir yaşamdı bu.

Düşündüğü gibi Şakir Ağa yalnızdı evinde. Öyle soğukkanlı öyle dingin bir görünüşü vardı ki, elindeki gra hâlâ barut kokmasa, beş dakika önce namlı bir komitacıyı vurmuş, bir polis memurunu yaralamış olduğuna inandırabilmesi güçtü Şakir Ağa'yı. Sadece hızla koştuğu için biraz soluyordu kapıdan içeriye girerken.

Oturma odasına geçtiklerinde, bir baskına uğramak korkusuyla elinden bırakmadığı grasını, ancak oturduktan sonra gerisinde duvara dayadı Sadettin. Olanları kısaca anlattı. En çok Polis Raif Efendi'nin önüne çıkmasına yanıyordu. Raif'i vurmamakla iyi edip etmediğinde kararsızdı henüz. Vurmamakla belki de gevezelik edebilecek birini gerisinde sağ bırakmıştı. Vuracak olsa, yüzbaşı onun vurduğunu bilecekti. Adamlarından birini vurduğu için nasıl davranırdı ona bilemezdi.

Şakir Ağa, Polis Raif'i vurup vurmamasıyla gerçekte hiçbir şeyin değişmeyeceğini söyledi. Karakol yüzbaşısı verdiği sözü tutacak, ona ilişmeyecek bile olsa, gizli kalması ortaya çıkmaması olanaksızdı işlediği suçun. Halk, Zole gibi namlı bir komitacıyı vuranı bilmek isteyecek, durmadan vuranı sorup soruşturacaktı. Zole'nin tayfaları,

Zole'yi seven Bulgarlar, bir an önce ölülerinin öcünü almak için kendi aralarında yürüteceklerdi bu araştırmayı. Çok geçmeden Makedonyalı Türkler ile Bulgarlar, aralarındaki çekişmeye uygun bir tutum takınacaklardı bu olayda. Olayın görgü bilgi tanıkları olarak Yüzbaşı Aziz Bey, Polis Raif Efendi, Şakir Ağa, başlangıçta ne kadar ağzı sıkı davranırlarsa davransınlar, bir süre sonra, bu çekişme havası içinde üstünlüğün kendilerinde olduğunu gösterme hevesini yenemeyecekler, en güvendikleri yakınlarına övünerek fısıldayacaklardı Sadettin'in adını. Fakat belki de onların bildiklerini söylemelerine sıra kalmadan, halk üç beş gün içinde, o yanılmaz sezgi gücüyle vuranı bulup çıkaracaktı. Hem de yüzde yüz doğru olarak. Ondan sonra Yüzbaşı Aziz'in, Polis Raif'in, Şakir Ağa'nın ağızlarından sızacaklar sadece doğrulamış olacaktı bu toplu araştırmayı. Sonra, bir gün bir başka köşe başından, bir pencereden, bir ağaç arkasından atılan kurşunla Sadettin cansız yere kapaklanacak, öçlerini alanlar üstünlüğün kendilerine geçtiği duygusuna kapılacaklardı. Köyler kasabalar Sadettin'e göre değildi artık. Her köy her kasaba ayrı bir tuzaktı, yol dönemeçleri, avlu duvarları, kapıları pencereleriyle ona. Kala kala bir dağlar kalıyordu sığınabileceği. Çaresiz dağa çıkacaktı Sadettin.

Yatsı okunurken Şakir Ağa, Kurşunlu Camisi'nde namaza gitti. Camiye gelenlerden Zole Kaptan'ın vurulmasından sonra kasabada olup bitenleri öğrenmeye çalışacak; namazdan çıkınca Sadettin'in evine uğrayarak çiftesini velensesini alıp getirecekti. Evde yalnız kalan Sadettin, odanın karanlığında, oturduğu yerde geleceğini, o akşamdan başlayarak ne yapacağını, nasıl yaşayacağını düşündü durdu.

Çocukluktan çıktığı günlerden beri avcıydı. Florina'nın yürüyerek beş altı saatlik yöresinde ayak basmadığı yer kalmamıştı. Bütün o bölgeyi, ormanları, mağaraları, kayalıkları, manastırları, çeşmeleri, kestirme yolları ile dağ taş ezbere bilirdi. Karanlıkta düşündükçe, iyi bildiği ölçüde, gecelerin ayazı, gündüzlerin suskunluğuyla ürkütücü dinginliğini duyuyordu dağların. Suçunu izleyen dakikalarda bütün Florina, dumanından boğulduğu daracık bir oda gibi geliyordu ona.

Yaratılıştan ne kadar soğukkanlı olursa olsun, düşüncelerini paniğe kapılmaktan kurtaramamıştı büsbütün. Kendini Florina'dan dışarı atıp kaçmakla, ölüden, öldürdüğü yerden kopacağını, sanki suçuyla olan ilişkisini keseceğini sanıyordu. Şakir Ağa ile konuşmalarından sonra ne kadar aldatıcı olduğunu anladı bu duygusunun. Artık yaşadıkça Zole Kaptan'ın katili olarak kalacak, Zole Kaptan'ın katili olarak çevresiyle hesaplaşarak yaşayacaktı. Daha kimbilir kaç kişiyi öldürmek ya da kimseyi öldürmesine sıra kalmadan öldürülmek vardı yazgısında.

Düşündükçe, bir bakıma hiç de suçlu gibi görmüyordu kendini. Zole'yi vurmak bir borcu yerine getirmekti onun için. Babasını öldürtmesinden beri Zole'yi vurmayı hak bellemiş, çevresindeki çok kişi de bu hakkı tanımıştı ona. Zole'yi vurduğu duyulunca hiç de suçlamayacaklardı onu. Aksine, babası artık mezarında rahat yatar, diyeceklerini duyar gibi oluyordu arkasından. Hatta hatta Zole'nin kendisi bile, sonunu aklına getirdikçe, bir gün kendisini vuracaklar arasında, beş yıl önce Nevaska'da döve döve öldürttüğü köylünün, geride on altı yaşında bir erkek evlat bıraktığını, onun yetişip babasının öcünü alacak çağa geldiğini hatırlayabilirdi. Bütün bu düşündükleri haklı da olsa kurtarmaya yetmiyordu onu bundan sonra kaçmaktan, yasadışı yaşamaktan. Ortada bir vurulan varsa onu vuran da vardı kanunlara göre. O vuranın bulunup yakalanması, yargılanması gerekirdi.

Neyle geçinecekti dağlarda? Şakir Ağa, Poteska köyünde bir süre saklanabileceğini söylemişti. Poteska'da baba yanından akrabaları vardı. Şakir Ağa'nın kardeşleri oradaydı. Çoğu Poteska Türkleri birbirinin yakınıydı zaten.

Balkan dağlarının bir yasası vardı. Dağa çıkan, dağlarda barınmak isteyen uymak zorundaydı o yasaya. Haydutluk ve komitacılık ayrı şeylerdi. Haklı haksız adam vurmak, dağa adam kaldırmak, soymak yoktu komitacılıkta. Komitacı, kendi çıkarı için adam vurmaz, çalmazdı. Kendisi için değil, kendilerinden yana olduğu insanlar için, kardeş tuttukları için, devletle, kendilerinden yana olduğu insanlar da

karşılığında kardeş tutarlardı onu. Saklarlar, doyururlar, donatırlar, geride kalan yakınlarının geçimini, tarlasının bağının işlerini üstlerine alırlardı.

Poteskalılar çok çekmişlerdi Bulgar komitacılarından Zole'yi vuranı kolay kolay ele vermezlerdi. Ayrıca komitacıların ya da jandarmaların baskınlarında kaçmasına, kolaylıkla saklanmasına çok elverişliydi köy. Bir yanı Ekşisu ormanlarına, bir yanı Ostrova Gölü'ne çıkıyordu. Malinka Dağı yarım saat ötesindeydi. Çevresindeki sık sazlıkların kuşattığı daha başka küçük küçük göller vardı.

Şakir Ağa, koltuğunun altında dürülü velensesine sardığı kırma çiftesiyle geldi. Dışarda duydukları ilginçti, Zole'yi vuranı gören yoktu kasabada. Kimse kesin bir şey biliyor sayılmazdı. Fakat durmadan suçu kime yakıştıracaklarını araştırıyorlardı aralarında. Daha bu bir iki saat içinde öne sürdükleri üç isimden biri Sadettin'di. Aradan bir iki saat daha geçerse öbür isimler silinecek, herkes Zole'yi Sadettin'in vurduğunda birleşecek gibi görünüyordu. Zole'nin tayfaları tutmuşlardı Florina'nın çıkışlarını. Karakol komutanını sıkıştırıyorlardı bazı aramalar için...

Sadettin, gece yarısına doğru, üstünde silahları, velensesi, av torbasında bir parça ekmek biraz peynirle, Şakir Ağa'nın evinden ayrıldı. Evin arkasında yükselen dağa vurdu. Ortalık ağarmadan Poteska'ya vardı. Şakir Ağa'nın kardeşinin evine sığındı.

Florina'da Sadettin'in yokluğunun anlaşılması uzun sürmedi. Ölümü üstünden daha bir hafta geçmeden Zole'yi Sadettin'in vurduğunu kasabada bilmeyen kalmamıştı. Karakol komutanı sözünü tutuyordu. Ardına düşen, yakalanmasını isteyen Bulgarlara Sadettin'in izini bulamadığını söylüyordu. Bulgarlar öçlerini kendileri almaya karar verdiler. Şikâyetlerini uzatmadılar.

Aradan iki üç hafta daha geçince neredeyse bütün Makedonya'da, Sadettin'in adı, tanıyan tanımayan herkesin dilindeydi. Babasının ölümü, nişancılığı, Zole'yi nasıl vurduğu üstüne doğru yanlış bir sürü şey anlatılıyordu. Malinka Dağı'ndaki kayalıklarda, mağara-

larda, Rudnik, Nosel, Ostrova gölleri kıyısındaki sazlıklarda saklandığı, Poteska köyünde her evin yatağı olduğu söyleniyordu. Her geçen gün yeni eklerle genişleyen bu söylentilere göre, göğsünde iki sıra çapraz fişeklikler, omuzunda Alman filintası, belinde çifte tabanca ile dolaşıyor, tek başına bölgedeki bütün Bulgar komitacılarına meydan okuyordu.

Sadettin'in geleceği bu söylentilerle belli olmuştu artık. Zole'ye düşman olan Türklerle Rumlar, kahraman sayıyorlardı onu. Korumaya hazırdılar. Bulgar komitacılarına karşı koyacak silahşörler gerekliydi onlara. Sadettin tam aradıkları adamdı. O da bundan böyle Zole'nin düşmanlarını kendisine dost seçmek durumundaydı. Poteska'ya üç dört saat uzak köylerden, Zole'nin öbür Bulgar komitacılarının yakınlarını öldürdüğü evlerini yaktığı köylüler, hediyelerle görmeye geliyorlar, acılarını anlatıyorlardı. Kuzu, kaz, baklava gibi, aldığı hediyeler arasında bir mavzerle biri Parabellum öbürü Browning otomatik iki tabanca da vardı. Bu isteklere uyarak, kasabadan kasabaya giden pazarcı Türk köylülerine koruyuculuk ettiği, Bulgar komitacılarını yollarını tutup pusuya düşürdüğü için, sık sık yeni olaylara karışıyordu adı. Yasadışı yaşadığı ilk yıl sonunda, Sadettin Kaptan olarak, Makedonya'nın en namlı komitacıları arasında korkuyla anılıyordu.

Gerçekte ise herkes kadar cesur ya da herkes kadar korkak sıradan bir adamdı. Birbirine eklenen olaylarla artan kuşkular içinde yaşıyordu. Kuşkularının etkisi daha da gözü pek kılıyordu onu. Başkalarına olan güvenini yitirdikçe acımasız oluyor, acımasız olduğu ölçüde yeni kuşkulara kapılıyordu. Bütün komitacılar gibi sakal bırakmıştı. Çok kıllı bir yapısı vardı. İyice sık, koyu siyah sakalları çok geçmeden göğsünü sardı. Gür kaşları, gür bıyıkları ile karışınca ürkütücü görünüşlü bir adam oldu. Bütün çarpışmalardan ya talihi yardımcı olduğu için ya da tam bir yabanıl hayvan içgüdüsü ile tehlikelerin kokusunu daha uzaklardan sezdiği için yara bile almadan kurtuluyordu. Eşsiz nişancılığının da payı vardı elbet bunda. Ama davranışlarını hatırladıkça kurt kanı dolaşıyor sanılırdı damarlarında. Elini taban-

calarından birine attı mı, kan kokusu alıyordu sanki. Gözlerinin pırıltısı artıyor, ses, koku alma duyuları keskinleşiyor, yırtıcı bir kurt oluyordu bir anda. Yaklaşan tehlikelere göre şeytanca planlar hazırlıyordu her seferinde. Yirmi otuz silahlı komitacıya karşı tek başına çarpışması için bir ağıla, bir dama, ya da kayalıklar ardına sığınması yeterdi. Mavzerlerinden birini damın pencerelerinden birine yerleştiriyor, sonra karşı pencereye ya da avlu duvarı gerisine geçip, kendisini mavzerin namlusu görünen pencere arkasında sanıp da yaklaşanlara ateş açıyordu. Bazen de kalpağını ucu görünecek gibi bir taşın arkasına gizliyor, karşısındakiler kalpağına ateş ederlerken, kendisi başka bir köşede siper alıyordu. Attığı her el, çarpıştıklarından birini yere sermesi için yeterdi. Böylelikle Bulgar komitacılarının kendisini ele geçirmek için iki yılda Poteska'ya yaptıkları üç baskını tek başına bozguna uğrattı. Komitacılar her seferinde iki üç ölü bir o kadar da yaralı verdiler. Ölülerini atlarının eğerlerine bağlayarak geri çekildiler.

Poteska dört yüz hanelik büyücek bir köydü. Bir köşesinde toplanan yirmi hane kadar Rum'un dışında geri kalan halkı Türk'tü. Köyde karakol yoktu. Jandarmaya işi düşenlerin Ekşisu ya da Sarıgöl karakollarına haber vermesi gerekirdi. Köyün güvenliği ile ilgili üç bekçinin üçü de Poteskalı'ydı. Onlar da bütün Poteskalılar gibi Sadettin'i ele vermemek, korumakla görevli sayıyorlardı kendilerini. Yasa kaçaklarının ardına düşmüş askeri birliklerin köye gelişlerini vaktinde duyuruyorlardı Sadettin'e. O da saklanacağı yeri rahatça seçiyor, gözden kayboluyordu. Bunun dışında köy halkından biri gibi yaşıyordu çoklukla. Yine ava gidiyor, arada tarla işlerinde evinde kaldığı Şakir Ağa'nın kardeşine yardım bile ettiği oluyordu.

1909 güzünde bir akşam üstü avdan dönüyordu. Ekşisu ormanından geçiyordu yolu. Poteska şöyle böyle yarım saat uzaktaydı daha. Yakınlarda sesler duydu. Seslerden yana yolunu değiştirdi. Yoldan üç yüz adım daha içerlerde küçük bir açıklıkta devinip duran bir kalabalık gördü. Göremediği bir şeyin çevresinde çember olup kü-

melenmişlerdi. Giyinişlerine bakılırsa Müslümandılar. Biraz daha yaklaşınca gördüğü adamları tanımaya başladı. Hepsi Poteskalı'ydılar. Köyün kır bekçileri, fırıncısı, nalbantı telaşlı telaşlı dolanıyorlardı çemberin içinde. Merakla yaklaştı. Geldiğini gören kalabalık ona yol açtı. Yarılan çemberin ortasında, yerde, insan gövdesinin biçimini almış kabarıklıkta, biri sarı öbürü şarap rengi iki velense vardı. Kalabalığın toplanma nedenini anladı. Fırıncı, velenselerin altında yatan, öldürülen Poteskalılar'ın adlarını söyledi. Zaten o söylemese de ölülerin başında duran yakınlarını görünce kim olduklarını anlamıştı. Bekir ile Recep adında iki yoksul oduncuydular. Komşu otururlar, birlikte oduna giderlerdi her zaman. Bekir'in yaşlı babası, Recep'in ise iki erkek kardeşi ölülerinin başındaydı. Çemberin ortasında ilerledi. Ölenlerin yakınlarına başsağlığı diledi. Velenselerin önce birini sonra öbürünü uçlarından hafifçe kaldırdı, baktı. Gördüğü onu bile ürpertecek kadar ürkütücüydü. Ölülerin başları gövdelerinden ayrıydı. İkisinin de kolları arkalarından bağlıydı. Oduna gittikleri baltalarıyla boyunlarından kesilerek öldürülmüşlerdi. Baltaları kan içindeydi.

Çok konuşan bir adam değildi. Bir süre sessizce düşünüp yanını yöresini araştırdı. Bakışları, az ötede kalabalığın gerisinde odun yüklü eşeklerini buldu ölenlerin. Birer çalı köküne bağlanmıştı hayvanlar. Başları öne eğik kalakalmışlardı. Sanki tek tanığı oldukları bu korkunç cinayetin dehşeti içindeydiler hâlâ. Dilsizliklerinin acısını çekiyorlardı.

Ölülerin yakınında bir karaağaç kökü kanlar içindeydi. Anlaşılan, kolları bağlı, ağacın toprak üstünde kalan kütüğüne yatırarak baltayla kesmişlerdi ölülerin başlarını.

Yakındakilere, alacağı karşılığı bile bile olayı gören olup olmadığını sordu. Elbette ki yoktu. Recep'in sarı tüylü köpeği kan içinde köye gelmişti bir saat kadar önce. Ölenler oduna giderken köpeği hep yanlarına alırlardı. Köpek saldırıya karşı önce sahiplerini korumak istemiş. Bir balta da ona sallamış olacaklar ki yandan göğsünün derisi

sıyrılmıştı hayvanın. Recep'le Bekir'in, başına gelenleri çabuk anlamıştı köylüler. Baltalarını, tüfeklerini kapıp koşmuşlardı ormana.

Sadettin, biraz açılmalarını istedi ölüleri kuşatanların. Kan lekelerinden, ayak izlerinden boğuşmanın nasıl geçtiğini anlamaya çalıştı. Oduncuların ayak izleri ile eşeklerinin köpeğin ayak izlerine, at nalı ile çizme izleri karışıyordu. İzleri sürdü. Ölülerin yattıkları açıklıktan, çok değil, yüz adım kadar ilerde odun kestikleri yeri buldu. Odunlarını yüklemiş yola çıkmışlardı. Açıklığın yakınında at nalı izleri karışıyordu izlerine. Atlılar onları çevirmişlerdi orada. Üç atlı olmalıydılar. Öldürüldükleri açıklığa kadar birlikte geliyordu izleri. Sonra açıklıkta birbirini ezen, birbirine karışan izler... Küçücük bir boğuşma geçmiş olmalıydı aralarında. Sonra da kolaylıkla anlaşılacağı gibi, oduncuların kollarının bağlanmaları, başları kütüğün üstüne yatırılarak mezbahada koyun kesilir gibi boyunlarının vurulması... Daha sonra çizme izleri at nalı izlerine dönüşüyor, ayrılıyordu açıklıktan. Biraz sürünce, at nalı izleri Soroviç'e (Ekşisu) doğru uzaklaşıyordu. Kuşkusu kalmamıştı. Katiller Soroviçli'ydi.

Soroviç yönüne baktı kaldı bir süre. Kesin kararını verince, hafifçe başını sallayarak "Soroviçliler!" diye mırıldandı.

Bekir'in yaşlı babası:

— Allahlarından bulsunlar! Benden beter acı görsünler!

Fırıncı, hınçla söylendi:

— Bırakma bunu onların yanına Sadettin Kaptan!

Sadettin elini Bekir'in yaşlı babasının omuzuna koydu:

— Önce benden bulacaklar!..

Fırıncıya döndü:

— Bırakmayacağım!..

İki saat uzaktaki Kaylar'a haberin gitmesi, savcı ile jandarma komutanının gelip ölüleri görmesi sabahı buldu. Yakınları o gece ormanda ateşler yakarak ölülerini beklediler. Ertesi sabah savcı ile komutan yanlarında doktorla erkenden geldiler. Ölüleri gördüler. Ama kim-

se onların açacağı soruşturmadan sonuç beklemiyordu. Ölüleri gömme izni çıktıktan sonra soruşturma ile ilgilenmediler.

Öğleden sonra Poteska'da kim varsa Recep ile Bekir'in cenazesine katıldı. Ölüler köy mezarlığında toprağa verildi.

O gün perşembe idi. Sadettin Kaptan, Bekir'in babasına, fırıncıya verdiği sözü tutmak için, çok değil daha üç gün bekledi. Pazar sabahı çift sıra fişekliklerini kuşandı. Alman filintasını çapraz omuzuna geçirdi. Otomatik tabancalarını kuşağı arasında, önünde, sağına soluna, babadan kalma Bulgar nagantını, geride, sağına yerleştirdi. Av torbasına ayrıca iki deste dinamit lokumu koydu. Bulgar komitacılarının Poteska'ya son saldırısında, binicisini vurduğu doru bir kısrak, silah sesleri arasında köyün içinde oraya buraya atılırken bir avluya dalmış, geri çekilen komitacıların ardından ona kalmıştı. Kısrağına bindi. Soroviç'e doğru yola çıktı.

Orman yolunu izliyordu. Soroviç yakınlarında ormandan çıkmadan önce kısrağından indi. Büyük bir çamın altında bir süre durdu. Köy kilisesinde çanların vurmasını bekledi. Güneşli, rüzgârsız bir gündü. Göğe bakmak, bu güzel güneşli havada Soroviç'te pazar duasını kimsenin kaçırmayacağını düşündürüyordu ona. Pazar duasının çanları boşanırcasına vurmaya başladılar. Yankıları ormanın derinliklerine uzandı. Çanlar sustuktan sonra bir süre daha bekledi. Kilise artık dolmuştur, diye düşündüğü sırada yerinden kalktı. Kısrağına bindi.

Soroviç altı yüz hanelik büyük bir köydü. Halkı neredeyse tümüyle Bulgar'dı. Çalışkan köylülerdi. Toprakları zengindi. Dünyanın her yanındaki toprakları zengin çalışkan köylüler gibi, karınları doyduğu ölçüde dinlerine bağlıydılar. Kadın erkek büyük küçük her köylünün hiç değilse bir kat pazarlık giysisi vardı. Pazarları en yeni kılıkları içinde kilisede görünmeyi severlerdi.

Kilise bayırda kalırdı. Oldukça büyüktü. Gerilerde yanlarda, arkalarda duranlarla birlikte binden çok insan alırdı. Soroviç'e girdiği zaman neredeyse köyün sokaklarını boş buldu. Ordan çıkınca bayır yönünden dolanmış, kilisenin gerisinden köye girmişti. Kilisenin yan

duvarları boyunca ilerleyen bir sokaktan önündeki alana çıktı. Sokağın alanla birleştiği köşede kısrağından indi. Dizginleri hemen oracıktaki bir akasyanın dalına bağladı.

Alanın öbür ucunda meşe oynayan sekiz on yaşlarında iki çocuktan başka kimse görmedi gelişini. Çocuklar onu görünce oyunlarını bıraktılar. Tepeden tırnağa silahlı, saçlı sakallı yabancının köylerinde ne aradığını çıkaramamışlardı. Şaşkın, meraklı, yabancının kendilerine yönelecek en küçük bir davranışında hemen yan sokağa kaçmaya hazır, olacakları izliyorlardı. Sadettin av torbasındaki dinamit lokumlarından birini sol eline aldı. Tabancalarını filintasını yokladı. Alanı geçti. Kilisenin girişindeki iki basamağı çıktı. Giriş kapasının köşesinde durdu. İçeriye kulak verdi. Papazın hafiften sesi duyuluyordu. Parabellumu çekti. Kapıdan geçip, eşiğin sonuna geldi.

Kilise, iki adım önünde, mermer su taslarının bulunduğu iki yandaki alçak kolonlara kadar doluydu. Kalın taş duvarlardaki pencerelerden gökyüzü görünmüyor, renkli camlardan, dışardaki güneşli günü yansıtan belli belirsiz bir ışık sızıyordu içeriye. Kilise, her köşesinde yanan büyüklü küçüklü mumlarla aydınlatılmıştı. Hemen sonunda bir ikonun önünde bir mum yanıyordu. Elini uzatsa dinamitinin fitilini tutuşturabilirdi. Papaz kürsüdeydi. Sarı yaldızlı beyaz giysileri, başında takkesiyle vaaz veriyordu.

Çok iyi Makedonca bilirdi. Seslendi:

— Mılçe Pope... (1).

Sesi, ürkerek dalgalanan kalabalığın başları üzerinden dipteki minbere kadar ulaştı. Yankılandı. Kiliseyi dolduran kadınlarla erkekler mırıldanmalar arasında başlarını geriye çevirdiler. O içeriye girdiği sırada, yaklaştığını duyarak, "Duaya geç gelen kim?" diye kapıya doğru çok kısa birer bakış atan, gerilerdeki iki üç kişi, sesini duyunca, gelenin yabancı olduğunu, silahlı olduğunu ancak algılayabildiler.

---

(1) Sus Papaz.

İlk kayıtsızlıklarından, dalgınlıklarından sıyrıldılar. Başkalarından daha çok ürkerek bir daha geriye baktılar. İçerdekilerin kilisenin loşluğuna alışmış gözleri, kapıdaki yabancının sağ elinde sallanan parabellumu, bütün göğsünü, belindeki kuşağı saran öbür silahları, fişekleri çabuk seçti. Sıralardan oturanlardan bazıları kalkmaya davrandı.

Sadettin elini kaldırdı:

— Kimse kımıldamasın!..

Kalabalıkta kımıldanmalar durdu.

Papaz, sese doğru baktı. Çok soğukkanlı adamdı. Komitacılarla gizli ilişkisi vardı. Dakikaları uzatmanın kendinden yana olacağını, kalabalığın şaşkınlığından sıyrılarak toparlanmaya vakit bulacağını umuyordu. Sessiz bekledi.

Sadettin, kendisine baktığı sürece papazdan ayırmadı bakışlarını. Arada geçen sessizliğe ne kadar güvenle karşı koyarsa, kiliseyi dolduran kalabalığın korkusunu o kadar arttıracağını hesaplamıştı. Kalabalık onu korkusuz gördüğü ölçüde tek başına olmadığını, dışarda adamlarının kiliseyi sardığını sanacaktı.

Papaz, kalabalığı cesaretlendirmek için atağa geçti:

— Allahın evinde silahlarınla ne arıyorsun?

Sadettin hemen gürledi:

— Ekşisu ormanında oduncuları öldürenleri!.. Söyle, kim onlar?

Papaz duraladı:

— Ne zaman?

— Üç gün önce...

Papaz, bir kez daha uzattı karşılığının arasını. Sadettin bekleyemedi:

— Söyle kimler?

Papaz yine oyalama yoluna saptı:

— Hangi oduncuları?

— Sen bilirsin hangi oduncular olduklarını...

Sesi, sert, gerilemesiz, sabırsızdı. Papaz ellerini yana açtı:

— Haberim yok!

— Var!..

Papaz, başını iki yana salladı. Boynunu bükerek sustu.

— Zorunuz, daha istediğiniz ne? Kilisenize, dininize karışan, malınıza mülkünüze dokunan yok! Bizden yana rahatsınız! O garip iki Müslüman'dan, zavallı iki oduncudan ne kötülük gördünüz?

Sağ kolunu öne uzattı. Ağır ağır sağdan sola, soldan sağa gezdirdi. Kilisedekiler parabellumun namlusunu tek tek kendi üzerlerine çevrilmiş gördüler.

— Bilen kim? Kim vurdu Poteskalı oduncuları?..

Bilmiyorum anlamına, omuzlar kasılıyor, kaşlar kalkıyor, boyunlar bükülüp eller çaresizlikle iki yana açılıyordu. Herkes bir yandan da korkulu gözlerle onun kim olduğunu soruyordu birbirine. İçlerinden biri çok geçmeden tanıdı. Bir "Sadettin Kaptan!" fısıltısı sardı kilisenin dört duvarı arasını.

— Üç kişiydi! Bilen yok mu o üç kişiyi?

Yine ses gelmedi kalabalıktan.

— Öyleyse ben bulurum vuranları!

Bakışlarını kilisedekiler üstünde gezdirmeye başladı. Tabancasının ucuyla, sağda, ortalarda oturan bir delikanlıyı imledi:

— Sen!..

Delikanlı, yardım isteyen bakışlarla sağındakilere solundakilere baktı. Kiminle göz göze gelse bakışlarını öne eğiyor, kaçırıyordu ondan. Herkes tabancanın ucuyla karşı karşıya yalnız bırakıyordu onu. Mırıldandı:

— Ben mi?

Oduncuları öldürenlerle hiç ilgisi olmadığı belliydi.

— Evet, sen! Kalk!..

Solda oturanlara gelinceye kadar, tabancasının ucuyla çabuk çabuk, yaşları on sekizle otuz arasında daha yedi kişiyi seçti. Sırtını giriş kapısının yan duvarına verdi. Karşı duvarı gösterd:

— Yürüyün şurdan dışarıya...

İlk gösterdiği esmer delikanlı:

— Ben suçsuzum, diyebildi.

— Oduncular da suçsuzdu!

Kararlıydı:

— Yürüyün!

Papaz araya girmek istedi:

— Günaha giriyorsun. Onların hepsi suçsuz. Hepsi kendi halinde köylüler...

— Günahsa senin boynuna! Suçluları söylemedin!

Ağırdan alan delikanlıları tabancasıyla uyardı:

— Haydi!..

Papaza dönerek ekledi:

— Nasıl olsa suçluları da vardır içlerinde...

Yakın yıllara kadar gerçekten kendi halinde köylülerdi bütün Soroviçliler. Son Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Makedonya'yı saran ulusçuluk akımları, gezici papazlar, genç öğretmenlerle Soroviç'e de girdi. Köyün dingin yaşayışını dalgalandırır oldu. Aralarında namlı Bulgar voyvodalarından emir bekleyen delikanlılar yetişti. Çağırıldıkça voyvodaların kuvvetlerine katılıyorlar, büyük çarpışmaların, baskınların ardından sağ kalırlarsa köylerine dönüyorlardı. Kendilerini tanıyan köylüleri, yakınları sorulacak olursa gizlemekte ağız birliği ediyordu kimliklerini. Gizlemek zorundaydılar zaten. Gammazların, ağızlarından söz kaçıranların cezası ölümdü. Bağışlanmalarını bekleyemezlerdi. Aralarında suçlular vardır derken Sadettin Kaptan biliyordu bunları. Sertlikle yineledi:

— Haydi haydi, çabuk!..

Bir iki yaşlı kadın, yakınları, ağlamaklı sesler çıkaracak oldular, delikanlılar aralarından ayrılırlarken. Ama önce delikanlılar önledi onların bu türlü davranışlarını. Dingin, telaşsız adımlarla kapıya doğru yürürlerken, çok hafif el devinimleriyle susmalarını, metin olmalarını istediler. Sonra, kilisede kalan erkekleri, kollarından kavrayıp sarsarak susmaya zorladılar kadınları. Delikanlılar, dışarıya çıkar çıkmaz öldürüleceklerini ya da Sadettin Kaptan'ın adamlarının kollarını bağ-

layarak kendilerini ormana süreceklerini biliyorlardı. Yine de savunmaya kalkmıyorlardı kendilerini. Suçluları ele verecek kadar küçülemezlerdi. Madem ölmek için seçilmişlerdi, öleceklerdi! Ben suçsuzum diyerek kendini ayrı tuttuğu için ilk seçilen esmer delikanlının yüzüne bakmıyordu öbür yedisi. O ise hatasını çabuk anladı. Cesaretini topladı. Utançtan kızaran yüzüyle önüne geçti arkadaşlarının.

Sadettin, dışarı çıkarmadan önce karşısında kalan duvarın dibinde durdurdu tutsaklarını. Tabancası tutsaklarına dönük, kilisedekilere:

— Bu sefer sekiz, dedi, bir daha bizden birini vuracak olursanız bütün Soroviç'i yakarım. Kimse dışarı ayak atayım demesin!..

Sol elindeki dinamit lokumunu, elinin altında yanan muma, biraz yaklaştırdı.

— Yoksa uçururum kiliseyi. Biriniz sağ kalmazsınız...

Tabancasını salladı. Kapıyı gösterdi tutsaklara:

— Haydi...

Delikanlılar, değişmeyen uysallıklarıyla yürüdüler. Kiliseden çıktılar. Sadettin arkalarından fırladı. Alana geçerek onları karşısına aldı.

— Dizilin merdivene...

Delikanlılar, merdivenin basamağına uysallıkla dizildiler.

Parabellumda dokuz kurşun vardı. Göz açıp kapayıncaya kadar, sekiz el ateş etti beş adım ötelerinden. Sekiz delikanlıyı kilisenin önüne cansız yığdı.

Kısrağına atladı. Kısrağının başını geldiği yola çevirirken sol elindeki dinamit lokumunu fırlattı. Eğerin üstünde geri dönerek boş alanın ortasına düşen lokuma ateş etti. Topuklarını bineğinin karnına indirdi, patlama sesiyle birlikte dört nala geldiği yola daldı.

Soroviç baskınından sonra, Sadettin daha bir süre eski yaşayışını sürdürdü. Bazı çarpışmalara tutuşmak zorunda kaldı. Daha bazı yeni kazalar çıktı elinden. Bu arada biri Florina öbürü Vodina yolu üstünde iki büyük soygunu işleyenin o olduğu söylenilirdi. Talihi yine her zamanki gibi yardımcı gidiyor, yaralanmadan ya da önemsiz ya-

ralarla gerisinde hiç bir iz bırakmadan sıyrılıyordu bu olaylardan. Yaşayışı belki de daha yıllarca böyle sürüp gidebilirdi. Ama 1912 ilkyazında komitacıların hiç işlememesi gereken hatayı o da işledi, âşık oldu.

Rudnik Gölü yakınlarında avlanıyordu. Öğle yemeğini yedikten sonra küçük bir tümseğin üzerinde yüzükoyun yere uzanmış, göl kıyısında bir ağaçtan topladığı yeşil eriklerini yiyordu. Her yanı ot çiçek sarmıştı. Hava güneşliydi. Tümseğin önünden Sarıgöl-Kaylar yolu geçiyordu. Kanında anlaşılmaz birtakım gıdıklanmalar duyuyor, yoldan ayıramıyordu gözlerini. Birini bekliyordu sanki. Yoldan bir iki köylü arabası ile tanıdığı Goriçka beylerinden birinin faytonu geçti. İlgilenmedi. Öyle uzandığı yerde bir saat mi kaldı, iki saat mi anlayamadı. Sarıgöl yönünden gelen tek atlı bir araba göründü. Beklediğinin gelen araba olduğunu haber verdi içinden bir ses. Araba biraz yaklaşınca yolcularını seçti. Orta yaşlı bir adam öne oturmuş arabayı sürüyordu. Yanında sekiz on yaşlarında bir oğlan vardı. Geride birinin yüzü peçeli, öbürünün açık iki kadın oturuyordu. Peçelisi sürücünün karısı olacaktı, öbürleri de kızı ile oğlu. Araba biraz daha yaklaşınca çocuk ile kız arasında kardeş olduklarını hemen belli eden benzerliği gördü.

Doğruldu. Tümseğin dik inişinden aşağıya doğru yürüdü. Adımlarını tam frenleyemediği için üç beş adım koşmak zorunda kaldı. Yolun kıyısında arabanın atı önünde duraladı. Ürkütmüştü arabadakileri. Adam, tabancasına el attı. Ama kılıfından çekip çıkarıncaya kadar, o sağ elindeki çiftesini biraz havaya atıp yere düşerken kabzasından kavradı. Parmağı tetikte adama doğrulttu. Kadınla kızın korkularını, çocuğun ağlayacak gibi olduğunu görünce, rengi uçan adama:

— Oynama onunla, dedi. Bırak yerine.

Çiftesini aşağıya indirdi. Sol elindeki eriklerden birini ağzına attı. Geri kalanları çocuğa uzattı:

— Al bakalım, korkma...

Çocuk canı erik istediği için değil, ona karşı gelemeyeceği için aldı erikleri.

Adamın namusuna düşkün bir aile babasının kaygıları, kuşkuları ile karmakarışıktı yüzü. Tabancasını bırakmış dizginleri iki eliyle kavramıştı. Ellerinin titremesini gizlemiyordu.

Sadettin'in kıza takıldı gözleri. Kızın açık yeşil gözleri, beyaz teni,dudaklarının, yüzünün güzelliği karşısında soluğu kesilir gibi oldu. O yaşa kadar yürek diye bir şey taşıdığının farkında bile değildi göğsünde. Bir gün olsun vuruşlarını duymamıştı! O tasasız yüreğinin vuruşlarını ilk kez duydu. Öylesine hızlanmıştı ki... Beygire yol verdi, kendisi de adamın yakınında arabanın yanı sıra yürümeye başladı. Konuşmak geliyordu içinden:

— Sarıgöl'den mi?

Adam, evet anlamına başını salladı.

— Oralı mısın?

— Oralı sayılırım.

— İçinden mi?

— İçinden...

Daha uzun konuşmak adamın adını, işini öğrenmek istiyordu. Ama hâlâ çarpıyordu yüreği. O, korku, çekinmek nedir bilmez Sadettin değildi artık birdenbire. Kızı korkuttuğunu, korkularının hâlâ yatışmadığını seziyor, güvenini kazanacak bir şeyler yapmak istiyordu. Aklına gelen yapabileceği her şeyi saçma buluyordu. Güleyim dese gülemiyor, söyleyecek, söylemeye değer tatlı söz bulamıyordu. Sustu. Hiçbir şey demeden yürüdü. Bir süre yürüdükten sonra öylesine geldi ki, başı önünde, arabanın yanı sıra yürümekle, ona duyurduklarına karşılık veriyor, adım adım bir şeyler anlatıyordu kıza. Bir yandan da kızın yüzüne bir kez daha bakmak, gözlerinin içinde neler var görebilmek için gittikçe şiddetlenen bir istek duyuyordu. Ama bakamıyordu bir türlü. Bu kadar çekingenleşmesine kendi de şaşarak:

— Ben de Poteskalı'yım, dedi.

Yan gözle bakınca adamın yüzünün bir daha karıştığını gördü.

Tanıdı galiba? diye düşündü. Keşke Sadettin Kaptan olmasaydım diye ilk kez kendinden hoşnutsuzluk duydu. Yine sustu. Bir süre sessiz yürüdü. Adım adım yine kızın yüzünü bir kez daha görmek isteği ile doldu taştı içi. Dönüp baktı. Başı döner gibi oldu kızın gözlerini görünce. Düşünmeden arabanın kasası kıyısına tutundu. Artık dönüp bakmasa da kızın yüzü işlenmişti kafasının içine. Baktığı yerde onu görüyordu.

Neredeyse dört yıldır yasadışı yaşıyordu. Silahıyla her istediğini almış, her önüne gelene söz geçirmişti bu dört yıldır. Kızı da bileğinden tuttuğu gibi almak işten değildi onun için. Ama hiç de zora vurmak gelmiyordu içinden. Ömrünce kızdan vazgeçemeyeceğini, gönlü ile kendisinin oluncaya kadar ardından gideceğini bile bile baş eğiyordu yazgısına.

Babasına sordu:

— Yolunuz nereye?

— Kaylar'a...

Kaylar'a bir saatten uzun yol vardı önlerinde. Hiç beklenmedik duygulara kapılmaya başladı. Adama kızıyordu. Ne tedbirsiz babaydı bu. Bu kadar güzel kızı olan bir adamın, tek atlı bir araba ile işi neydi bu ıssız yollarda? Ya Bulgar komitacıları ya da gözü pek bir yasa kaçkını, bir haydut, yollarını kesecek olsa?

— Tedbirsizsin...

Adam önemsemedi:

— Allah büyük, dilerse kulunu korur...

Bu sözü kendisine teşekkür gibi yorumladı.

— Çalcılar'ı geçinceye kadar uğurlayayım sizi...

— Sen bilirsin. Ama istersen zahmet etme.

— İçimden gelen şey niye zahmet olsun? Aksine sizi bu yollarda yalnız bırakırsam yüreğim rahat etmez...

Bu kadar uzun konuşabilmesine şaştı. Söylemek istediklerini söylemiş gibi sevindi. Kanı yüzüne çıktı. Güvenle dönüp kıza baktı. Korkuları dağılmış gibi gördü kızı. Güler gibi o da kendisine bakı-

yordu. Öylesine geldi ki, kız, bu sözlerinden, niye arabanın yanı sıra geldiğini, onun için duyduğu korkuları, kıskançlığı hep anlamıştı. Mutluydu kendisinin yakınlığından.

Çalcılar'ı geçtiler. Kaylar'ın kavakları görününceye kadar arabanın yanı sıra yürüdü. Yol ondan öte dümdüzdü önlerinde. Arabadakilerden ayrılması gerektiğini anladığı yerde, söylemek istediği sözü tam bulamayarak:

— Kaylar göründü, dedi. Sizlere güle güle...

Adam kendini zorlayarak:

— Eksik olma, diye karşılık verdi. Yolun açık olsun...

Yol arkadaşlıklarından duyduğu tedirginliği ne kadar uğraşsa saklayamıyordu. Kendisinden bir an önce kurtulmak istediğini açığa vuran bir sabırsızlık vardı sesinde.

Sadettin alındı. Beygiri dizgininden tuttu. Birden bırakmadı.

— Kaylar'da çok kalacak mısınız?

Adam, başı önünde karşılık verdi:

— Karımın anası ağır hasta, anasına götürüyorum...

— İnşallah iyileşmiş bulursunuz...

Kadın ilk kez söze karıştı:

— Sağ bulsak, ölmeden yetişsek razıyım, dedikten sonra iç çekti.

— İnşallah bulursunuz.

Dizgini bıraktı. Yelesini okşayarak beygire yol verdi. Yolun kıyısında kaldı. Beygir, adam, çocuk, anası geçtiler. Kız elinin altında, önündeydi işte! Yüreğinin vuruşları duyabileceği kadar hızlandı. O koca Sadettin Kaptan, ezilmiş, kolu kanadı kırılmış, bir küçük bakış bekliyordu sadece kızdan. Ama hiç ummadığı bir şey oldu. Kız aklından geçmeyecek kadar cömert davrandı. Anasına göstermeden oyalı ipek mendilini tutuşturdu eline. Dünyaları bağışladı ona. Mendili avucu içinde sıkarak olduğu yerden kımıldamadı. Araba biraz uzaklaştıktan sonra önce çocuk döndü el salladı. Sonra adam. En sonra da, ilk kez Allahaısmarladık diyormuş gibi kız. Kızın kokusu sinmiş men-

dilini her koklayışında başı döne döne, araba karınca kadar kalana dek yolun üstünde dikildi.

Poteska'ya geri dönerken âşıktı. O günden sonra her gün Sarıgöl yoluna çıkıp, sabahtan akşama dek gözleri yolda tek atlı arabanın geri dönüşünü bekledi. Bir hafta on gün geçti, araba görünmedi. On beş gün geçti, araba görünmedi. On beş gündür kızın mendili ile yaşıyordu. Uykuları kaçmış, iştahı kalmamıştı.

Günleri, kızı ilk gördüğü Sarıgöl yolu üzerindeki tümsekte sabahtan akşama kadar yolu gözetlemek, durmadan kızı düşünmekle geçiyor, yanında götürdüğü azığına el sürmediği çok oluyordu. Yüzü süzülmeye başlamış, avurtları çökmüş, elmacık kemikleri iyice belirlenmişti. Kimseye açamıyordu derdini. Kızı düşündüğü ölçüde geçmiş yaşamından koptuğunu, uzaklaştığını duyuyordu. Babasının doğup büyüdüğü Nevaska'nın ortasında tekmeler dipçiklerle dövüle dövüle öldürüldüğü gün dünya ile küsmüş, içi zehir dolu yaşamıştı bütün gençliğini. Kızla karşılaştığı güne kadar nefretten başka duygu tanımamıştı yüreği. Acıma nedir, sevgi nedir bilmemişti. Geceleri uykusuz geçirdiği saatler boyunca geçmişini hatırlıyordu uzun uzun. Tüfeğinin namlusunu üstlerine çevirdiği adamların gözlerini görüyordu karşısında. Nasıl da korkuyla doluydular? Soyduğu adamların titreyen ellerini, attığı kurşunların arkasından yükselen çığlıkları yeni yeni duyuyordu sanki. Zorla isteklerine boyun eğdirdiği kadınlar olmuştu. Gövdeleri sevişirken nasıl katılaşır, nasıl soğuk kalır ısınmak bilmezdi tenleri. Gözleri ise tiksindiklerini gizlemezlerdi. Öyle bir doğruluşları vardı ki kollarının arasından eteklerini düzeltirlerken küçük bir el devinimiyle küfür ederlerdi sanki! Neden? Şimdi anlıyordu nedenini. Bütün o insanlar daha mutluydular ondan. Tüfeğinin namlusunu üstlerine tuttuğu adamlar yaşama daha bağlıydılar. Sevdikleri sevildikleri kadınları çocukları vardı. Soyduğu yolcular ya sevdiklerinden gelir ya sevdiklerine giderlerdi. Ellerinin titremesinin nedeni, hep o kavuşmaların canlarını daha tatlı kılmasıydı. Zorla yattığı kadınlar, vücutlarını bir başka erkeğe adadıkları, kendisine dokundurmak iste-

medikleri için tiksiniyorlardı ondan. Tümü mutluluğu tatmışlardı! Gerçek korkuyu ilk kez duymaya başlıyordu yaşamında. Neydi o Soroviç kilisesini tek başına basması? Olur delilik miydi? Cesaret miydi yaptığı? Kaybedecek bir şeyi yoktu ki o dönemde cesareti söz konusu olsun. Ölüm umurunda bile değildi. Saklanmaktan, pusuya düşürüleceğini kollamaktan, anlamsız yaşamaktan bıkkın, aksine, eh artık, ne olacaksa olsun, ölümüne ölüm! der ortaya atardı kendini. Giderek aradığı ölümdü bir bakıma. Ama o böyle üstüne üstüne gittikçe ölüm ondan kaçıyordu sanki. Geçmiş yaşamını düşündükçe gelecek diye, yarın diye bir kavram olmadığını anlıyordu kafasında, gözünü kırpmadan bütün bu işlere girişirken. Gelecek, sık sık, kaçmalar kovalamalarla dolu, nereye varacağını nasıl biteceğini kestiremeyeceği, karanlık dar bir geçit gibi görünürdü ona. Oysaki şimdi kızı düşünürken ilk kez gelecekle ilgili, açık düşler kuruyordu. Kızla evleniyor, çoluğa çocuğa karışıyor, dingin, kandan kavgalardan uzak günler yaşamayı özlüyordu. Ölmek istemiyordu artık.

Böyle ölçülü bir yaşam sürdürmeyi düşünüyordu hep ama, on altıncı gün tam ona yakışacak bir delilik daha yaptı. Kızı göremmek sabır diye bir şey bırakmamıştı onda. Kısrağından kendi yetiştirip altı aydır eğer vurduğu tayını kapattı. En yeni giysilerini, yeni çizmelerini giydi. Kızla karşılaştığı günkü gibi av fişekliğini kuşandı. Çiftesi tayının terkisinde, tabancaları belinde, Kaylar'a gitti.

Yüksek yapılı, alnı akıtmalı, ayakları sekili doru tayı üstünde ana yoldan Kaylar'a girdi. Çok kişi kendisini tanıdı. Kahveleri, dükkânları, kapıların pencerelerin ardını, geçtiği yerlerde adının fısıltıları sardı. Neye geldiği, ne yapacağı herkesin merak konusu oldu. Bütün Kaylar, bu gelişin sonundan ne çıkacağını beklemeye başladı.

Çarşıyı geride bırakınca mahalleler arasına daldı. Kasabayı sokak sokak dolaşarak, o kanatları yeşil ile turuncu boyalı, tek atlı arabayı aradı. Ya da talihin, adarnı, oğlunu, daha da kendisine gülecek olursa, kızı karşısına çıkarmasını bekledi. Evlerin avlu duvarları önünde çok araba gördü. Ama aradığı arabayı bulamadı. Dönüp dolaşıp gel-

diği ana yola çıktı. O, kimseye bir şey sormadığı için kimse de çıkıp ona bir şey sormayı göze alamamıştı. Kasabanın jandarmaları ortadan kaybolmuşlardı. Çarşıya girerken dükkânı önünde oturan bir çömlekçiyi gözü tuttu. Adamın yanında atını durdurdu. Kaylar'da, kızını Sarıgöl'e gelin veren kimleri tanıdığını sordu. Adam düşündü biraz:

— Sen kimi arıyorsun?

Beklemiyordu bu karşılığı. Kimse ona soru sormaz, sorduğuna karşılık verirdi. Adamın kendisinden korkmadığını, korkmayacak kadar da yaşlı olduğunu çabuk anladı.

— Sen hele kimleri tanıdığını söyle?

— Niye soruyorsun?

— Sen orasını bilme...

Adam başını geriye attı.

— Sen onu benden öğrenemezsin!

— Niye?

— Önce şunu söyle: Niyetin ne? Niye soruyorsun? Hayır için mi? Şer için mi?

— Hayır için...

— Öyleyse ne soracaksan sor, bildiğimi söyleyeyim...

İki hafta önceki karşılaşmayı, yol arkadaşlığını, Kaylar'a hastalarını görmeye gelen damatla kızı anlattı. Onbeş yirmi yıl önce evlenmiş olmalılardı.

Çömlekçi, dinledikçe gülümsemeye başladı:

— Anladım şimdi kimi dediğini... Sen Adem'le karısını söylüyorsun. Kızlarının adı da Zehra...

Gülümsemesinde, Zehra deyişinde, niçin aradığını da anladım, diyen bir anlam vardı adamın..

Bildiklerini ekledi. Hasta on gün önce ölmüştü. Onlar ölüyü toprağa verdikten sonra iki gün daha, Kaylar'da kalıp Sarıgöl'e dönmüşlerdi. Sadettin bilir gibi tam adamına sormuştu aradıklarını. Çünkü Zehra'nın dayısı ile komşu otururdu Çömlekçi. Yollar daha güvenli

olur diye neredeyse geceden, sabah karanlığında yola çıktığını duymuştu adamın.

Ertesi gün, bir gün önceki kılığıyla Sarıgöl'de göründü Sadettin. Kaylar'ı dolaştığı gibi Sarıgöl sokaklarına daldı. Sarıgöl bucaktı. Kaylar'a göre küçük yerdi. Çok geçmeden aradığını buldu. Bucağın alanına çıkan bir sokağın başından bakınca, öbür ucunda yeşilli turunculu arabayı gördü. Atıyla sokağı geçti. Araba boy yüksekliğinde bir avlu duvarı önünde duruyordu. Avlunun içi ağaçlıktı. Yaklaşınca, duvarın üstünden, kızın, avluda erik ağacı ile dut ağacı arasında çekilmiş bir ipe çamaşır astığını gördü. Kız onu tanıyınca küçük bir çığlık attı. Hem sevinmiş hem şaşırmıştı. Ne yapacağını bilemiyordu. Nalınları avlunun taşlarında yankılanarak içeriye kaçtı.

Atından indi. Dizginleri arabanın halkalarından birine bağladı. Kapıyı çaldı. Kapıya çıkan Adem Efendi'ye, Allah'ın emrini yerine getirmek için geldiğini söyledi.

Evin önde sokağa bakan odasında oturdular. Kahveleri kapı aralığından uzatıldı. Kahvelerini içtiler. Adem'e, kızı Zehra ile evlenmek istediğini, az çok dünyalığı olduğunu, Allah kısmet eder de evlenirlerse buralardan uzaklaşıp İstanbul'a yerleşmeyi, İstanbul'da yoğurtçuluk yapmayı düşündüğünü söyledi. Ana-baba olarak kızlarını gözlerinin önünden ayırmak istemezlerse, hep birlikte İstanbul'a gidebilirlerdi. Hepsinin başının üstünde yeri vardı. Kimsesi yoktu. Karısının anasını babasını ana-baba, kardeşini kardeş bilecekti. Hepsine bakacak gücü vardı.

Adem efendi, tasalı tasalı dinledi onu. Daha Kaylar'a giderlerken yolda önlerine çıktığı zaman kim olduğunu tanımıştı Sadettin'in. O bölgede yaşayan herkes gibi onun da belleği, Sadettin'in Zole'den başlayarak sürüp giden abartılmış bir yığın kanlı hikâyelerle doluydu. Bir komitacaya vermeyi aklından bile geçiremezdi kızını. Ama tedbirli adamdı. Sadettin'e açıktan açığa hayır demenin tehlikelerini sezebiliyordu. Bu durumlarda olağan olduğu gibi, karısıyla kızıyla konuştuktan sonra bir karara varıp, bir hafta sonra karşılık verebilece-

ğini söyleyerek "Kısmetse olur" diye sözünü bağladı. Sadettin bir haftayı çok buldu. Süreyi üç güne indirmeye adamı razı etti.

Zehra, o gece ağzından söz almak için boş yere döndü durdu babasının yanında yöresinde. Adam daha konuşurlarken Sadettin'in elinden nasıl kurtaracağını düşünmeye başlamıştı kızını. Sadettin'in niye geldiğini karısına kızına bile açmayı gerekli görmedi. Daha o gece gidip bucaktaki jandarma onbaşısından yardım istedi. Onbaşı, kendisine Sadettin'i yakalamak için açık bir emir veren olmadığını söyledi. Onbaşıdan umut kesince başka kurtuluş yolları aradı. O gece hemen hemen hiç uyumadı. Sonunda iki gün içinde Sarıgöl'den Manastır'a kaçmaya karar verdi. İki gün içinde, ambarındaki ununu, samanını, elden çıkarabilecek daha bazı ufak tefek eşyasını, keçisini sattı. Tarlasını, evini satışa çıkardı. Sadettin'in geleceği günün sabahı, bir araba eşya ile evden ayrıldı. Kendisi önden arabanın beygirinin başını çekerek, karısı, oğlu, Zehra arabanın gerisinde, Manastır'a doğru yola çıktı.

Sadettin o sabah erken kalktı. Her nedense kötü kötü kokular geliyordu burnuna. İki gündür karşılaştıklarının bir şeyler saklar gibi baktıklarını sanıyordu kendisine. Sarıgöl'de bir şeyler oluyor gibisine geliyordu. Kuşkular sarmıştı içini.

Kıvrak yürüyüşlü bir atla, bir saatlik yoldu Sarıgöl. Ama o kuşluğu bile bekleyemedi. Güneş biraz yükseldikten sonra yola çıktı.

Öfkeliydi. Çift sıra fişekliklerini kuşanmış omuzunda filintası, belinde tabancalarıyla Sadettin Kaptan olmuştu yine. Adem Efendi kızını vermeyecek olursa Sadettin Kaptan'ın yapması gereken şeyi yapacak, kızı kucaklayıp atlayacaktı atı üstüne.

Yarım saat geçmeden Sarıgöl'deydi. Küçük alana çıkan sokağın ağzından bakıp da, yeşilli turunculu arabayı göremeyince kuşkuları alevlendi. Topuklarını indirdi atının karnına. Sokağı dörtnala geçip avlu duvarı önünde durdu. Avlu boştu. Çamaşır ipi toplanmış, kuyunun kovası alınmıştı. Evin bütün tahta pancurları, kapıları kapalıydı. Sokak kapısını yumrukladı. İçerden ses çıkmadı.

Komşular kapılarının pencerelerinin arkasında onun ne yaptığını gözlüyorlardı. Karşı kapıyı vurdu. Yaşlı bir kadın araladı kapıyı. Selâm sabahsız söze girdi:

— Ne soracaksam doğru karşılık ver. Bana yalan söyleyenleri bağışlamam. Komşuların nerede?

Kadın ürkek ürkek başıyla batı yönünü imledi:

— Manastır'a gittiler...

— Ne zaman?

— İki saat önce...

Hiç düşünmeden kadının gösterdiği yöne doğru dörtnala kaldırdı atını.

Kuşkusuz o gidişle bir saate varmadan arabayı yakalayabilirdi de. Ama öfkesi bir yana hiç de komitacı Kaptan gibi davranmamıştı bu olayda. Sarıgöl yolu üstündeki bekleyişleri, Kaylar'a gidişi, Sarıgöl'den kız istediği dillerdeydi. Duyurmuştu yaptıklarını. Düşmanlarının beklediği günü hazırlamıştı böylelikle. Zole'nin tayfalarından yedisi Florina yolu üstünde, dar bir geçitte pusudaydılar. Sarıgöl'den gelen yatak yorgan yüklü, yeşilli turunculu arabayı gördüler önce. Arabayı çeken adamı, arabanın gerisindeki karısı kızı oğlu ile, bıraktılar geçsin. Aradan yarım saat geçmeden koyakta yankılanan nal seslerini işittiler. Sadettin tayı üstünde dağ yolunu döne döne dört nala geliyordu. Sağını solunu hiç kollamadan sürüyordu atını. Belli ki önden geçen arabaya yetişmekten başka hiçbir şey yoktu aklında. Pusuya yüz adım kaldığı yerde, kayaların arkasından uzanan yedi mavzer birden patladı. Binicisi üstünden yıkılan doru tay ürkerek şahlandı. Kişnemesinden dağ taş yankılandı...

ARİF KAPTAN İLE OĞLU

Arif Kaptan ile oğlunun Selânik Askerî Mahkemesi'ndeki yargılanmaları kısa sürdü. Yargıçlar kurulu duruşmayı on dakikada karara bağladı. Baba oğul ölüm cezasına çarptırıldılar.

Savcı iddianamesini okuduktan sonra Başkan "Anladınız mı?" diye sordu, yoksa tercüman ister misiniz?"

İkisi de iyi Rumca bilirlerdi. İddianame bütün maddeleriyle kolaylıkla akılda kalacak kadar kısaydı. Bir buçuk sayfayı aşmıyordu. İlk sorgularından bu yana suçlarını yadsımak yoluna gitmemişlerdi. Ölüm cezasını hak etmediklerini, savcının idamlarını istemekle haksızlık ettiği kanısındaydılar. Arif Kaptan, istenilen cezanın ağırlığını belirtmek istiyor, başkanın sert, aksi tutumuna bakarak çok kısa konuşması gerektiğini seziyor, söze nereden gireceğini, söyleyeceklerini üç beş tümceyle nasıl toparlayacağını kestiremiyordu. Oğlu, ona bakarak ne diyeceğini bekliyordu.

Yargıç sabırsızlandı:

— Yoksa anlamadınız mı?

Arif Kaptan yumuşaklıkla karşılık verdi:

— Anladık bay yargıç...

— Eee? Ne duruyorsunuz? Anladınızsa söyleyin! Ne diyorsunuz bu olanlara? Önce sen söyle?

— Doğru bay yargıç! Bu kaza elimizden çıktı bir kez. Oldu ama...

— Aması ne? Açık açık kabul ediyorum desene! Yani Çavuş Lukas ile er Stratis'i Cuma'da, baba-oğul siz vurdunuz öyle mi?

Arif Kaptan yine hemen karşılık veremedi.

— Sonra dağa çıktınız. Dört yıl (Başkan önündeki dosyayı biraz karıştırdı) hatta daha fazla, beş yıla yakın, adam soydunuz, hırsızlık çapulculuk ettiniz.

— Adam soymadık! Hırsızlık, çapulculuk etmedik...

Yargıç sinirlendi:

— Her neyse! Şimdi onun üzerinde durmuyoruz. Söyle, Çavuş Lukas'ı hanginiz vurdu?

— Adını bilmem, tanımam da...

— Vurduklarınızdan biri çavuştu, adı Lukas'tı...

— Olabilir.

— Sana kim vurdu diyorum.

— Ben vurdum.

— Er Stratis'i?

— Onu da tanımam. Onun da adını bilmem.

— Onu kim vurdu?

— Onu da ben.

— Ya oğlun?

— Yanımdaydı. On yedi yaşındaydı o yıl. Değil nişan almasını, doğru dürüst mavzer tutmasını bile beceremezdi...

— Tanıklar öyle demiyorlar! O da ateş etmiş, o da silahlıymış...

— Günahı öyle diyenlerin boynuna.

— Peki neden ateş ettiniz? Neden vurdunuz? İki genç cana kıydınız?

Arif Kaptan derinden bir iç çekti:

— Ah be bay yargıç, ne diyeyim sana şimdi? Ne desem tam tutmaz doğruyu, o günler öyleydi, şimdiki gibi değildi...

İçtendi bu üzüntüsü. Balkan Savaşı'na kadar kendi halinde bir

köylüydü o. Kanunlara en ufak bir karşı gelmişliği yoktu. Kaylar'a (1) yakın Cuma'da, kendi ekip biçtiği bir tarlası, bir evi vardı. Binek atları yetiştirir, eğitirdi. Balkan Savaşı çıktı. Cavit Paşa Yunanlılar'ı bozdu. Ordusu ile Kaylar'a girdi. Yunanlılar kaçtı. Arkadan Sırplar bastırınca, Cavit Paşa Florina üstünden Manastır'a çekildi. Yunanlılar geri geldi. Yenilenlerin kini, öfkesi içindeydiler. Karşılarında ordu yoktu. Zenginler, durumu az çok yerinde olanlar, ordu ile birlikte Manastır'a kaçmıştı. Arif Kaptan gibi, toprağından yerinden kopması güç fakir fukara kalmıştı geride. Yunanlılar ilk yenilgilerinin acısını onlardan aldılar. Alasonya'yı, Serfice'yi yerle bir ettiler. Kaylar'a o öfkeyle girdiler. Genç, yaşlı, kadın, çoluk çocuk demeden, Kaylar ile Kozana'da üç bini aşkın insan öldürdüler. Bütün Kaylar'ı, köylerini yakıp yıktılar. O kargaşada bir top mermisi de Arif Kaptan'ın evi üstüne düştü. Kaptan'ın karısı ile on üç yaşındaki kızı, iki tayı çöken damın yıkılan duvarların altında can verdiler. Arif Kaptan ile oğlu İsmail dışarıdaydılar. Koşup geldiler. Yıkıntılar arasından ölülerini çıkardılar. Evin bahçesine gömdüler. Kaptan mavzerini, tabancasını, fişeklerini buldu. Yol üstünde ölü kalmış bir komşusunun elindeki mavzeri çekip aldı. Oğluna verdi. Cuma'dan kaçıyorlardı ki küçük bir Yunan öncü birliği ile karşılaştılar. Sekiz on kişi vardılar. Mavzerleri ellerinde, açılmış yaklaşıyorlardı. Ses duydukları yere, ya dakımıldadığını görecekleri her canlıya ateş etmeye hazırdılar. Arif Kaptan'ın, yıkılan evinin ölen karısı ile gelinlik kızının acısı ile dağlanıyordu yüreği. Doğup büyüdüğü köyü yanmış yıkılmıştı. Yıkıntılar arasından iniltiler geliyor, sokaklarda yakınlarının, tanıdıklarının ölüleri yatıyordu. Öncü birliğinin erlerini görünce, bütün bu cinayeti işleyenleri ele geçirdiğini sandı. Birliğin başındaki çavuş onları görmüş mavzerini omuzluyordu. Oğlunu bileğinden tutup yanından geçtikleri damın duvarı gerisi-

(1) Kaylar: Şimdiki adı Ptolemais.

ne çekti. Damın gerisinden iki el ateş edebildi. Birinde çavuşu, ikincisinde çavuşa en yakın olan eri devirdi. Niyeti birlikteki erlerin hiçbirini sağ bırakmamaktı. Üçüncü bir el ateş etmek için bakındığı zaman ortada kimseyi görmedi. Yakınlarda daha büyük Yunan kuvvetlerinin silahları duyuluyordu. Oğlu ile oyalanmadan Malinka Dağı'na doğru vurdular. 1917 Haziranı'nda Zeleniç pazarında dolanırlarken yakalandılar. 1912 Kasımı'nda dağa çıktıklarına göre dört buçuk yıl dağlarda kalmışlardı. Bu dört buçuk yıl içinde çok şey değişmiş, talihleri kötüden iyiye iyiden kötüye dönmüş durmuştu.

İlk aylar, dağlarda gizlenmeleri oldukça güç olmuştu. Savaşta yenilmiştik. Türk köylerinde köylüler yılgındı. Kaçakları saklamakta çekingen davranıyorlardı. Gücüne güveni artan Venizelos hükümeti jandarması ise dağlardaki bütün suçluların ardına düşmüştü. 1913 Haziranı'na kadar, baba oğul ne zaman sıkıştırılsalar, atıcılıkları, cesaretleri ile gözünü yıldırdıkları jandarmaların elinden kurtuldular. Haziranda Sırplar'la Yunanlılar Bulgarlar'la savaşa tutuştular. Dağlardaki kaçaklar unutuldu. Savaşı kazanan Sırplar ile Yunanlılar Makedonya'yı bölüştüler. Yunan hükümeti Balkan Savaşı'nda evleri yanan yıkılanlara zararlarını ödedi. Bölgeye barış yerleşmeye başladı. Ama iç çekişmeler kapanmış sayılmazdı. Bulgarlar'a karşı suç işleyenlere nasıl Yunan jandarması göz yumuyorsa, Yunanlılar'a karşı suç işleyenlere de Bulgar köylüleri yardımcı oluyorlardı. Türk köylüleri yenilginin ilk korkularından sıyrılmışlardı. Arif Kaptan ile oğlu, bu dönemi hem Bulgar hem Türk köylülerinden yardım görerek geçirdiler. Derken Birinci Dünya Savaşı başladı. Yunanistan savaşın dışında kalmıştı. Baba oğul cahildiler. Politikadan anlamazlardı ama yine değişen bir şey vardı havada. Rumlar eski kavgaları kinleri unutmuş görünüyorlardı. İzlerine düşen jandarmalar eskisi gibi atılgan değillerdi artık. Canları tatlıydı. Bir çarpışmayı önlemek, kaçmalarını kolaylaştırmak için neredeyse haber vererek geliyorlardı üstlerine. Bir dönem de böyle geçti. Derken 1916 yazı ortalarında yeniden karıştı Yu-

nanistan, Venizelos, Atina'dan kaçmış Selânik'e gelmişti. Selânik'te subaylarla birleşti. Sonunda kralı devirdi. Yine Başvekil oldu. Yine jandarmanın kovalamaları sıkılaştı. Halk arasında eski kinler körüklendi. Baba oğul akıl erdiremiyorlardı bu değişmelere. Yaşadıkları bunca kanlı olayların, gördükleri yığınla ölümlerin ardından neredeyse suçsuz saymaya başlamışlardı kendilerini. Ergeç bir af çıkacağı, jandarmaların izlerini bırakacağı umudunda oldukları günlerde yakalandılar.

Başkan:

— Yani? dedi.

— Savaş vardı...

Arif Kaptan söylemek istediğini bulduğunu sandı. Üç beş kelime daha, suçsuzluğunu açıklayabilecekti. Savaştı olan! Genç-yaşlı, kadın-çocuk demeden üç bin kişiyi öldürenleri niçin öldürdünüz? diye yargılayan yoktu. Kendileri de savaşmışlardı. Yargılanmaları gerekirdi.

— Siz asker değildiniz!..

— Savaş bize karşıydı, bizimleydi be yargıcım! Başka asker yoktu ortada. Bize ateş etmeseler, adını bilmediğim yüzünü bile görmediğim askerleri neden öldüreyim? Karım, on üç yaşındaki kızım öldü. Onları gömmüş kaçıyorduk, mavzerle karşımıza çıktılar...

Yargıç kesti:

— Yeter.

İsmail'e döndü:

— Senin başka bir diyeceğin, babanın dediklerine ekleyeceğin var mı?

İsmail babasına baktı yine. Arif Kaptan, bir baş devinimiyle cesaretlendirdi oğlunu.

İsmail umutsuzca:

— Babam söyledi, diye mırıldandı.

— Bu kadar mı?

İsmail çaresizlikle ellerini hafifçe yana açtı:

— Gayri gerisini siz bilirsiniz.

Başkan sağındaki solundaki yargıçlarla alçak sesle bir iki tümce konuştu. Kaptanla oğluna verdikleri kararı açıkladı:

— Duruşmanız bitti. Suçlusunuz. Çevuş Lukas ile er Stratis'i vurduğunuz yerde, Cuma'da asılacaksınız.

Arif Kaptan ile İsmail dingin karşıladılar kararı. Duruşmanın başından beri Kaptan ne yapar, nasıl davranırsa oğlu da hep öyle yapıyor, onun gibi davranıyordu. Kaptan'ın yüz derisi altında kanı çok kısa bir süre donar gibi oldu ama, daha jandarmalar arasında duruşma salonundan çıkarken rengi yerine geldi. Oğlu da onunla birlikte önce soldu, sonra kanlandı.

Bir hafta daha Beyaz Kule'de hapis kaldılar. Bu bir hafta içinde karar her nereye gittiyse gitti, onandı geri döndü. Bir hafta sonra sabah erkenden bir onbaşı, yanında iki jandarma ile geldi. Arif Kaptan ile oğlunu gardiyandan teslim aldı. Hücrelerinde İsmail'i sol bileğinden babasının sağ bileğine kelepçeledi. Hapishaneden çıkardı.

Temmuz, sabahın altı buçuğuydu. Sıcak bir gün başlamıştı şimdiden. Rıhtımın kara yanında, yüksek yapıların dibinde gölgede kalan kaldırımlar, gecenin serinliğini koruyordu henüz. Baba-oğul, kolları birbirine kelepçeli, önlerinde onbaşı, arkalarında süngü takmış iki jandarma arasında, sokakların caddelerin ağızlarında güneşin yakıcılığını beyinlerinde duya duya, Elefteriyas Alanı'na kadar rıhtımın gölgeli yanını izlediler. Oradan yukarıya dönüp istasyona geldiler.

Selânik, her dilden her dinden her çeşit insanın kaynaştığı bir kentti o dönemde. Doğu Akdeniz'in Marsilyası olarak anılırdı. Makedonyalı, Teselyalı, Giritli Rumlar, Müslüman Türkler, Bulgarlar, Sırplar, Ulahlar, Yahudiler, Çingeneler, Fransız askerleri, omuz omuza dolaşırlardı sokaklarında. Günün hemen hemen her saatinde sokaklarda insan vardı. Dışardan mal almaya gelen taşralı tüccarlar, eğlenmeye gelen Makedonyalı çiftlik beyleri doldururdu otellerini. Kaldırımlarda güneşlenen işsiz güçsüz serserileri, ayakkabı boyacıları, çı-

ğırtkan gazete satıcıları, sayısız çalgılı gazinoları, orospuları, pezevenkleri, esrar satıcıları ile gürültüsü hiç dinmeyen kent gece gündüz uğuldar dururdu. Venizelos'un küçük gönüllü ordusu ile Fransızlar'ın yanında Sırplar'ın yardımına koşması etkilememişti kentin yaşayışını. Bölgedeki elli bini aşkın Fransız İngiliz askeriyle onların subayları bütün paralarını kentin meyhanelerine, genelevlerine bırakıyorlardı. Barışın alışkanlıkları her zamanki gibi savaştan tatlı geliyordu Selânikliler'e.Savaş kentin çok uzaklarındaydı zaten. Çanakkale'de, Manastır'ın doğusunda geçiyordu.

Arif Kaptan ile oğlu, jandarmalar arasında rıhtımdan geçerlerken, çoğu kahvelerle dükkânlar açıktı. Selânikliler'in kendi işlerinden uğraşlarından önde gelen bir merakla benimsedikleri bir şey varsa, o da kentlerinde gördükler her yabancı ile, her yeni yüzle, olup biten her olayla ilgilenmekti o dönemde. Göğsüne kadar inen sakalı, gerilmiş kocaman bir davulu andıran göğsü, iri görkemli yapısıyla Arif Kaptan ile on yaş genci görünüşündeki oğlu, önlerinde arkalarındaki jandarmaları, bileklerindeki kelepçe ile karşılaştıkları Selânikliler'in çok çabuk ilgisini çektiler. Kahvelerde oturanlar, altlarındaki sandalyeyi iterek kalkıp dışarı fırlıyor, yollarına çıkanlar durup bakıyorlardı arkalarından. İçlerinden daha meraklılar jandarmaların arkasına takılıyor, ağızlarından laf kapmaya çalışıyorlardı.

"Kim bunlar?"

"Suçları ne?"

Jandarmalar bütün bu soruları karşılıksız bırakıyorlardı ama, bütün rıhtım bir uçtan bir uca, anlaşılmayan bir kaynaktan öğrenmek istediğini öğrenmişti. Selânikliler her konuda olduğu gibi ikiye ayrıldılar baba-oğulun arkasından. Yunanistan daha yeni girmişti savaşa. Venizelos bir ay olmuştu Atina'da hükümet kuralı. Venizelosçular halkı orduya gönüllü katılmaya çağırıyorlardı. Savaşın yaratacağı karaborsaya, fiyat artışlarına umut bağlamış dükkân sahipleri, sabah erkenden kahveye gazete okumaya çıkmış Venizelosçu emekli subaylar, sesleri yükselmiş, öfkeli bir görünüş içindeydiler. "Aferin jandar-

maya! Aferin mahkemeye!" diyorlardı. Aralarında baba-oğulu ipte göremeyeceklerine yananlar vardı. Sabah sabah denize karşı bir bardak çay içmenin tadını çıkarmak için rıhtıma inen Selânikliler ise, artık geçmişte kalmış unutulmuş bir savaşta ölenlere eskisi kadar acıyamadıkları gibi öldürenlere de eskisi kadar kızamıyorlardı. Onlara kalırsa kaçanların kendi acıları, kendi çektikleri kendilerine yeterdi.

Manastır treninin kalkmasına daha elli dakika vardı. Onbaşı, İstasyon İnzibat Komutanlığı'nın önünde bıraktı hükümlülerle jandarmaları. Yolculuk işlerini tamamlamaya gitti.

İstasyon, sokaklardan serindi. Bekleme salonundaki sıralar doluydu şimdiden. Gişelerin önünde işsiz güçsüzler, erken gelen yolcular dolanıyordu. Treni beklerken oyalanacak konu arayanlar Arif Kaptan ile oğlunu seçmekte gecikmiyorlar, jandarmalara yaklaşarak, az önce rıhtımdaki meraklıların sorularını sıralıyorlardı: "Kim bunlar?" "Ne yapmışlar?" "Nereye götürüyorsunuz?"

İlk iki soruyu tanımıyoruz, bilmiyoruz, diye geçiştirseler de, yolculukları hakkında bilgi alabilecekleri için üçüncüye doğru karşılık vermek jandarmaların işine geliyordu:

"Kaylar'a..."

"Kaylar'a mı?"

"Kaylar'a. Oradan da Cuma'ya..."

"Epeyi yol!"

"Ekşisu'da trenden ineceksiniz!"

"Ordan öteye tren yoktur!"

"Neyle gideceksiniz?"

Jandarmalar boynu bükük mırıldanıyorlardı:

"Bakalım?..."

"Araba tutmanız gerekir..."

Jandarmalar ne diyecekler diye Arif Kapan ile oğluna bakıyorlardı yan yan. Kaptan ile oğlu susuyorlardı."Tutarlar belki!.."

"Belki ile olmaz, şart!"

"Bu sıcakta başka türlü çekilmez o yol. Yaya altı saat tutar..."

Arif Kaptan ile oğluna içlerinde araba tutun diye akıl öğretenler oluyordu. Kaptan, Rumca bilmiyor; anlamıyor gibi davranıyordu söylenenleri. Oğlu ona uyuyordu.

Rıhtımda konuşulanlar baba-oğulun arkasından çok geçmeden istasyona ulaştı. Yolcuların çoğu, yakın savaşlarda oğullarını, erkeklerini yitirmiş Teselyalı, Makedonyalı köylü kadınlarla erkeklerdi. Omuzlarında heybeleri, ellerinde sepetleri ile bekliyorlardı treni. Öğreneceklerini öğrendikten sonra yine de düşman gibi bakmıyorlardı baba oğula. Çünkü savaşta öldürülenlerin de karşılığında yakınlarından ölüler verdiklerini bilirlerdi. Bu hesaplaşmayı sürdürenler hiçbir dönemde yakınlarının acısını duyanlar değildi zaten. Kabadayılık taslayan iki serseri, polise yağcılık etmelerine fırsat çıktığı için baba-oğula "Namussuz hergeleler! Boğmalı sizi.." diye saldırmaya kalktı. Araya giren bir inzibat eri saldırganları uzaklaştırdı. Jandarmalar ise kayıtsızdılar bu tepkilere. Duruşlarından, bu sıcak günde yapacakları yolculuktan başka hiçbir şeyi düşünmedikleri anlaşılıyordu.

Kalkmasına yarım saat kalan tren perona çekildi. Onbaşı biletlerini, öbür kâğıtlarını getirip, onları Cuma'ya götürecek iki jandarmadan daha uzun boylu olana verdi. İstasyondan ayrıldı.

Yolcular yiyecek sepetleriyle trene binmeye başladılar. Uzun boylu jandarma yolda ne yiyeceklerini sordu Kaptan'a. Sabah bir şey yemeden çıkmışlardı hapishaneden. Ama acıkmaktan çok susamışlardı. Onbaşı su şişelerini yanlarına almalarına izin vermemişti. İstasyonun önü, içi, gezici satıcılarla doluydu. Peynirli kıymalı börek satanlar, poğaçacılar, simitçiler, şerbetçiler, kuruyemişçiler dolanıp duruyorlardı yolcular arasında. Biraz ötelerinde bir çay kahve büfesi vardı. Kaptan ile oğlu, büfecinin sağa sola çay, kahve, limonata taşıyan çıraklarıyla, önlerinden geçen şerbetçilerden gözlerini ayıramıyorlar, belki izin vermezler diye susuzluklarını jandarmalara söyleyemiyorlardı. Jandarma ne yiyeceklerini sorunca Kaptan cesaretlendi. Önlerinden büfecinin çırağı geçiyordu:

— Kabul ederseniz önce hep beraber birer çay içsek?

İki jandarma bakıştılar aralarında, Ekşisu'da tutulacak arabayı hatırlayarak kırmadılar Kaptan'ın bu isteğini. Kaptan ile oğluna birer çay getirmesini söylediler çırağa. Herkesin önünde onların çayını içmekten çekindiler.

Kaptan, çayları gelmeden kuşağının arasından sol eliyle para kesesini çıkardı. Yarım drahmi verdi uzun boylu jandarmaya. Yolda yemek için ekmek, peynir, üzüm almasını istedi. Sonra büfeye dikti bakışlarını. Bardak kuruladığı peşkiri omuzuna atmış, beyaz gömlekli, kırmızı kuşaklı, düğmeleri açık lacivert yeleğinin sağ yanında kocaman bir saat kösteği sallanan, uzun siyah bıyıklı Rum büfecinin, semaverden çay bardaklarını doldururken kendilerine baktığını gördü.

Çaylarını içtiler. Kaptan para kesesini bir kez daha çıkardı. Çırağa çayların parasını ödemek istedi. Çırak, çay bardaklarını ellerinden kapıp giderken "istemez" dedi. Başıyla patronunu işaret etti. Kaptan, sol elini göğsü üstüne götürerek teşekkür etti büfeciye. Adam, önündeki leğene eğilmiş bardak yıkıyor, işine dalmış görünüyordu o sırada. "Önemi yok!" anlamına çok hafif bir baş devinimiyle yine de karşılıksız bırakmadı Kaptan'ı. Adam besbelli hikâyelerini müşterilerinden dinlemiş, ölüme gittiklerini biliyordu baba-oğulun...

Bindiklerinde trenin kalkmasına on beş dakika vardı. Bileklerindeki kelepçe, yürürken adımları, kollarının sallantısı, birbirine uyarsa zararsızdı. Oturdukları sırada, kelepçeli kolunu kullanacak olan, önceden haf iften öbürünü uyaracak olursa, demir, bileklerini vurmuyordu. Vagonun basamakları önünde Kaptan, kelepçeli kolunu kaldırabildiği kadar havada tutarak önden yol verdi oğluna. Ardından kendi sol eliyle kapıya asılarak bindi trene. Sol elini sandığından daha iyi kullanabildiğini gördü.

Üçüncüde, tahta sıralı bir kompartımanda, pencerenin iki yanında jandarmalarıyla karşılıklı oturdular. Onlar kompartımana girdiklerinde, içerde kapı yanına oturmuş esnaf kılıklı bir Yahudi vardı. Adam, bıçağı elinde şeftali yiyordu. Gelişlerini soğuk karşıladı. Bacaklarını biraz geri çekerek geçmeleri için yol verdi. Şeftalisini çabuk çabuk ye-

di bitirdi. Silahlı, saçlı sakallı, kelepçeli yol arkadaşlarından ürkmüştü. Kalktı, başı üstündeki seleden yol çantasını, ayakları arasından meyve sepetini aldı. Yemeğe hazırlandığı ikinci bir şeftali ile çakısını sağ elinden sol eline aktardı. Bitişik kompartımana geçti.

Jandarmalar, Yahudi'nin arkasından gülüştüler.

Kaptan, kuşağının arasından tütün tabakasını çıkarıp kelepçeli elinin parmakları arasında bir cigara sardı. Tabakayı jandarmalara uzattı. İkisi de cigaraya başlamamışlardı daha, almadılar.

Kaptan ilk kez ilgilendi onlarla. Oğlu ile akrandılar. Belki oğlundan birer ya da ikişer yaş küçük. Sağlam yapılı çocuklardı ikisi de. "Bize göre seçmişler" diye düşündü. Köylü olmalıydılar. Sıkılgandılar. Kendisiyle göz göze gelmekten kaçınıyorlardı. İkisi de esmerdiler. Biri gözleri zeytin yeşili, alnı biraz dar, düz denecek kadar dalgalı saçlı; öbürü, geniş alınlı, sık kıvırcık saçlıydı. İlkinden biraz daha uzun boyluydu. Kendilerine yiyecek alan oydu. Biletleri, askeri mahkemenin kararını da içeren kâğıtları hep ondaydı.

Trenin kalkmasına yakın, siyahlar içinde, hafif kamburlaşmış yaşlı bir kadın göründü kompartımanın kapısında. Yer olup olmadığını sordu. Gözleri zeytin yeşili jandarma yer olduğunu söyledi. Kadın hafif titreme gelmiş ellerinden birinde sepeti, sağına soluna tutuna tutuna girdi içeriye. Sepetini nereye koyacağına bakındı. Önce seleye kaldırmaya niyetlendi. Nedense vazgeçti. Durduğu yerde döndü. Sepetini bacakları arasına alıp yerine oturdu. İyi yolculuklar dilerken Kaptan ile oğlunun bileklerindeki kelepçeleri gördü. Haç çıkardı. Bir dua mırıldandı.

Kadının ardından on yedi yaşında bir delikanlı girdi kompartımana. İzin falan istemedi. Daha içeri girerken elindeki çantayı kapının yanında, yaşlı kadının karşısına düşen boş yere bıraktı. Jandarmaların, Arif Kaptan ile oğlunun ayakları bacakları arasından pencereye yaklaştı. Dışarıya eğildi. Aşağıda, rıhtımda trenin pencerelerinde kendisini aranan anasını, babasını, kız kardeşini hemen gördü. El sallayıp seslendi. Onlar bir koşu pencerenin altına geldiler. Sevinç-

liydi. Yenice'ye dayısına gidiyordu. Tren kalkıncaya kadar aşağıdakilerle bir yığın şey konuştu. Tren kalktıktan sonra dışarı sarkarak el salladı. Pencereden ayrılırken bileklerindeki kelepçeyi görünce Arif Kaptan ile oğlunu biraz afallayarak selâmladı. Yerine oturuncaya kadar yine ilk sevincini bulmuştu bile. Öyle iyimser bir çocuktu ki yol arkadaşlarının asılmaya götürüldüklerini aklına getiremezdi.

Tren 7.30'da kalktı. Daha istasyondan çıkarken, büyük ardiyelerin, ambarların yüksek taş duvarları arasına daldı. Duvarların üstünden, açık antrepoların saçakları ile karışık limandaki vapurların direkleri görünüyordu. Kaptan, sırtı Beyaz Kule'ye dönük oturuyordu. Tuhaf şeyler düşünmeye, tuhaf hesaplar yapmaya başlamıştı kafası. *Ölmemize daha buradan Cuma'ya kadar yol kaldı. Cuma'ya bugün akşam karanlığında ancak varırız. Yarın hemen asamazlar bizi. Kâğıtlarımızı kumandan görür, savcı görür... İdamlıklar sabah gün doğmadan asıldıklarına göre... Darağaçlarının kurulması, kâğıtlarımızın dolaşacakları yerleri dolaşması en erken öbür gün sabah... Demek ölüme daha iki gün var... İki gece bir tam gün Cuma hapishanesinde kalacağız... Eh, Allah büyük...* İç çekerek, farkında olmadan yüksek sesle söylemişti son iki kelimeyi... Jandarmaların kendine baktığını görünce, bir şey demeden pencereden dışarıya daldı.

Yaşlı kadın Karaferye'ye gelmeden indi. Delikanlı pek oturamıyordu yerinde. Treni dolaşıyor, koridor penceresi önünde dikiliyordu.

Karaferye, pencerelerinden yana, yukarlarda, çatallanan leylak rengi dağların eteklerindeki boğazda kaldı. Yenice'ye yaklaşırken tren sık şeftali bahçelerinin, bağların arasına daldı. Yaz ortasında bile gür suların üstünden geçen küçük küçük köprüleri aşıyorlardı takırtılarla. Jandarmalarla konuşmalar başlamıştı aralarında, Arif Kaptan'ın yakıştırdığı gibi köylü çocuklarıydı ikisi de. Yunanistan'ın iki yanındaki iki denize yakın dağ köylerindendiler. Sık kıvırcık saçlı, daha uzun boylusunun Andrea'ydı adı. Yanya ile Yunan denizi arasındaydı köyü. Zeytin yeşili gözlüsünün adı, Leonidas'tı. Yeni-

şehirli'ydi (1). Ege denizine yakındı köyü. İkisi de gözlerinde hüzünlü bir imrenme ile bakıyorlardı Yenice ovasının yeşiline, akar sularına. Geçimlerini keçi besleyerek biraz da zeytinlikleriyle sağlıyorlardı. Kuraklıktan, tarlalarını bir türlü taşından kirecinden ayıklayamadıklarından yakındılar.

Yenice'yi geçtikten sonra Vodena'ya yaklaşırken rampaya sardı. Oflaya puflaya yükseliyordu. Vakit kuşluğu aşmış öğleye geliyordu. Ekinleri biçilmiş tarlalarda kurumuş anızları yalayarak esen kavurucu bir rüzgâr vuruyordu pencerelerinden içeriye. Demiryolu sağa sola döndükçe, güneş koridor penceresinden kompartıman penceresine atlayarak üstlerine düşüyordu.

Vodena'yı geçince jandarmalar kumanyalarını çıkardılar. Aralarına serdikleri bir mendil üstüne yaydılar. Öğle yemeği olarak, zeytin, peynir, ekmek, tuz, biber, birer salatalıkla birer de domates vermişlerdi karakollarından. Yemeğe başlamadan önce Arif Kaptan ile oğluna, köylerinde âdet olduğu gibi, "Buyurun" dediler. Kaptan, kendi köylerinde âdet olduğu gibi "Afiyet olsun, siz buyurun başlayın..." diye karşılık verdi onlara. Az sonra baba oğul, peynir ekmek ile üzümlerini kelepçeli ellerinin altında açtılar.

Tren bir iki tünel geçti. Ostrova Gölü'nü dolanmaya başladı. Güneş artık tren ne yana dönse kompartımanlarının ortasına düşüyordu. Durmadan terleyen jandarmalar üniformalarının yakalarını, üst düğmesini açtılar. Çok geçmeden mataralarındaki sularını tükettiler.

Ekşisu'da trenden indikleri sırada güneş tam tepelerindeydi. Bütün gölgeler küçülmüş, daralmıştı. Jandarmalar, yakalarını iliklediler. Küçük istasyonu yandan dolaştılar. İstasyonun gerisindeki küçük alanın kıyısında, yaprakları tozdan ağarmış bir sıra akasya ağacının gölgesinde iki yaylı duruyordu. Arabacılar atlarının başını akasyaların gölgesine vermiş, yem torbalarını geçirmişti. Tren gelince ayaklanmışlar, arabalarının yanında müşteri bekliyorlardı.

---

(1) Yenişehir: Şimdiki adı ile Larissa.

Jandarmalar ilk yaylıya doğru yürüdüler. Durdular. Şapkalarını çıkarıp elleriyle saçlarının terini silerek Arif Kaptan'ın ne diyeceğini beklediler. Kaptan susuyordu.

Andrea:

— Hadi Kaptan, dedi, anlaşın arabacıyla..

Kaptan, başını hafifçe geriye attı:

— İstemez...

— Bu sıcakta yürütecek misin bizi?

— Parasızım...

Pek inen yoktu trenden. Arabacı Kaylar'a dönecekti. Sordu:

— Ne kadar verirsin?

— Hiç!

Andrea:

— Sahi hiç mi paran yok be Kaptan? dedi.

— Param yok, niyetim de yok!..

— Ama...

Kaptan kararlıydı:

— Bizi bekleyen ölüm be aslanım! Ne kadar ağır gidersek o kadar iyi. Bu bizim son gezintimiz.

Jandarmalar, istasyonun gerisindeki çeşmede ellerini yüzlerini yıkadılar. Başlarını çeşmenin altına tutup saçlarını ıslattılar. Mataralarını doldurdular. Arip Kaptan ile oğlunu alanın kıyısında bırakmışlardı.

Andrea:

— Paraları var kerataların, dedi.

Leonidas, umutsuzlukla mırıldandı:

— Var ama...

— Madem öyle bu sıcakta yürütecekler bizi, ben de yanaştırmam onları çeşmeye. Yansın kavrulsun namussuzlar...

Leonidas omuz silkti... Arkadaşını ne haklı buluyordu ne de haksız. Arif Kaptan ile oğlunu da öyle...

Ekşisu'dan ayrıldılar... Çok hafif bir bayırı inip toprak bir araba

yoluna çıktılar. Jandarmalar yine yakalarını açtı. Tüfekleri omuzlarında Arif Kaptan ile oğlunun dört adım gerisinde yürüyorlardı. Yol, kıyısındaki elma, armut, erik ağaçlarının gölgeleri yola kadar uzamadan diplerinde kalıyordu. Ova kurumuştu neredeyse. İki yandaki tarlalarda tepeleme harman yığınları görülüyordu. Ağustos böceklerinin ötüşlerinden başka ses duyulmuyordu.

Otların, ağaçların o aygın baygın saatinde, gerilerinde ayaklarının altından kalkan ince bir toz bulutu bırakarak kırk dakika kadar yürüdüler. Solda kavaklar arasında Çotul Köyü göründü. Arif Kaptan'ın tek tek ağaçlarına, çalı kümelerine, tarlalar arasındaki hendeklerine kadar çok iyi bildiği yerlerdi buralar. Üç yüz adım kadar ilerde, yolun sağında, küçük bir tümsek üstünde bir çeşme vardı. Çeşmenin önündeki küçük alanı gölgeleyen salkımsöğütler görünmüş, çeşmenin yalağına akan suyun sesi hafiften duyulmaya başlamıştı. Jandarmaların yedikleri zeytin tuzluydu. Sık sık susatıyordu ikisini de. Su içtikçe terliyorlar, terledikçe daha çok susuyorlardı. Çeşmeye gelinceye kadar ikişer kez mataralarına el attılar. Ama ağızlarına aldıkları suyun yarısını toprak yola tükürdüler. Suları, güneşten neredeyse çay pişirecek kadar ısınmıştı.

Çeşmenin sesi daha yakından geliyordu. Jandarmalar sesin geldiği yeri aranıyorlardı. Arif Kaptan, jandarmalara döndü. Başıyla söğütleri gösterdi:

— Ekşisu Çeşmesi, dedi. Suyunun üstüne yoktur. Hem soğuk, buz gibi akar, hem taş yesen eritir...

Yakın çiftliklerde beyler adamlarına testiyle su aldırırlardı o çeşmeden.

Andrea, sağ kolu havada, elini bir iki kez salladı.

— Öyleyse doğru çeşmeye...

Kaylar'a giden araba yolu önlerinden güneye dönüyordu. Araba yolundan, sağa, çeşmenin bulunduğu tümseğe giden, iki yanı hayıtlık toprak bir yola indiler. Toprak yol önce ince bir çaya doğru alçaldı. Pempe pembe açmış bir zakkumun dibinde çayın çakıllarını geç-

tiler. Çayın öbür yanında toprak yol hayıtlar, böğürtlenler arasından tümseğe sardı. Söğütlere yaklaşırlarken, yolun sağındaki hayıtların dibinden kulaç uzunluğunda bir yılan çıktı. Önlerinden hızla geçerek yolun öbür yanına kaydı.

Tümsekte, çeşmenin yanında ilk salkımsöğütün gölgesinde durdular. Jandarmalar tüfeklerini ellerine aldılar. Çeşmeye yaklaştılar. Nöbetleşe su içip ellerini yüzlerini yıkadılar, Arif Kaptan ile oğlunu gözlediler.

Su gerçekten soğuk, içimi hafifti. Serinleyen Andrea, bir iki "Oh!" çekti. O da çoğu Yunanlılar gibi çabuk kızar darılır, çabuk gönlü olur barışırdı.

— Haydi, dedi Kaptan'a, yanaşın siz de...

Arkadaşıyla çeşmenin başından çekildi. İlk söğüdün gölgesi altında durdu. Güneşe doğru baktı. Başını salladı:

— Akşama daha yedi sekiz saat olmalı...

Leonidas omuz silkti. Bilinen bir şeydi dediği...

— Bir saat dinlensek mi?

Leonidas yine omuz silkti. Doğrusu buydu!

— Öğle sıcağı kırılınca yola çıkarız.

Leonidas ondan önce çöküp oturdu söğüdün gölgesine.

Kaptan, akan çeşmeden dudaklarını yanaştırarak suyunu içti, doğruldu, sol elinin tersiyle bıyıklarını, sakallarını sildi. Çeşmenin başından ayrıldı.

Andrea:

— Burada mola, dedi.

Sekiz on adım ilerde, yoldan yana kalan ikinci salkımsöğütü gösterdi:

— Siz onun gölgesine...

Kendisi de Leonidas'ın yanına oturdu. Şapkalarını çıkardılar. Ceketlerinin düğmelerini çözdüler. Tüfeklerini yere bırakıp, dirsekleri üstünde tüfeklerinin yanına uzandılar...

Ağustos böceklerinin usandırıcı korosuna çeşmenin tek düze şa-

rıltısı karışıyordu şimdi. Ovadan esen sıcak rüzgârla salkımsöğütlerin dalları başları üstünde ağır ağır sallanıyordu. Sıcak, konuşmak isteği bırakmıyordu insanda. Öteki söğüdün altında Arif Kaptan ile oğlu bağdaş kurup oturmuşlardı. Kaptan bir cigara sardı. Yarıya kadar içti. Sırt üstü uzandı. Cigarasını sırt üstü yatarak tamamladı. Parmakları ucunda toprağa bastırarak söndürdü. Uzun uzun bir iki esnedi. Gözlerini kapadı. Çok geçmeden soluk alışı değişti. Göğsü hızla inip kalkmaya, hırıltılar salmaya başladı. Uyumuştu. Az sonra oğlu da uyudu.

Söğüt dallarının sallantısı, çeşmenin tekdüze sesi, ağustos böceklerinin uyuşturucu gürültüsü, göz kapakları üstüne çöken sıcakla bir ağırlık geldi onlara da, Andrea ile Leonidas da sırtüstü toprağa bıraktılar kendilerini, hemen de uyudular.

Kaç gündür hapishanede gözüne günde bir saat olsun uyku girmeyen Kaptan, asılmasına en çok kırk saat kaldığını hesaplaya hesaplaya uyuyup kalamazdı elbet. Üç beş dakikalık bir yorgunluk çıkarmaktı onunkisi. Az önce bağdaş kurup oturmuş cigarasını içerken Çotul Köyü'ne bakıyordu. Köyün nalbantı yakın tanıdığıydı. Şimdi fırlasalar jandarmaların önünden, hendeklere harman yığınları gerisine sine sine kaybolsalar... Gece, nalbant kırardı bileklerindeki kelepçeyi. Ah! Kolları birbirine kelepçeli iki kişinin kaçması tek kişinin kaçmasından çok daha zordu. İkisinden biri adımını biraz uzun ya da kısa atacak, kösteklenecek olsa, çok zor olurdu bir daha doğrulup dengelerini bulmaları... Öyleyse?.. Jandarmaları kollamaya başladı yan gözle. Süzüldüklerini gördü... Bir uyuyacak olurlarsa... Sırt üstü bıraktı kendini... Uyur göründü...

Az sonra, kuvvetli soluk alışlarını kesmiş, kulağı seste bekliyordu. Jandarmaların sırtlarını toprağa verdiklerini duydu. Oğlu dayanamamış uyumuştu yanında. Çok geçmeden jandarmaların uykulu kımıldanışlarını ayırdetti... Oğlunu uyandırsa, yürüyüp usulca gitseler... Jandarmalar her dakika uyanabilirlerdi arkalarından. Biraz daha düşündü. Sağda solda yumruk büyüklüğünde taşlar vardı. Oğlunu uyandırsa, kelepçesiz elleriyle birer taş kavrasalar indirseler jandar-

maların başlarına?.. Hayır, sabahtan bu yana birlikteydiler. Onlar daha dipçiklerinin ucuyla bile dokunmamışlardı kendilerine... Şöyle onların da canını yakmadan?..

Bileğini hafif hafif oynatarak oğlunu uyandırdı. Susmasını, yanı sıra ağır ağır jandarmalara doğru kaymasını işaret etti.

Baba oğul yattıkları yerde sırtüstü kayarak, jandarmalara yaklaşmaya başladılar. Bir adım kayıyor, biraz bekliyor, sonra bir adım daha sırt üstü sürünerek yol alıyorlardı. Jandarmalar delikanlılığın tam sağlıklı, tasasız uykusu içindeydiler. Başları sağa sola düşüyor, rahatlığını bulmuş elleri kollarıyla açılıp yayılıyorlardı. Leonidas'ın tüfeği ikisinin arasında, Andrea'nın tüfeği ise çeşmeye doğru kalıyordu. İkisinin ayak ucuna yaklaştıkları sırada, Kaptan dirseği üstünde doğruldu. Oğluna bir baş işareti verdi. Biraz daha çeşmeye doğru kaydılar. Kaptan birden sol elini attı. Andrea'nın mavzerini kaptı. Kabzasını kavradı. Başparmağı ile emniyetini devirip, işaret parmağı tetikte tüfeği oğluna doğru tuttu. Mekanizmayı açıp kapamasını işaret etti.

İsmail, kelepçesiz sağ eliyle mekanizmayı açtı kapadı. Fişek namluya sürülmüştü. Mekanizmanın gürültüsü, Leonidas'ı uyandırdı. Zeytin yeşili gözleri aralandı, ne oluyor? diye önce solundaki söğüt ağacına doğru baktı. Kaptan ile oğlu yerlerinde yoktu. Başını sağa çevirirken Arif Kaptan'ı kocaman sakalı ile başı üstünde dikilmiş gördü. Kaptan elinde tabanca gibi duran mavzerin namlusunu göğsüne yaklaştırmış ses çıkarmamasını fısıldıyordu dudakları arasından. Yattığı yerde kollarını geriye atıp, teslim olurken, İsmail eğildi onun mavzerini yanından çekti aldı.

Baba-oğul ellerinde mavzerler üç adım geri açıldılar. Kaptan, oğlunun elindeki tüfeği, kelepçeli eliyle kavradı. Başparmağının tersiyle emniyetini devirdi. Oğluna tuttu. İsmail, mekanizmasını açıp kapayarak ona da fişek sürdü. Kelepçesiz sağ eliyle tüfeği babasından aldı.

Andrea hâlâ uyuyordu.

Kaptan, Leonidas'a:

— Uyandır, dedi.

Leonidas omuzundan sarstı. Andrea sıçradı, dirsekleri üstünde doğrularak uyandı. Daha gözlerini açarken tüfeğini aramıştı. Karşısında, Kaptan'ın elinde gördü. Kendiliğinden küfür çıktı ağzından:

— Ah anasını sattığım...

Çabuk toparlandı. Küfürü yarıda kesti. İki askerin canına kıymış bir katil, bir komitacı olduğunu hatırladı karşısındakinin:

— Allahın yok mu be Kaptan senin? Ne kötülük gördün bizden?

Kaptan:

— Gürültü etme, dedi, canınıza kastım yok...

Bileğindeki kelepçeyi salladı:

— Bunun anahtarları hanginizde?

İki jandarma aralarında bakıştılar. Andrea:

— Bende, dedi.

— Öyleyse gel aç!

Tüfeğini Leonidas'a doğrulttu:

— Sen yerinde kal...

Andrea geldi, kilidini açtı, kelepçeyi Arif Kaptan ile oğlunun bileğinden aldı.

Kaptan, boş kalan elinin tersiyle hafifçe iterek geriye uzaklaştırdı Andrea'yı.

— Açıl bakalım şöyle...

Tüfeği sol elinden sağ eline aktardı. Andrea, sarardı, kuşkulanmıştı.

— Yoksa?..

Ama tüfeğin namlusunu yere doğru tutuyordu Kaptan.

— Yoksa, ne?

— Vuracaksın sandım bizi...

Kaptan iç çekti:

— Sizi neden vurayım be oğlum? Sizinle alıp veremediğimiz ne? Bizimkisi, hep can derdi. O zaman karımı kızımı taylarımı öldürmüşlerdi. Komşumu vurmuşlardı. Bizi de vuracaklardı. Bizimkisi o zaman da can derdiydi, şimdi de can derdi. Hakkınızı helâl edin. Birbirimizin burnunu kanatmadan ayrılalım...

Leonidas omuz silkti. Kaptan'ı haklı gördüğü anlamına geliyordu bu kez duruşu...

Andrea mırıldandı:

— Öyle ama...

— Söyle?

— Cezasız bırakmazlar bizi...

Kaptan:

— Nasıl olsa asmazlar, dedi.

Aşağıda Nosel Gölü'nü gösterdi. Gölün karşı kıyısında büyük bir ceviz ağacı vardı. Ceviz ağacının çizgisinde gölün kıyısı sazlıktı. Andrea ile Leonidas'a cezalarının ağırlaştırılmaması için, tüfeklerini o sazlığa bırakacaklarını söyledi. Onlar gölün karşı kıyısına geçinceye kadar bir saat yerlerinden kımıldamamalarını istedi.

Baba-oğul çeşmeden bir daha su içip yola indiler. Araba yolunu bu kez solda bırakıp tarlalar arasındaki yaya yolundan göle doğru vurdular. Üç dört yüz adım açılınca geriye baktılar. Jandarmalar çeşmenin başında durmuş, onların uzaklaşmalarını izliyorlardı. Kaptan elindeki tüfeği kaldırıp bir kez daha gölü işaret etti onlara, önüne dönüp yürürken yine "Allah büyük" diye söylendi. Bu kez hem kendileri, hem Andrea ile Leonidas için anmış sığınmıştı Allah'a...

Nosel Gölü'nün kıyısına vardıktan sonra gerisi Kaptan ile oğlu için kolaydı. Dört buçuk yıl ele geçmedikleri yaylalarındaydılar artık. Jandarmaların tüfeklerini söz verdikleri yere bıraktıktan sonra çok iyi bildikleri keçi yollarından Kozana'ya indiler. Kozana'nın Karayen köyünde dört yıl kendilerine yataklık eden bir çoban vardı. Onu buldular. Silahlandılar. Bir yıl Kozana Dağları'nda gizlendikten son-

ra Arnavutluk'a geçtiler. O yıllarda Yunanlılar'ın elinden kaçan her Türk'ün yolu Arnavutluk'tan geçerdi. Avalonya limanından İtalya'ya, oradan vapurla İzmir'e. Arif Kaptan ile oğlu da o yolu izlediler. Bir süre İzmir yakınlarında at alıp satarak geçindiler. Kurtuluş savaşı çıkınca kendi binekleriyle savaşa katıldılar. Savaş boyunca birçok yararlılıkları duyuldu. Fahrettin Paşa'nın İzmir'e ilk giren atlıları arasında Arif Kaptan ile oğlu da vardı...

MAVİ TENCERE

1916, bütün Makedonya'da yine kargaşalıklar yılıydı.

Birinci Dünya Savaşı, Kral Konstantin ile Başbakan Venizelos'u birbirine düşürmüştü. Venizelos, Yunan topraklarını genişletmek hırsındaydı. Savaşı Fransızlar'la İngilizler'in kazanacağına inanıyor, savaşın sonunda pay alabilmek için onların yanında savaşa katılmak istiyordu. Kral Konstantin ise Alman İmparatoru'nun eniştesiydi. Yunan ordusunun Almanlar'a karşı kullanılmasını önlemek için, Yunanistan'ı savaş dışı tutmaya çalışıyordu. Aralarındaki anlaşmazlık büyüyünce Venizelos'u başbakanlıktan uzaklaştırdı. Fakat bu kadarı Venizelos'u alt edebilmesine yetmedi.

1915 Kasımı'nda Fransızlar, Yunanistan'ın yansızlığını çiğnediler. Avusturyalılar'a karşı, Makedonya'da cephe açarak, Sırplar'a yardımcı olmak için, Selânik'e 30.000 asker çıkardılar. Venizelos Atina'dan Selânik'e kaçtı. Selânik'te ordu içinde ilişkiler kurdu. Savaş sonunda Yunanistan'a verilecek topraklar üstüne Fransızlar İngilizler'le pazarlıklara girişti.

1916'nın ilk aylarında Yunanistan ikiye ayrılmış sayılırdı. Kral, Atina'da bir hükümet, Venizelos Selânik'te ikinci bir hükümetti. Makedonya dağları, bu çekişme içinde çetelerle dolmuştu. Daha doğrusu o güne kadar olan çetelerin sayısı üç dört katına çıkmıştı. Çetele-

rin çoğu paralı adamlardan kuruluydu. Kanun kaçakları, işsiz güçsüz takımı, kabadayılar, çeteciliği iş edinmiş durumdaydılar. Çetecilik bu gibiler için hem jandarmanın kovalamasına karşı korunmak, hem de para kazanmak için geçerli bir yol olmuştu. Çeteler kimden para alırsa ona hizmet ediyor; kimi Fransızlar, kimi Osmanlılar, kimi Bulgarlar, kimi Arnavutlukta Esat Paşa, kimi Kral, kimi Venizelos hesabına, köyleri kentleri yakıp yıkıyor, yağma ediyor, adam öldürüyorlardı. Birbirine düşman efendilere hizmet ettikleri ölçüde birbirlerine de düşmandılar. Aralarındaki ihanetler, eski kinler, kan gütmeler bu düşmanlıkları daha da arttırıyor, bu yüzden birbirleriyle de çarpışıp duruyorlardı.

Venizelos, Selânik'e yerleştikten sonra dağlardaki çetelerin çoğunu kendine bağladı. Çeteciler eliyle yasal olmayan yollardan hükümeti ele geçirmek isteyenlerin her dönemde kullandığı yollara başvurdu. Hükümeti zayıf düşürmek, hükümet yanlısı olanları yıldırmak için çetecilerle Makedonya'nın dört bir yanında karışıklıklar çıkarmaya başladı.

1916 yazında çetecilerin bu yıldırma saldırıları iyice arttı. Makedonya Müslümanları ile Bulgarlar, Birinci, İkinci Balkan Savaşları'ndan kalma duygularla Venizelos'a karşıydılar. Ayrıca, süregelen dünya savaşında müttefiklere karşı savaşmaya yanaşmadığı için Krala yakınlık duyuyorlardı. Venizelos'un çetecileri, bu nedenle öncelikle Makedonya Müslümanları ile Bulgarları'nı sindirmeye girişmişlerdi. Ağustos girerken. Kaylar, Zeleniç, Karaferye gibi Müslümanlar'ın çoğunlukta olduğu kasabalarda, Soroviç, Banitza, Voştoran gibi Bulgarlar'ın çoğunlukta olduğu köylerde çok can yaktılar, ev yakıp adam öldürdüler, kadınları kızları kirlettiler. Sıra Florina'daydı.

Fransızlar 1916 Temmuzu'nda beni tutuklamışlardı. Babam, Flroina Müslümanları arasında sözü geçen adamlardandı. Üstelik Osmanlılığı, dik kafalılığı ile tanınırdı. Venizelosçu çetelerin Florina'ya yapacakları ilk baskında kendisini bulup öldürecekleri yüzde yüzdü.

Rahmetli dayım Rıza Bey, anama, bizlere çok düşkündü. Dayı-

mın ölümünden sonra bu yakınlığı sürdüren yengem Saliha Hanım o günlerde babamın, yetişkin kız kardeşlerimin, anamın başına gelecekleri hep düşünmüş, rahat edememiş, Goriçka'da, hepsi silahlı, otuzu bulan çobanları, aylıkçıları ile yaşadığı çiftliğini, çetecilere karşı daha güvenli bulduğu için, ağustosun ortalarına doğru bir sabah, Florina'ya bir yaylı ile iki adamını göndermiş.

Gelenler babamı anamı Goriçka'ya kaçmaya razı etmiş, bizimkiler çarçabuk toparlanmışlar. gelenler "Goriçka'ya kadar yolda başımıza bir şey gelmezse, ondan sonra da bir şey gelmez. Kısmet olursa ortalık yatıştıktan sonra sizi sağ salim Florina'ya döndürürüm" demişler. Rahmetli babam, konuşmalarına bakılırsa, politikadan anlayan bir adam olmalı. Venizelos'un kavgasının Müslümanlar, Bulgarlarla değil, Kral Konstantin ile olduğunu, en geç bir aya kadar aralarında kozlarını paylaşacaklarını, ondan sonra da hangisi kazanırsa kazansın karışıklıkların duracağını, kendilerine, evlerine dokunan kalmayacağını söylemiş.

İnsanların bir yanı tuhaftır. Kolay anlaşılmaz. Kılıçtan kurtulmak için evlerinden yurtlarından kaçarlarken, belki de canlarından çok, altın elmas gibi değerli neleri varsa onları kurtarmayı düşünürler. Bunun için de paralarını, altınlarını, takılarını, çömleklere kutulara koyar, geri dönünce bulmak umuduyla toprağa gömerler. Çok eskiden ölüleri de öyle altınları, elmasları, kılıçlarıyla birlikte gömerlermiş. Ölülerin dirileceklerine inanır, dirilince değerli neleri varsa yanlarında bulmaları için öyle yaparlarmış. Belki de o dönemlerden kalma bir alışkanlık olmalı bu. Çeteciler, dağda yolunu kesip canını alacak olduktan sonra takılar elden gitmiş gitmemiş ne çıkar? Ama binlerce yıl sonra da soyundan geldikleriyle yakınlığını koruyor olmalı insan. Canını tehlikeye atarken, evini, değerli taşınır mallarını düşmanın eline geçmekten kurtardığını bilmek, geri dönüşünde eksiksiz bulabileceği umudunu korumak istiyor olmalı.

Evi toplama telâşına düşen anam, önce yüzük, küpe, bilezik, iğne, nesi varsa bir tülbentin içine koyup bağlamış, tülbent elinde nere-

ye koyacağını bilemeden oraya buraya koşuşur dururmuş. Gelenlerle babamın konuşmalarını duyunca bir aya kadar eve döneceklerine hemen inanmış. Bahçede, vişne ağaçlarını gübrelemek için getirilmiş bir gübre yığını varmış. Mutfaktan emaye kaplı mavi çinko süt tenceresini almış. Tülbenti içine koyup kapağını kapadıktan sonra, tencereyi gübre yığınının ortasına gömmüş.

Gelenler bizimkileri o gün almış Goriçka'ya götürmüş.

Yakınları ormanlıktı, Florina çok yağmur çekerdi. Bizimkilerin gidişinden iki gün sonra bol yağmurlar inmiş. Bahçedeki gübre yığınını eritip yaymış.

Bahçemiz iki yanında adam boyunu iki üç karış aşan duvarlarla komşu bahçelerden ayrılırdı. Sağımızdaki bahçe fırıncı Vasil'in, solumuzdaki bahçe tatlıcı Panayot Margariti'nindi. Yağmurların ardından güneş açınca, fırıncı Vasil, yağmurun bahçesine verdiği zararı görmeye çıkmış. Devrilen üç beş fasulye sırığını düzeltmiş. Sağa sola yayılan toprakları küreleyip süpürmüş. Panayot Margariti de öyle... Arıkları yeniden çekip, tıkanan su yollarını açtıktan sonra ikisinin de aklı bizim bahçeye takılmış. Bizim bahçenin sessizliği dinginliği âdeta ikisini de dürtmüş. Fırıncı Vasil duvarın dibine üst üste iki üç taş koyup üstüne çıkmış, ne var ne yok? diye bizim bahçeye bakınca gübre yığının ortasında yarıya kadar açığa çıkan mavi tencereyi görmüş. Nedir, niye gübre yığınının üstünde duruyor? diye iyice meraklanmış. Kendisini yukarı çekip duvara tırmanmaya kalkınca, karşı duvardan Panayot Margariti'nin sesini duymuş:

— Nereye bre Vasilaki?

Bakmış, karşı duvarın üstünde, Panayot, kendisi gibi başını uzatmış, bahçenin sağını solunu araştırıyor, bakışları mavi tencereye gelip takılıyor. Biraz şaşkın, "İbrahim Efendi'nin bahçesine yağmur zarar verdi mi vermedi mi ona baktım" demiş.

Karşılıklı yağmur üstüne, bahçeleri üstüne bir şeyler konuşup duvarlardan ayrılmışlar.

Vasil çıktığı taşların üstünden yere inmiş ama, duvarın dibinden

uzaklaşmamış. "Ne demeye o mavi tencere gübre yığınının ortasında? İçinde ne var?" diye düşünmüş kalmış. "Panayot denilen o hergele tencereyi gördü. Belki de iner alır. Karıştırır" diye kuşkulanmış. Bahçede, duvarın dibinde, evdekilere karşı sözde güneşleniyorum diye bir saat kadar oyalandıktan sonra, dayanamamış, yine taşların üstüne çıkmış, bakmış ki, Panayot Margariti, gözleri mavi tencerede, karşıda duvara tırmanmaya çalışıyor. Bir saat önce kendisini yakaladığı durumda Panayot'u yakalayınca alay sırası ona geçmiş:

—Ne o Margariti? demiş. Ne arıyorsun İbrahim Efendi'nin bahçesinde? Vişne toplayacaksan vişnelerin zamanı geçti...

Panayot şaşırmış, aklına ilk gelen yalanla karşılık vermiş:

— Bizim tavuklardan biri kaçtı, onu arayacaktım...

— Hani tavuk, nerede?..

Panayot toparlanmış:

— Haklısın, ben de göremiyorum!..

O gün öyle geçmiş. İki komşu bahçeyle niye ilgilendiklerini birbirinden saklayarak duvardan ayrılmışlar.

Gece ikisi de akılları mavi tencerede doğru dürüst uyuyamamışlar. Ertesi gün Vasil, fırına gitmemiş. Kuşluğa kadar kendini zor tutmuş. Yine taşların üstüne çıkmış. Bu kez, "Ya yine Panayot duvarın üstünden bakıyorsa" diye yavaş yavaş doğrulmuş, gübre yığınına bakmış, mavi tencerenin bir gün önceki yerinde durduğunu görünce yüreği rahatlamış. Gözleri karşı duvarda bir süre beklemiş. Panayot'tan yana ses çıkmayınca yine duvara tırmanmaya kalkmış. Fakat tam bacağını duvarın üstüne atacakken, Panayot'un saçları dökülmüş dazlak kafasının, duvarın gerisinden yavaş yavaş yükseldiği gözüne ilişmiş.Hemen geri çekilmiş.

Panayot, o sabah çarşı içinde reçel kurabiye sattığı dükkânını açtıktan sonra, Vasil'in fırınını dolanmış. Vasil'i fırında göremeyince içine kurt düşmüş. Doğru bahçeye koşmuş. Bir gün önce duvarın dibinde tersine dönük bıraktığı küfenin üstüne çıkmış. O da Vasil gibi tedbirli davranarak duvarın gerisinde yavaş yavaş doğrulmuş. Mavi

tencereyi yerinde görünce onun da yüreği rahatlamış. Ama yürek rahatlığı uzun sürememiş. "Tencerenin yerinde durmasının önemi yok! İş içindekilerde!" diye düşünmüş. "İçindekiler yerinde duruyor mu durmuyor mu? Önemli olan o!" Duvarı aşıp bahçeye inmek için bacağını duvarın üstüne atmış.

Öbür duvarın gerisinde, üst üste yığdığı taşların üstünde çömelen Vasil, Panayot bizim bahçeye inecek mi inmeyecek mi diye iyice kulak vererek beklemiş. Hiçbir ses duymamış ama, yine de "Ne de olsa yaz! Yalınayak bahçeye süzülmüşse ne ses çıkaracak ki?" diye güvenememiş. Ne olur ne olmaz diye yavaş yavaş bir daha duvarın gerisinde doğrulmaya kalkmış.

Panayot, Vasil'in, o kuş yuvası gibi kabarık saçlarının duvarın üstünde yükseldiğini görünce, kendisini gerisin geri küfenin üstüne bırakmış.

Panayot da en az Vasil kadar meraklı adamdı.Küfenin üstünde içinden yüze kadar, iki yüze kadar sayarak bekledikten sonra onun da Vasil'in kapıldığı kuşkulara kapılması olağandı. Bu kez, yüzde yüz Vasil'i bizim bahçede yakalayacağından emin, hızla küfenin üstünden doğrulunca, Vasil'i, duvarın üstünden bir gün önceki gibi bahçeye bakınır görür.

— Hayrola Vasilaki, der, bugün yağmur da yağmadı, ne zarar aranıyorsun İbrahim Efendi'nin bahçesinde?

Vasil kızmış:

— Beni bir yana bırak da sen söyle ne aradığını duvarın üstünde? Bugün de tavuk kaçırmadın ya?

— Ben biliyorum senin neyi arandığını...

— Ben de senin ne aradığını...

— Ne arıyorum?

— Ben ne aranıyorum?

Dayanamaz gülerler.

Vasil:

— Bana bak Panayot Margariti, der, o gübrenin üstünde duran mavi tencere var ya, bir parmak yerinden oynarsa karışmam!

— Ben de sana onu söyleyecektim! Gübrenin üstünde pabuçlarının izini görmeyeyim!..

Kısacası, bir ay, her gün, iki komşunun biri duvarın üstünden bakacak olsa öbürünü karşı duvarda görmüş.

Bir ay sonra, eylülde, babamın dediği doğru çıktı. Venizelos, Selânik'te, Atina'ya baş kaldırdı. Ayrı bir hükümet kurdu. Çetelerin baskısı durdu.

Bizimkiler eve dönmüşler. Anam doğru vişne bahçesine koşmuş. Mavi tencereyi gübre yığınının ortasında açıkta görünce epeyi bir korku geçirmiş ama; tülbentini tencerenin içinde el değmemiş olarak bulunca rahatlamış.

Panayot ile Vasil, yaylının kapımızın önünde durduğunu, bizimkilerin eve döndüğünü duyunca, duvarların gerisindeki yerlerine koşmuşlar. Panayot, bir aydır yerinden oynatmadığı tersine kapatılmış küfesinin üstüne, Vasil taş yığınına çıkmışlar. Babam, vişne bahçesinin kapısındaymış o sırada. Kapıyı çekip anamın arkasından çıkmak üzereymiş. Şakalaşmazdı kimseyle. Panayot ile Vasil, yüzünün güldüğünü görünce cesaretlenmişler. Selâmla, hatır sormakla, hoş geldinizle söze başlamışlar, ardından Vasil konuya girmiş:

— Biz elimizden geldiği kadar evinizi bahçenizi kolladık. Sabah akşam, böyle duvardan uzanıp göz kulak olduk...

Panayot eklemiş:

— Bir eksiğiniz yok ya?

Babam:

— Çok şükür, yok! demiş, eksik olmayın.

Panayot bakışlarıyla mavi tencereyi aranmış:

— Siz yokken çok yağmur yağdı.

— Goriçka'ya da yağdı...

— Gübrelerin ortasında mavi bir tencere vardı. Daha bu sabah yerindeydi. O yok! Ne oldu acaba? Siz mi aldınız?

Birden içine düşen bir kuşkuyla:

— Yoksa demiş, gözlerini dikip Vasil'in yüzünün ne göstereceğini kollamaya başlamış...

Daha o gün öğleyin tencereyi yerinde gören Vasil de "Bu köpoğlu bana bir oyun oynamasın? Acaba tencereyi aldı da böyle ağız mı yapıyor?" diye aklından geçirmiş. Panayot'a bakarak kaşlarını çatmış.

Babam "Yerindeydi, aldık," deyince ikisinin de solukları boşalmış. Vasil dayanamamış:

— İbrahim Efendiciğim, demiş sormak ayıp olmasın. Ne vardı o tencerede? Gübrelerin ortasında işi neydi yepyeni tencerenin? Bir aydır ikimize de dert oldu? İnip alsak bir türlü, almasak bir türlü...

Panayot'a bakarak sözünü tamamlamış:

— Biri çalmasın diye rahat uyku uyumadım...

Panayot, ona bakarak eklemiş:

— Evet, ben uyuyacak olsam biri inip çalabilirdi...

Babam tenceredekileri söylemiş.

Ertesi yıl ben hapisten döndüm. Sokakta, sık sık Panayot'la Vasil'le karşılaşırdım. İkisi de şakacı adamlardı. Çoğu çarşıdan eve birlikte dönerlerdi. Yolda ayak üstü "Mavi tencere duruyor mu?" diye sık sık takılırlardı bana. Bazen, bir meyhanede karşılaşırsak, birlikte bir kadeh rakı içmeye tutardık birbirimizi. İçerken ikisi de uzatmaktan hoşlanırdı bu şakalarını.

Vasil, Panayot'u gösterir:

— Ah be Mustafa, derdi, ben olmasam, bıraksaydım bu kel kafalıyı, çoktan uçmuştu annenin altınları, elmasları... Mavi tencerede ne varsa hepsi rakıya kumara gitmişti...

Panayot gülerek karşılık verirdi:

— Akıl yok ki bu kirpi saçlıda! Fena mı olurdu cebim dolu olsa. Şimdi bir şişe daha getirtirdim ortaya. Size de yarardı...

UÇAK

Babam başkalarını işine karıştırmasını sevmez, bu yüzden yapacaklarından kimseye söz etmezdi. Beni İstanbul İdadisi'ne yatılı göndereceğini de kimseye söylemiyordu. Bense İstanbul'a gitme sevinci içinde bir iki akranımın yanında biraz gevezelik ettim. Haber, kasabada çabucak yayıldı.

Florina Müslümanları babamın kararını hiç de iyi karşılamadılar. Onlara kalırsa, kızlara hocaya giderek Kur'an'ı hatmedecek, erkeklere kasabadaki Rüştiye'yi bitirecek kadar öğrenim yeterdi. Fazlası zarardı. Öğrenim, çocukları baba ocağından, kasabadan koparırdı. Ayrılık kapısıydı. Okuyan çocuk baba ocağına hayretmezdi sonunda. Aylığa geçer, ordan oraya göçer durur, bir yere yerleşemezdi. Onlarsa yerleşik bir düzenden yanaydılar. Evleri, bağları, tarlaları, meyvelikleri, dükkânlarıyla mutluydular. Gerçekte tok gözlüydüler. Mallarının çok ya da az olmasının, dükkânlarının iyi iş yapıp yapmamasının değeri yoktu gözlerinde. Evlerinin, ailelerinin kalabalığına dar geldiğinden, bağlarının tarlalarının küçüklüğünden yakınan yoktu aralarında. Ya bir inek, ya bir keçi, beş on da tavuk beslerler, evlerinin bahçesinde bir iki elma, erik ağacı yetiştirirler, tarlalarının buğdayı, kendi hayvanlarının sütü yumurtası, ağaçlarının meyvesi ile geçinir giderlerdi. "Allah'a çok şükür bize bu günleri de gösterdi" en

çok duyulan sözdü ağızlarında. Mahalle aralarındaki küçücük dükkânlarında çalışan esnaf takımı memnundu yaşamından. Bakkalların günlük satışlarını, lambalar için gazyağı, mum, kibrit, sabun, çocuklara leblebi şekeri gibi şeyler doldururdu. Yine de gülerdi yüzleri. "Akmazsa damlar" derlerdi. Sanki kazanç sağlamak için değil, oyalanmak için açmışlardı dükkânlarını. Çünkü açıkça söyleseler de söylemeseler de, yaşamlarının amacı kasabada kalmak, kasabaya demir atmak, kasabayı beklemekti onların.

Kasabanın okumuşları, Rumlar ile İstanbul'un atadığı kaymakam, subay gibi görevlilerdi çoğunlukla. Kasabadaki doktorlar Rumdu. Eczacı Rum'du. Tek avukat Rum'du. Müslümanlar arasında öğrenim gereksinmesi yeni yeni uyanıyordu. Berber Şerif Efendi oğlunu Manastır İdadisi'ne, sonra da İstanbul'a, Tıbbiye'ye göndermişti. Bekçi Zühtü Efendi ise yoksulluğuna bakmadan oğlunu İstanbul'da Mülkiye'de okutuyordu. İkisinin de davranışlarını küfür gibi karşılıyordu kasabanın Müslümanları. Bir bakıma tutumları haddini bilmezlikti. Berber Şerif Efendi'nin oğlunun nesineydi doktorluk? Adam oğlunu kendisi gibi sünnetçi yetiştirseydi yetmez miydi? Oğlu aç mı kalırdı? Elbette onun geçimini sağlayacak kadar erkek çocuk yetiştirirlerdi. Bekçi Zühtü Efendi'nin oğlunu Mülkiye'ye göndermesini ise ayrıca gülünç buluyorlardı. Ne demekti bir bekçinin oğlunu kaymakam, vali yetiştirmeye kalkması? Yarın öbür gün oğlan Florina'ya kaymakam olur gelirse kim dinlerdi onun lafını, vereceği buyruğu? "Sen Bekçi Zühtü'nün oğlu değil misin be?" derlerdi. "Sana mı kaldı bize doğruyu yanlışı göstermek?"

İstanbul'a gideceğim duyulunca, doğrudan doğruya babama bir şey diyemeyenler benim önümü kesmeye başladılar. Topal Reşit Efendi bir güzel azarladı beni: "A be Mustafa," dedi, "daha ne istersiniz be? Koca eviniz var, Sarımeşe'de bağınız tarlanız var. Babanın manifatura dükkânı var. Ne yapacaksın okuyup da? Baban o İstanbul'a, yollara, okula saçacağı parayla sana bir bağ bahçe alsa, bir dükkân açsa daha akıllılık eder be!"

Karşılığında "Babam bilir..." gibilerden bir şeyler gevelemeye çalıştım. O ise konuştukça öfkeleniyordu:

"Sen mi istersin İstanbul'da okumayı, yoksa baban mı gönderir?"

Bilmiyorum neden, babama söz gelmesin diye mi, yoksa övünmek istediğim için mi? "Ben" diye mırıldandım.

"Bizim de çocuklarımız var. Onlara kötü örnek olacaksınız birer ikişer bu gidişle. Yarın öbür gün onlar da tutturacaklar İstanbul'a gtimek isteriz diye. Evlerde rahat huzur kalmayacak!"

"Böyle, sen git, o gitsin, beriki gitsin, kime kalacak bu Florina geride? Kime bırakacağız bu memleketi? Ne istersiniz böyle kaçıp gitmekle? Rumlar'a, Bulgarlar'a mı kalsın bağımız bahçemiz? Onlar mı gelsin yerleşsin apdestsiz kıçlarıyla evlerimize? Hiç mi yüreğiniz sızlamaz sizin be? Ha? Hiç mi aklınız işlemez?"

Topal Reşit Efendi gibi daha üç beş kişi böyle önüme çıkıp azarladı beni o günlerde. Akranlarım ise imreniyorlardı İstanbul'a gideceğime. "Padişahı görürsün..." "Beyoğlu'nda gezersin..." gibi sözlerle kendi düşlerini, özlemlerini açıklıyorlardı. Sonuç olarak babamın kararı değişmedi. Beni İstanbul'a gönderdi.

İki yıl sonraydı. 1912 yaz tatilinde, bir cuma namazından sonra, Topal Reşit Efendi ile arkadaşları, beni aralarına alıp İstanbul'da neler olup bittiğini, neler görüp neler öğrendiğimi sordular. Onların hoşuna gideceğini bildiğim yanlarını anlatmak istedim İstanbul'un. Camilerden, padişahın cuma namazından, Galata Köprüsü'nden söz açtım. Bu konulardan hangisine geçsem kısa kestirdiler...

"Başka?"

"Başka ne olsun?" dedim. "Ben öğrenciyim..."

Topal Reşid Efendi yine öfkelenmeye başladı:

"Sen bir şey görmüşsün, bir şey daha görmüşsün!"

Kızardım:

"Ne görmüşüm?"

"Onu anlat! Ne anlatmazsın onu? Sokaklarda bütün akranlarına onu anlatırmışsın. Ne anlatmazsın bize?"

Anlamıştım neyi sorduğunu. Bu öfkeli tutumunun arkasından ne çıkacağını bildiğim için yine de anlamazlıktan geldim.

"Uçarmış havada? Çok gürültü edermiş!.. Anlat bakayım neymiş o yalan?"

Uçaktı dediği. Uçak görmüştüm. Tatile yakın, bir gün bizi, okuldan Yeşilköy'e Tayyareci Fethi Bey'in gösterilerine götürmüşlerdi. Fethi Bey'i, uçağını yakından gördük. Fethi Bey'in çift kanatlı, tek motorlu uçağı ile uçuşunu izledik. Uçağını havada yan yatırışları, pikeye geçişleri, dikine doğruluşları soluğumuzu kesti. Onu göklerden gelmiş bir masal kahramanı gibi görüyorduk. Sonra Fethi Bey'in yöresini kuşattık. O günden beri üç aydır o günü unutamıyorum. Uçak, Fethi Bey'in cesareti en büyük hayranlık kaynağımdı. Florina'ya dönüşümden beri akranlarıma anlatıp duruyordum. Konunun böyle tatsızca açılması bile coşturmaya yetti beni.

"Uçak!" dedim.

"Neymiş o?"

Böylesine büyük bir olayı neresinden başlayarak anlatacağımı bilemiyordum.

"Kuş gibi. Uçuyor... Çift kanatlı..."

Reşid Efendi ile arkadaşları gittikçe suratları asılarak yüzüme bakıyorlardı.

"Deyin ki, bir çeşit, uçan otomobil..."

Mırıltılar başladı:

"Uçan otomobil mi?"

"Nasıl uçarmış?"

"Nasıl olurmuş öyle şey?"

"Önde bir pervanesi var. Arkada kuyruğu. Gövdesi kuş gibi. Göğsü geniş, kuyruğuna doğru daralıyor... Kuşun bacakları yerine, tekerlekleri var..."

Uçağın kanatlarını göstermek için kollarımı yana açarak böyle anlatıp duruyordum. Mırıltılar geliyordu kulağıma:

"Doğru mu söyler bu be, yoksa uydurur mu, kandırır mı bizi?"

"İnanır mısın be, hiç olur muymuş böyle şey?"

Anlattıklarımdan hiç hoşlanmadıkları belliydi. Susacağıma yakın kendilerini tutamadılar:

"Hokkabaza götürmüş olmasınlar be sizi?"

"Baban bunun için mi gönderdi seni İstanbul'a? Gelip de bize gördüğün rüyaları anlatasın diye mi?"

Aralarında tartışma başladı:

"Hiç uçar mıymış insan?"

"Kur'an'da yazmaz!"

"Uçacak olsa Kur'an'da yazardı..."

"A be bu Cebrail Aleyhisselâmla karıştırır neredeyse o Fethi Bey dediği adamı..."

"İnsanın geleceğinde ne varsa Kur'an'da yazar. Dünyanın kuruluşundan kıyamet gününe kadar ne olacaksa Peygamber Efendimiz söylemiş kullarına. İnsan uçacak olsa onu da söylerdi. Beklemezdi, İbrahim Hafız, oğlunu İstanbul'a okumaya göndersin de o gelsin bize söylesin..."

Reşit Efendi yine saplar gibi yere indirdi bastonunu:

"Tövbe tövbe! A be Müslüman çocuğu olmasan, bilmesem kim olduğunu, kâfir sanırdım seni. Büyük baban, var otuz yıl, burdan kalktı hacca gitti. Üç ay sürdü gitmesi gelmesi. Kimseye nasip olmadı onun erdiği sevaba ermek. İbrahim Hafız gibi, eliyle kaç Kur'an yazmış bir Müslümanın oğlusun. Yakışır mı senin ağzına bu yalanlar! Duymayım bir daha böyle günaha girdiğini..."

Beni azarlaya azarlaya çözüldüler yöremden.Yüzüme bakmadan dağıldılar gittiler.

Oysa o günlerde her gün uçaklar üstüne yeni yeni haberlerle doluydu gazeteler. Ellerine gazete almazlardı ki!.. Trablus Savaşı'nda İtalyanlar uçak kullanmışlardı daha on ay önce.

Aradan üç ay geçti. Balkan Savaşı çıktı. Kasım ayında iki Yunan uçağı göründü Florina'nın üstünde. Demiryolunu bombalayıp uzaklaştılar. Patlamalar kasabadan duyuldu.

Bir koşuşmadır başladı Müslüman mahallesinde. "Dünyanın sonu geldi. Kıyamet alameti. Allah'ın işine burunlarını sokar bu gâvurlar" gibi sözlerle karşıladılar bu olayı. Anlattıklarımın doğru çıktığını söyleyen tek kişi olmadı aralarında. Bütün o yaşlı Müslümanlar, Allah'ın, insanları yerde yürümek için yarattığına, meleklere özenip de göklerde uçmaya kalkanları, göklerinin dinginliğini bozanları, bir gün nasıl olsa cezalandıracağına inanarak ömürlerini tamamladılar.

KORKU

Atımı eğerlerken ahırda yalnız değilmişim, içerde atımla benden başka biri varmış gibiydi. O başka biri, sanki önüm ardım sıra dolanıyor, atımı daha çabuk hazırlamam, daha çabuk yola çıkmamız için sabırsızlanıyordu. Yıllar sonra, bir gün anladım ki benim sevincimdi o! Gençliğim boyunca durmadan yüreğimden, gövdemden taşan, elimi kolumu yöneten benim bitmez tükenmez sevincim!...

1914 Ağustosu'ydu. Dünyada yeni bir savaş başlamıştı. Almanlar Fransızlar'a saldırmışlar, Avusturyalılar'ın Sırplar'a saldırmaya hazırlandıkları söyleniyordu. Dediklerine bakılırsa savaş yakında bütün dünyayı saracaktı. Yirmi iki yaşındaydım. Makedonyalı'ydım. Makedonya, ben kendimi bildim bileli hep savaş içindeydi. Savaşlar artık yadırganacak bir olay olmaktan çıkınıştı bizim için. Balkan devletleri ister barışsınlar ister savaşsınlar, Makedonyalı Bulgar, Rum, Arnavut, Türk çeteleri yıllardır vuruşup duruyorlardı kendi aralarında. Florinalılar'dan ya da köylülerden gün geçmiyordu ki yeni bir vurulan olmasın! Öyle bir dönemdi ki o dönem, sabahtan akşama kimin ne olacağı, yarına kimin sağ çıkıp kimin öleceği belli değildi. Üstelik ölen öldüğü ile kalıyordu. Bir jandarmaya beş katil ya da beş kaçak düşerdi en azından dağlarda. İşin şaşırtıcı yanı, dağlarda ne kadar çok silah atılır, adam vurulursa, kentlerde o kadar çok içki şişesi

açılır, o kadar çok hora tepilir, tambur keman çalınır, kısacası hızlı yaşanılır, sevişilirdi. Ben de her Makedonyalı gibi o hızlı yaşamın akışı içindeydim.

O yıl Soroviç'le, Soroviç'e yakın iki köyün aşarı, arttırmada yine bende kalmıştı. Kâhyam Yasin'le akşamdan Soroviç'e gidecek, ertesi sabah aşarı toplamaya başlayacaktık.

Atımı avluya çıkarırken anamı gördüm karşımda. Nereye gideceğimi sordu. Ayakbağı olmasın diye ona görünmeden evden kaçar, ya kapıdan çıkarken kız kardeşim Huriye'ye söylerdim gideceğim yeri, ya da dışardan bir komşuyla haber gönderirdim.

Gölgeler bürümüştü avluyu. Güneş neredeyse ahırın kiremitlerine yaklaşıyordu. Atımı sokak kapısına doğru çektim.

— Soroviç'e...

Önüme geçti:

— Ah be Mustafam! Ah be canım oğlum, niçin böyle yaparsın? Niçin üzersin, merakta bırakırsın yaşlı ananı? Madem Soroviç'e gideceksin, niye vaktinde yola çıkmazsın? Tedbirli davranmazsın? Baksana ortalık karardı, neredeyse akşam ezanı okunacak...

Elim ayağım kesildi:

— Kaç saatlik yol be anacığım. Ne büyütürsün bu kadar? Kısmetse yatsıya varmaz Soroviç'te oluruz. Hem yalnız gitmem. Yanımda Yasin var...

— Dört bir yan silahlı haydutlarla, komitacılarla dolu be oğlum. Sen bu saatte bu karanlıkta o Balkan yoluna çıkarsan benim nasıl gözüm uyku tutsun, yüreğim rahat etsin arkandan?

— Sen aklına kötü şeyler getirme. İlk mi giderim ben Soroviç'e? İlk mi uğurlarsın beni bu kapıdan?

— Ama bu karanlıkta...

— Ne olur? Kaybolmam ya?

— Seçemezsin düşmanını. Allah korusun birisi sinse yolun üstüne...

Boynuna sarıldım, öptüm:

— Düşmanım varsa, niyeti kötülükse, gece olmuş gündüz olmuş ne değişir a anacığım o Balkan yolunda?

Birden aklıma geldi:

— Hem bu gece ayın on dördü. Yollar gündüz gibi olacak...

Gerçekte hiç acımıyordum anama. İlgisi sıkıcı geliyordu bana. Sevincim, kulağımın dibinde "hadi, uzatma!" deyip duruyordu. Kapıya döndüm.

Kız kardeşlerim, koşuşarak haremden fırladılar.

Huriye:

— Soroviç'e mi? dedi hoplaya zıplaya.

— Soroviç'e...

— Ah erkek olsaydım da ben de gelseydim seninle! Ceviz getir bana...

Meryem, onun ardından el çırparak badem getirmemi istedi.

Biri iki, biri beş yaş küçüktü benden. Gün geldi anladım ki onları da yüreklerinden taşan sevinçleriydi böyle konuşturan. Ölüm, anamın aklına gelen başka korkular, o yaşta ne kadar uzaktı bizden!..

Sokak kapısının önüne çıktığımda Yasin, beygirine binmiş evimizin karşısındaki köprüye yaklaşıyordu. Atıma bindim. Ardımdan sokak kapısı tam kapanmadı. Kız kardeşlerimin kapının aralığından bana baktıklarını biliyordum. Atım, yüksek yapılı, yağız bir haliskan Arap atıydı. Bütün Florina yöresinin en güzel atıydı belki de. Bukağılıklarına kadar inen kuyruğunu hafif kaldırarak çalımlı çalımlı bir yürüyüşü vardı. 1950'lerde spor bir arabanın değerineyse 1914'te haliskan bir Arap o gözle görülürdü. Kız kardeşlerim atımla benden çok övünürler, yelesini tarar, ayırır ayırır kotsa kotsa (1) örerlerdi. Ne zaman atımla evden çıksam, köşeyi dönünceye kadar atımın üstünde gidişimi izlerlerdi arkamdan.

---

(1) Kotsa: Saç örgüsü.

Yasinle bineklerimizi çarşıya doğru sürdük. Muhtara, jandarma onbaşısına, bazı tanıdıklarla her zaman evinde konuk kaldığım Dimitri'ye götürülebilecek tütün, konyak, tatlı, şeker, daha o gibi ufak tefek hediyeler alacaktık.

Çarşıya doğru ilk dönemeci geride bırakınca birden Rum kilisesinin çanları çalmaya başladı. Alabildiğine ürkmüş gibiydi çanlar. Acılı bir canlı gibi dövüne dövüne, kendini yerden yere ata ata vuruyorlardı. Yasin'le bakıştık. "Yine kimdi acaba?"

Komşumuz Ksenefon geliyordu benden yana olan kaldırımdan. Selâmlaştık. Atımı durdurdum. Başımla çanları işaret ettim:

— Hayrola? Yine kaza değildir inşallah?

Yüzü üzgündü.

— Kaza, dedi.

— Kim?

— Kara Vasil'in oğlu Aristidakis.

Tanırdım. Benden iki yaş kadar büyük, kara yağız, yakışıklı bir çocuktu. Yeni evlenmişti.

— Vah vah, çok gençti...

— Öyleydi...

— Kim vurmuş?

— Sandanski'nin çetecileri...

Ne denir? Tanrı'dan geriye kalanlarına sabır vermesini diledim. Ayrıldık. Daha çanlar vurmaya başlarken anam gelmişti aklıma. Vuran çanları duyunca neredeyse yasa büründüğünü görür gibiydim.

Her zaman bu kadar geç kalmazdım yola çıkmakta. Akşam karanlığı inerken çoklukla varacağımız köye varmış olurduk Yasin'le. O gün öğleden sonra arkadaşlarıma tutuldum. Oyuna oturduk. Birinci el bittiği zaman kazançlıydım. Masadan kalkamazdım. Bir el daha oynadık. Daha yarım saat öncesine kadar kahvedeydik. Gecikmiştik. Anam haklıydı. Geç kaldığım, oyalandığım için ben de pişmandım ama, korktuğumdan falan değil...

Tatlı geceler, tatlı yolculuklardı onlar. Soroviç'in Rum evleri hep

bahçe duvarları ile çevriliydi. Bahçe duvarları üstünden yola sarkan erik ağaçlarının dallarında, akşamla birlikte evin tavukları tünerdi. Dimitri'nin evine yaklaşınca, çiftemi doğrultur ateş ederdim dallarından birinin ucunda tüneyen tavuklara. Tavuklar ürker uyanır, hep birden gıdaklama tutturur, çırpınır uçuşurlarken vurduğum bir ya da iki tavuk düşerdi dallardan.

Dimitri güle söyleye fırlardı içerden.

— Bre Mustafa bu! Bre Mustafa geldi Florina'dan...

Bir sevinç, bir karşılama.

— Kalispera (1).

— Kalispera bre Mustafamu! Bre hoşgeldin bre hayırsız! Nerde kaldın kaç gündür? Ben dedim artık bu Mustafa unuttu bizi...

İnerdim attan, sarılırdık.

— Ne var bre Mustafamu o Florina'da bırakamazsın bir türlü? Özlettin bizi bre...

— Hay bre koca Dimitripulos, ben de özledim sizi... Hadi bakalım durma, pişir tavukları...

— Bütün tavuklar senin bre Mustafamu. Hemen, şimdi...

Karısı, baldızı, çocukları, anası koşuşur gelirlerdi içerden. Hep o tatlı sözler, tatlı karşılama...

Heybemi alırdım atın üstünden. Rakı, şu bu, karısına, evdekilere uygun bir şeyler...

— Bre ne zahmet ettin bre Mustafamu? Rakı konyak hepsi vardı bizde. Kendin geldin yeter bre...

Artık gece bizimdi. Yer içer güler söylerdik. Başka komşular gelir katılırlardı sofraya. Gece yarısını bulurduk. Sofradan kalktığım zaman bilirdim ki yukarı katta sağdaki konuk odasında yatağım hazır. Yasin'e de alt katta kilerin bölmesi önündeki mindere yatak yayarlardı.

---

(1) Kalispera: Hayırlı akşamlar.

Ksenefon'dan ayrıldıktan sonra kilisenin önünden geçtik. Büyük giriş kapısı açıktı. Her zamanki gibi girenler çıkanlar vardı. İçerisinin karanlığında yanan mumlar görünüyordu. Yasin'le Dimitri'nin sofrasını kaçırdığımızı konuşuyorduk.

Yasin yemesine içmesine düşkündü. Eğlenceyi severdi. Benden alacağı paradan çok, benimle iyi yer içer, iyi eğlenir diye çalışırdı sanki yanımda.

— Eh, dedi, yatsı okunurken gidersek, oturur konyak içeriz bu gece de.

Çarşıdan alacaklarımızı aldık. Konuşulanlardan Sandanski'nin Bulgaristan'dan Yunanistan'a geçen çetecilerinden bir kolunun Florina yakınlarına kadar sokulduğunu öğrendik. Aristidakis'i Peresma'daki mısır tarlasında bu sabah onlar vurmuşlardı. Yeniden bineklerimize bindik. Niyetimiz yola çıkmaktı artık. Metropolit Oteli'nin önünden geçerken bu kez oteli işleten Zaharias'la karşılaştık...

Adam heybelerimize, bineklerimizin terkilerinde asılı tüfeklerimize baktı:

— Ne o bre Mustafa? Gelirsin yoksa gidersin? Sakın yoksun bu akşam Florina'da?

Soroviç'e gittiğimizi söyledim. Kollarını havaya kaldırdı, önümü kesti:

— Bre kim izin verdi sana? Yok! Gidemezsin hiçbir yere!

Atımın kantarmasını kavradı:

— Hadi, in aşağıya, durma... İn!

Adamları, hazırladıkları bir ilân panosunu otelin önüne çıkarıyorlardı o sırada, Manastır'dan yeni bir saz topluluğu getirtmiş, bu akşam programına başlıyormuş.

— Bre sen yoksan ben kimin için getirttim bu takımı? Sensiz tadı çıkar mı?

Otelin üçüncü katında bir pencereye baktı bunları söylerken bir ara. Onun ardından ben de baktım. Pencerede neredeyse cama yapışık çok genç bir kadın başı gördüm. Yeşil mi mavi mi bir bakışta kes-

tiremediğim gözler, uzayıp giden, omuzların gerisinde yiten, gür sarı saçlar.

Kız güldü. Topluluğun şarkıcılarından biri miydi? Saz çalanlardan birinin kızı, karısı, falan mı? Vurulmuştum! Bir daha göreyim diye, baktım. Akşamın gölgeleri yerleşen camda, gözlerinin saçlarının yeşilleri sarılarıyla karışık, bir ışık yansıyordu sadece. Kız yoktu. Ama pencerede ondan ne kalmışsa gülüyor, gel diyordu bana.

— Madem öyle kalınız be Zaharias. Sen ayır bizim masayı...

— Senin masa zaten ayrıldı...

— Öyleyse atları bırakıp gelelim...

— Atlara yer buluruz, sen in...

İndim.

İyi ki kalmışım.

Önce saz başladı. Otelin salonunda bütün masalar doluydu. Her masada içiliyordu. Masadan masaya selâmlaşmalar, kadeh elde taşınmalar, rakı meyve ikramları, dertleşmeler, gönül almalarla ilerliyordu gece. Tek konu Aristidakis'in ölümüydü.

İçki masasında ağzından çıkan ya da duyduğu en sıradan sözleri, içkiliyken çok derin, çok anlamlı sanır insan. Rüyada gördüğü şiirler, yazdığı mektuplar gibi. Uyanınca olduğu gibi, kelimesi kelimesine hatırlasanız da boşunadır. O inciler rüyadaki etkisini yitirmiştir artık, rüyanızdaki anlama gelmez.

İçki masasında konuşulanları da unutmalı, ertesi gün pek kurcalamamalı. İçiyor, kahırlanıyorduk! Aristidakis'in yazık olan gençliğine, geride kalanlarına, genç karısına acıyorduk. Sonra anılar, Aristidakis'i daha dün görenlerin, önceki gün görenlerin yakınmaları, Allahsız Bulgar komitacılarına sövenler sayanlar... İçki ile ölüm, rakı ile su gibi karışıyor, bulanıyordu kafalarımızda, yaş. nızın anlamını ya da anlamsızlığını kavrar gibi olduğumuzu, hatta arada bir kavradığımızı sanıyorduk. "Hepimizin sonu bu be kardeş!.. İçelim iyisi mi! Ama bugün ama yarın, onun için içelim! Bu dünyada ne yaşarsan yanında kâr kalacak olan o!.."

Duyarlığım kadehten kadehe arttıkça, bütün bu konuşmalarla beliren bu ölümlü dünyada, daha da özlemle, yaşamanın bütün anlamı, ta kendisi imiş gibi bekliyordum akşamdan pencerede gördüğüm yüzü...

Programın saz bölümü bitti. Şarkılara geçilince elleri arasında küçük bir mendil, cam göbeği kadifeler içinde göründü. Masam şanonun yanındaydı. Soluğum kesik, yerini alışını izledim. İki adım karşımda durdu. Kokusunu duydum. İçimde bir şeyler kırıldı döküldü, kapılar pencereler çarptı, açıldı kapandı. Tâ beni görünceye kadar!.. Tanıdı, gülümsedi, şarkısına başladı:

Ah hanım çıkmış ayazmanın başına,
Ah güneş vurmuş sarı ipek saçına
Ah henüz girmiş on üç on dört yaşına
Yosmam de...

On sekizinde var yoktu. Fikriye idi adı. Alın düzlüğünün bitiminde başlayan sağlıklı sarı saçları, yeşile çalan gözleri, dolgun biçimli dudakları, hafif bir pembeliğin dalgalandığı beyaz teniyle tam bir Manastır güzeliydi. Uzun boylu sayılırdı. Kalçaları, göğüsleri dolgunca, uzun ince boyunlu, ince belliydi. Şanoda durduğu yerde, oracıkta boy atmış, açmış bir zambak gibi görünüyordu bana...

Besbelli kendisine yakıştırarak seçmişti bu türküyü. Ya da doğrudan doğruya onun için yazılmış bestelenmişti bu türkü. Sözlerine, havasına, sesinin büyüsünü katınca türkü daha da o oluyordu. Ama övünme, kendini beğenmişlik yoktu söyleyişinde, duruşunda. Bir zambak, çiçek açmakla kendinden ne kadar söz eder, kendini nasıl sunarsa o da öyleydi. Bir doğruyu söyler, çiçek açtığını haber verir gibi...

Soroviç çıkıp gitmişti aklımdan. Tutulmuştum. Gözlerimi dudaklarından ayıramıyordum. Kabuğumu delmiş, ışıklara, açıklıklara çıkmış gibiydim. Kıza baktıkça kanatlanıyor, uçar gibi oluyor, oturduğum yerde yükseliyor, yükseliyor, yükseliyor sanıyordum kendimi.

Karşılığını da görüyordum bu duygularımın. Kız, neşelenmişti. Gözleri bende hevesle, istekle söylüyor, türküden türküye geçiyordu. Çok geçmeden yaklaşmamızı herkes gördü, anladı. Uzak yakın masallardan takılmalar başladı. Düğünlerde oyuna kalkan gelin ile güveye el çırpanlar, sağdan soldan çiçek atmalar gibi coşturucuydu bu takılmalar. İkimizi de cesaretlendiriyordu.

Bütün saza içki ısmarladım, Fikriye'ye gül gönderdim. Programın sonunda bir masa hazırlamasını istedim Zaharias'tan. Udcu, tefçi, kemancı, klarnetçi ile birlikte Fikriye'yi, Zaharias'ı yemeğe çağırdım. Cömertliğim tam bir düğüne döndürdü ışıkları cigara dumanı ile sislenen salonu. Tam ölümle yaşam arasındaki çizgideydik. Aristidakis'in üzüntüsü ardından dünyada kalanları yaşamaya çağırıyordu Fikriye'nin sesi. Sustukça, Aristidakis'i andıkça ölüme, Fikriye'nin türkülerine kulak verip katıldıkça yaşama yaklaşıyorduk. Aristidakis bir daha kalkıp gelemeyeceği, aramıza katılamayacağı sınırı aşmıştı artık. Fikriye ise sürüp gidecek hiç ölmeyecek yaşamın simgesiydi.

Saat ikiye geliyordu atlarımız üstünde Florina'dan çıkarken. Aristidakis'in evi önünden geçtik. Ay ışığında taş toprak, dal yaprak ayrılıyor, evler badanalarının renkleri kiremitlerinin kara lekeleriyle seçiliyordu. Bineklerimizin soluklarından yürüyüşlerinden başka ses yoktu sokaklarda. Bütün ışıklar sönmüştü. Yalnız Aristidakis'in evinin penceresinde, içerde yanan bir lambanın ışığı vuruyordu camlara. Anası, karısı öbür yakınları, o gün gündüz toprağa verilecek ölüsünü bekliyor, dua ediyor olmalıydılar. Sokağın bu yaslı görünüşü içkili de olsak, bizi etkiledi, bir süre sustuk, konuşmadan yol aldık.

Soroviç atla üç saat tutar Florina'dan. Arada Malarika Dağı vardır. Yol iki saat ovadan, bir saat balkandan geçer. Ovaya çıkınca, atlarımızı kendi bildiğine bıraktık, birer cigara yaktık. Florina, doğusunu saran tepenin gerisinde kayboldu. Açık havada neredeyse hiç içmemiş kadar ayılmıştım. Yolumuzun kuzeyinde, çok uzaklarda, dağda bir çoban ateşi yanıyordu. Yasin'le benden başka uyanık gezen yoktu bütün ovada. Aklım Aristidakis'in ölümüne, Sandanski'nin çete-

cilerine takıldıkça, kulağım seste, çalı kümelerine ağaçlara bakıyordum. Ama nereye baksam Fikriye'yi görüyordum. Ağaçların, çalı kümelerinin karaltıları arasından gülen yüzüyle çıkıyor, yaklaşıyordu bana. Bazen karşımdan, yolumun üstünden kopmuş geliyor, bazen de beline inen saçlarını çözmüş önümden önümden kanatlanıp gidiyordu. Durmadan onun sözünü etmek istiyordum. Derin bir iç çektim:

— Nasıldı be Yasin, söyle Allah için, nasıldı, Fikriye?

Tatlı vakit geçirmiş, gevşemişti:

— Bu yaşa geldim, çok gezdim çok gördüm ama...

Gülüyordum:

— Ama?

— Onun kadar güzelini görmedim...

Sesini, saçlarını, gözlerini, boyunu bosunu, lafını sözünü övdüm durdum kızın. Her dediğime hak verdi. Daha da coştum, derinden iç çektim:

— Ah be Yasin, vuruldum ben, yandım!

— O da sana vuruldu...

— Sahi mi söylersin?

— Sahi!..

— Yaşşa öyleyse...

Çalılar arasından gelen bir hışırtı ile kestim sözümü. Bir yaban domuzu kaçtı gitti gerilerdeki koruya doğru. Korudan yine Fikriye göründü, yaklaştı. Yine iç çektim. Yinelemeye başladım yukardaki sözleri.

Peresma'nın bağları, mısır tarlaları arasından geçtik. Bodur meşeler, daha yukarlarda gürgenle karışık çam ağaçları arasında dolanan dere boyunca yol almaya başladık. Küçük ağaç köprülerle derenin bir sağına bir soluna geçiyorduk. Gölgelerimiz, iki yanımızdaki bayırlarda büyüyor, ay ışığında küçük kara bir bulut gibi kayıyordu ağaçların üzerinde. Arada, genişleyen koyakta tek tek, sivri kulelerinde haçları ile küçük pencereli, kırmızı tuğladan Bizans kiliseleri, taştan yapılmış iki katlı yapılarıyla uyuyan köyler görüyorduk.

Malarika Dağı'nı aştığımızda ay soldu. Uzakta Ostrova Gölü'nün suları gün ağardıkça mavileşmeye başladı. Gölün kıyısında çınarları, kavaklarıyla Soroviç uykulardaydı. Sık bir gürgen ormanı arasından köye iniyordu yol. O saatte Soroviç'e gidip kimi bulacaktık? Köpeklerin ulumasına yol açacaktık boş yere... "Mola verelim" dedim Yasin'e. Yolun kıyısındaki açıklığa vurduk. Atlarımızdan indik. Başlık gemlerini alıp, yular başlıklarını taktık, çalılara bağladık.

Çalı çırpı topladık. Yasin küçük bir ateş yaktı. Kahve pişirdi. Birer salkım üzüm yiyip kahvelerimizi içtik.

Ay silindi silinecek, ormanın üstünde gök, aşağıda gölün suları kızardı, renklendi. Yine Fikriye'yi özledim. Birer cigara içtik. Cigaralarımızı attık, kalkıyorduk, aşağıda bayırın sonunda ormanın kıyısından dönen yoldan, nerdeyse bir manga silahlı adam çıktı. Gölgedeydiler. Karaltılı görünüyorlardı.

— Kim bunlar be Yasin?

Gözlerini dikmiş, merakla bakıyordu:

— Yunanlılar... Yunan jandarmaları...

Önü arkası sivri başlıklarından, dolaklarından ben de tanımıştım Yunan olduklarını. Şaşkınlıktan sormuştum bu soruyu.

Saydım bir, iki, beş, yedi, sekiz er, başlarında bir de çavuş. Aramız iki yüz iki yüzelli adım kadardı. Tüfekleri çapraz omuzlarında, acelesiz tırmanıyorlardı yokuşu. Geceyi Soroviç'te geçirmiş, Soroviç'ten yola çıkmış olmalılardı. Ama günlerdir yürüyorlarmış gibi yorgun bir görünüşleri vardı. Yukarılara, bize doğru bakıyorlardı. Elbet görmüşlerdi bizi. Hiçbir değişiklik yoktu görünüşlerinde. İçlerinden bazıları türkü söylüyorlardı el baş devinimlerine bakılırsa. Türkülerini kesmediler. Benimse korku düşmüştü içime. Onlar Hıristiyan, biz Müslüman, onlar Yunanlı, biz Türktük. Heybelerimiz doluydu. Üstümde epey para vardı. En önemlisi onların çavuşu onbaşısı yaya biz atlıydık. Aralarında anlaştıktan, sır kaldıktan sonra, sadece bu sıcakta yürümemek için, bir Yunan jandarma çavuşu ile onbaşısı, bu dağ başında çekip vursalardı atlı iki Türk'ü ne gerekirdi?

Gözlerim yalnız mavzerlerindeydi jandarmaların. Ha şimdi davrandılar ha davranacaklar diye bekliyordum. Parabellum tabancam belimdeydi. Ama Parabellum da olsa iki yüz adımdan tabancaya güvenilemezdi. Yasin'in grasıyla benim çiftem atlarımızın terkisinde asılıydı. Tüfeklerimizin elimizin altında olmasını istedim.

— Hadi, atlarımıza binelim...

Yasin'in yüzü hafif solgun görünüyordu:

— Binelim...

Devinimlerimize korkunun verdiği bir çabuklukla yular başlıklarını alıp gemlerini vurduk, atlarımıza bindik.

— Kaçalım mı?

— Kaçamayız ki!..

— Ormana vururuz?

Ben bunu söylerken bir sağımıza bir solumuza baktık. Her iki yanda ağaçlar sık, karışıktı.

— Dörtnala gidemeyiz. Hemen huylanır, arkamızdan ateş ederler...

Çaresizlik içindeydik.

— Ya atlarımızda heybelerimizde gözleri kalırsa?

O da benim korkularımı duymuş olmalıydı:

— Kimiz neyiz, neyimiz var neyimiz yok, hiç aklına getirme, hiç ürkmüş görünme.

Beygirin başını yola çevirdim. Çiftemin bağını çözdüm. Dipçiği heybemin içindeydi. Yokladım. Elimi atsam çekip alabilirdim. Yasin'le atbaşı açıklıktan yola çıktık.

— Ne işleri var sabah sabah bu yollarda be Yasin?

Hin oğlu hindi. Hep doğru işlerdi aklı. Doğru hesapladı:

— Kimbilir kimin ardındalar?..

Ama o da benim gibi gözlerini jandarmalardan ayırmıyordu.

Adımları gerilerindeki yolu hafifçe tozutarak tırmanıyorlardı yokuşu. Daha şimdiden sıcak basmıştı hepsini. Yakaları açık, tüfekleri omuzlarında çapraz, içlerinden kimi iki eliyle sırtındaki tüfeği iki

ucundan kavramış, kimi kollarını dirseklerinden tüfeğinin iki ucuna asıp sallandırmıştı. Biri gülerek bir şeyler anlatıyordu yanındakine. Üçü beşi hep birden bir türkü tutturmuşlardı. Türkünün sözleri bize kadar geliyordu hafiften:

Yirise, se perimeno yirise
Mikrolamu kopela
Ela, ela, ela... (1)

— Hiç oralı değiller be Yasin?

— Aradıkları var...

Parabellumumu yokladım. Yüz adım ötemizdeydiler.

— Davranacak olurlarsa artık kaçamayız...

— Davranmazlar...

— Ne biliyorsun?

— Aradıkları başkası...

Bir türlü güvenemiyordum dediklerine. Kuşkularım yatışmıyordu:

— Atlarımız var be Yasin, onlar yaya?

— Olsun korkarlar...

— Neden korksunlar?

— Onlara da bir hesap soran olur...

Yalan mı yoktu onlar için hesap sorulacak olursa? Silahlıydık. Kendilerine silah çektiğimizi söyleseler yeterdi. Kararımı verdim:

— Davranacak olurlarsa ucuza gitmek yok!

— Elbet be beyim!

— Bire iki, bire üç, pahalı ödeteceğiz canımızı!

— Ya ne sandın be Mustafam? Köpek miyiz vuruşmadan gebe-relim.

---

(1) Dön, seni bekliyorum, dön./ Küçücek sevgilim/ Gel, gel, gel.

Onlar geldi, biz gittik, aramız kırk elli adıma indi. Artık konuşmuyorduk. Hâlâ elleri kolları sırtlarında, omuzlarına çapraz vurulmuş tüfeklerinin iki ucundaydı. Atımı dışa çekip yol vereyim dedim. Çavuş benden önce yolun dışına çıktı. Erler de onun yanına çekildiler yoldan. Hepsi genç genç çocuklar. Jandarma elbiseleri eğreti duruyordu üstlerinde. Çavuş elini başına götürerek gülümsedi:

— *Yasu kirye* (1).

Rahatlayarak güldüm. Elimi başıma sonra göğsüme götürdüm:

— *Yasu kirye lukuya* (2).

— *Ehis kapyo fatya* (3).

Cigara paketimle kibritimi uzattım. Çavuş bir cigara alıp yaktı, paketimle kibritimi geri verdi:

— *Efharisto* (4).

Heybemde başka cigaram vardı. Paketi almadım. Arkadaşlarına da tutmasını istedim.

Paket elden ele dolaştı. Erler, dudakları arasında eme eme, ikisi üçü bir kibritten cigaralarını yakarlarken çavuş, üç gündür Sandanski'nin çetecileri ardında taban teptiklerini söyledi. Ayrılırken, gülerek el salladı:

— *Ora kali...* (5)

— *Ora kali lukuya...* (6)

Beş on adım gittik. Sırtımda bir üşüme, hâlâ arkamdan atılacak bir mavzer sesindeydi kulağım. Dönüp baktım. Nasıl karşılaşmışsak yine öyle, tüfekleri omuzlarında çapraz, uzaklaşıyorlardı; adımları hafif hafif tozutuyordu ayakları altındaki toprak yolu. Kiminin sağ kiminin sol elinin parmakları arasında yanan cigaraları vardı şimdi.

---

(1) Vakitler hayırlı olsun efendi.
(2) Vakitler hayırlı olsun çavuş.
(3) Cigaran kibritin var mı?
(4) Teşekkür ederim.
(5) İyi yolculuklar.
(6) İyi yolculuklar çavuş...

Karşılaştığımızı unutmuş gibiydiler. Yasin'e döndüm. Omuz silkti. Beş on adım sonra, kendimi tutamadım bir daha geriye baktım. Bu kez çavuş da geriye baktı. Güldü. Parmakları arasında cigarasıyla el salladı bana. Ben de el salladım gülerek...

Bir akşam önce, ahırda atımı eğerlerken duyduğum sevinç bir yerlerden koşup gelir gibiydi.

— Hâlâ inanamam be Yasin?

İyice gevşemişti yine:

— Ne var inanamayacak be beyim?

— Daha ne olsun be Yasin? Cigaraları yoktu, birer cigarayı bile zor aldılar.

— Elbet zor alacaklar be beyim...

Korkmuştum. Korkmakta da haklıydım. Daha iki yıl olmamıştı Balkan Savaşı sona ereli. Az cana kıyılmamış, az kurban verilmemişti bu yerlerde. Bu ayak bastığımız, üstünde at sürdüğümüz topraklar kimbilir kaç gencin kanını emmişti. Dağlar hâlâ asker kaçaklarıyla doluydu. Kasabalarda asker gören yaşlı kadınlar yolunu değiştiriyor, küçük çocuklar korkuyla evlere kaçışıyorlardı.

— Öyle deme be Yasin! Biz olsak, onların, o çavuşla o onbaşının yerinde, belki de yalnız silahlarımızı denemek için...

Kayıtsızdı. Sen iyice korkmuşsun der gibi baktı yüzüme:

— Denemezdik!..

— Ne yapardık dersin?

— Biz de onlar gibi geçer giderdik.

Biraz sustu:

— İster gâvur olsun, ister Müslüman, deli olmadıktan sonra, bir at için, bir paket cigara için kimse kimseyi öldürmez bu dünyada...

Yirmi yaş büyüktü benden. Çok görmüş geçirmişti. Bu kez inandırdı beni. Haklıydı. Daha dün akşam Ksenefon'la, Zaharias'la, başka Rumlar'la bir arada Aristidakis'in ölümüne acınan, yanan, biraz sonra, Soroviç'te Dimitri ile kucaklaşacak olan biz değil miydik. Sabahın bu ıssız saatinde, bu ıssız orman kıyısında insan insana karşı-

laşmıştık onlarla. Vur diyen, öldür diyen yoktu aralarında. Onlar da ne kendilerini asker gibi görmüşlerdi ne de bizi karşılarında düşman!..

O çavuşu, erlerini, çoktandır tanıyormuşum gibi sevmeye başladığımı duyuyordum. Parasızlıkları, cigarasızlıkları, bu ağustos sıcağında bütün gün yürüyecekleri için acıyordum onlara. Sandanski'nin usta atıcı çeteleriyle karşılaşırlarsa içlerinden biri ya da birkaçı yaralanabileceği, ölebileceği için acıyordum.

Yine sevincim geldi yerleşti, bayraklarını uçurtmalarını salıp bayram yerine döndürdü yüreğimi. Ne güzel şeydi insanın insana güvenmesi, sevmesi! Issız dağ başında karşılaşan, ayrı dilden ayrı dinden silahlı insanların, cigara alıp vermesi, birbirine gülerek iyi yolculuklar dilemesi! Ormanın kıyısını dönmüştük. Soroviç'in ilk evleri bir kurşun atımı ötemizdeydi. Gün nerdeyse doğuyordu. İçim içime sığmıyordu:

— Ne dersin be Yasin? Dimitri'yi uyandıralım mı?

Hiç yadırgamadı:

— İyi olur, dedi, o da sevinir.

BAZEN BİR SAVCI

Yunanlılar'ın İzmir'e çıkarma yapacakları gündü. Evin sabah alışverişini yapmış, elimde zembil, çarşıdan dönüyordum. Dükkânının önünden geçerken Terzi Arsenios camını tıklattı. Durdum. Ayak ayak üstüne atmış, dikişi dizindeydi. Eliyle beni içeriye çağırıyordu. Kolumu biraz kaldırıp zembili gösterdim. Olsun, aldırma, gel anlamına bir daha el salladı. Güldüm, yürüyüp geçmek istedim. Dikişini sandalyesine bırakıp dışarı fırladı. Elimdekileri eve bırakayım gelirim, diye direnmeme aldırmadan, "Geç bre Mustafacığım bir iki dakika. Konuşacaklarım var seninle" dedi. Kolunu omuzuma atarak beni içeriye aldı. Yer gösterdi:

— Otur şöyle...

Oturmadım.

— Elimde zembille rahat etmem. Ne konuşacaksın?

Duraladı. Kaşları hafif çatık, dikişini aldı.

— Acele etme. Otur bir dakika...

Gösterdiği sandalyeye kıyısından iliştim. O da oturdu. Hatırımı sordu. Kahve içirmek istedi. Bakışlarını yüzümden kaçırıyor, bir yakınımın ölümünü, ya da o türlü başka bir acı haber verecekmiş gibi, sözü dolaştırıyordu.

— Ne söyleyeceksin? diye yineledim.

Oturduğumdan beri ilk kez yüzüme baktı. Ciddileştiği zaman, Hazreti İsa gibi, acılı, bağışlayıcı bir anlamı vardı yüzünün.

— Söyleyeceğim ama canın sıkılmasın.

— Söyle, sıkılmaz.

— Venizelos, bugün İzmir'e asker çıkaracak.

Venizelos'tan hep böyle kendisiyle hiç ilişiği olmayan bir yabancı gibi söz ederdi. Benden üç dört yaş büyüktü. Çok okurdu. Dükkânının neresine baksanız, tezgâhının, sandalyelerden birinin üstüne, kumaş rafına bırakılmış; duvardaki askı demirlerine sıkıştırılmış, dörde katlı gazeteler görürdünüz. Sokakta her karşılaşmamızda elleri kolları kitaplarla dolu olurdu. Florina'da herkes yalnız terzi Arsenios olarak tanırdı onu. Rum olduğunu, Ortodoks olduğunu hiç düşünmeden, hatırlamadan girer çıkardık dükkânına. O da yalnız terzi Arsenios olarak karşılardı bütün tanıdıklarını. Onun içindir ki her ulustan Balkanlılar kavgasız gürültüsüz bir araya gelirdik onun dükkânında. Daha doğrusu, dini dili ne olursa olsun, Ortodoks, Müslüman, Rum, Bulgar, Sırp, Ulah, Arnavut, Türk bir arada kavgasız gürültüsüz yaşamak isteyen Balkanlıların uğrağıydı onun dükkânı.

Verdiği haberi yadırgamamam gerekirdi. Yunanistan'da kaç aydır seferberlik vardı. Kışa girerken Paris'te toplanan barış görüşmelerinde Venizelos, İstanbul'u Trakya'yı istemişti. Kasabadaki Venizelosçular, dört yıl süren dünya savaşına son aylarında katılıp beş on silah patlatmakla savaşı sanki kendileri kazanmış gibi patırtı ediyorlar, Batı Anadolu ile Trakya'yı alacaklarını her yerde söyleyip duruyorlardı. Yunanistan'ın her yanında, askeri gösteriler, geçit resimleri, törenler birbirini kovalıyor, bandolar, askeri havalar, nutuklarla halkın savaş duyguları körükleniyordu. Terzi Arsenios'un, Rum, Bulgar, Sırp, arkadaşlarının kaç kez, "Yunanistan'ın burnunu boka sokacak bu Venizelos," dediklerini duymuştum.

Yine de bozuldum:

— Biliyorum...

Arsenios sıkıla sıkıla:

— Elbet biliyorsun, dedi. Haber gizli olmaktan çıktı. Venizelos'un gemileri yolda. Belki de şimdi su saatte İzmir'de rıhtıma yanaşmışlardır...

İç çekti. İşaret parmağının ucuyla bir iki kez alnını gösterdi. Sonra parmağının tersiyle tezgâhına vurdu:

— Ah, ah! Na kafa! Mermer! Hep boşuna bu işler! Ama bırak bunları şimdi. Günü gelince Arsenios haklıydı dersin. Benim sana söyleyeceğim başka...

— Ne?

Kardeşçe gülümsedi:

— Sen geceleri pek uslu durmazsın...

Bense doğru dürüst gülemedim:

— Eh...

— Bu gece evde kalsan, sokağa çıkmasan iyi olur..

Sustum. Beni kıracak bir şey söylemiş gibi gönül alıcı bir sesle ekledi:

— Daha açık konuşayım...

— Konuş..

— Tatsız şeyler geldi kulağıma...

— Ne gibi?

— Venizelos'un çapulcuları bu gece sokaklarda gürültü edeceklermiş. Olur önüne çıkarlar, karşılaşırsınız, sen de öfkelisin, çabuk kızarsın, başın belaya girmesin..

Yunanlılar'ın İzmir'e çıkarma yaptıkları gece eğlenmek içimden gelmezdi elbet. Evimden çıkacak değildim. Yine de Arsenios'a evde oturacağıma söz vermeyi kendime yediremedim. "Ne olacaksa olur, eksik olma" dedim. Dükkânından ayrıldım.

Eve giderken iyice üzgündüm. Başım öne düşmüş yürüyor. Kimseyle göz göze gelmek istemiyordum.

Bir yere vatanım diyebilmek için orada doğup büyümenin yetmediğini pahalı öğrenmiş bir kuşağın çocuklarıydık biz. Balkan Savaşı çıktığı yıl ondokuzundaydım. Üstünde doğduğumuz, çocukluğu-

muzun geçtiği, vatan bildiğimiz topraklar el değiştirmişti. Bizleri de kendiliğinden uyruk değiştirmiş sayıyorlardı. Gerçekte saçma bir durumdu bu. Uyduruk, temelsiz bir işti. Biz yine bizdik. Kaşımız gözümüz, boyumuz posumuz, dinimiz dilimizle eskiden neysek yine oyduk. Ama üstünde yaşadığımız topraklarda alınıp veriliyor, ev sahibi iken yabancı tutuluyorduk. Dengesiz bir yanı olduğu açıktı bu oyunun. Bu saçmalıkları gerçekten utku bilerek hora tepen, çalım satan bazı görmemişlerin çiğliklerine katlanmak kolay değildi bizler için. Balkan yenilgisinden sonra acılar birbirini izlemişti. Art arda gelen yenilgilerin onur kırıcılığı, küçük düşürücülüğü ile yaralıydık. Hele Yunan ordusunda askere alınmak ölüm gibi geliyordu bize. Sağlık, levazım gibi geri hizmetlerde çalıştırılıyor, sedye, karavana taşıyor, ördek temizliyorduk. Nedir ki giderek susmaya, beklemeye alışmıştık. Dünya Savaşı yıllarında suçumun ne olduğunu bilmeden iki yıl yabancıların elinde tutuklu kalmıştım. Savaş sona ereli beri her gün bir acı haber alıyorduk. İstanbul düşman elindeydi. Padişah İngilizler'in maşası olmuştu. Venizelos bağırıp çağırıyordu. Bütün bu olanlardan sonra, daha başımıza neler gelecek diye her gece yatağımızda uykularımız kaçıyor; acaba, acı, yüz kızartıcı daha neler duyacağız diye her sabah başımız öne düşük sokağa çıkıyorduk.

Eve canım sıkkın döndüğümü gören rahmetli anam, dışarda başımdan ne geçtiğini öğreninceye kadar önüm ardım sıra dolandı. Terzi Arsenios'tan duyduklarımı anlattım. Elinden başka bir şey gelmediği için, "Azdılar bu kâfirler," diye Venizelosçular'a uzun uzun ilendi. O gün bir daha beni sokağa bırakmadı.

O gün sık sık Arsenios'u düşündüm. Tutumlarımızdaki ayrılığın nedenlerini anlamaya çalıştım. O Rum'du, ben Müslüman'dım. Ama o yine de benimle bir olup Venizelos'u çekiştirebiliyor, Yunanistan'ın büyüklük heveslerini alaya alabiliyordu. Benimle konuşurken içtendi. Bana yakınlık gösteriyordu. Ben de severdim onu. Dükkânına uğramak , yüzünü görmek içime rahatlık verirdi. Ama ben yine de Balkan Savaşı'ndan bu yana arkası arkasına süre gelen yenilgileri kabul-

lenemiyordum. Hâlâ Makedonya'nın felek düşkünü eski sahiplerinden biri olarak görüyordum kendimi. Kanıma işlemişti Osmanlılık. Daha doğrusu yaşadığım topraklarda güçlü topluluktan biri olarak dünyaya gelmek. Olsa olsa bu yüzden bana gösterdiği açık yüreklilikle konuşamıyordum onunla; ona evden çıkmayacağıma söz vermeyi bu yüzden küçüklük saymıştım.

Arsenios'u düşündükçe yanlış, biraz da çiğ bir davranış olduğunu seziyordum tutumumun. Gerçekte doğru olan onun tutumuydu. O, kimseyi kendinden aşağı, ya da kendinden üstün görmüyordu çevresinde. Doğru düşünebilmesinin, olayları rahatlıkla yargılayabilmesinin nedeni buydu. Doğrusu sırasında bizim de onun gibi davrandığımız olmuştu. 1908'de Hürriyetin gelişini, Meşrutiyet Anayasası'nı, Türk, Rum, Bulgar, Sırp, Arnavut, hep bir arada, Balkanlılar arasında eşitliğin, kardeşliğin kabulü olarak bayramlarla kutlamamış mıydık? Arsenios gibi düşünmüyor muyduk biz de? İçimden kendimi tam haklı görecek gibi karşılık veremiyordum bu soruya. O dönemde yine de ev sahibi olarak gördüğümüzü seziyordum kendimizi. Büyüklük bizde kalsın gibilerden bir davranıştı o. Arsenios'un tutumunda ise böyle bir duygu yoktu.

Yine düşündüm. Çok okuyan bir çocuktu o. O da, dükkânına sık sık uğrayan öbür arkadaşları da, Florina'nın en çok okuyan, en çok kitapla gazete ile düşen kalkan gençleriydiler. Günde üçer dörder gazete okurlardı. Kimi Fransızca, kimi İngilizce, kimi Almanca bilir, kimi de öğrenmeye çalışırdı. Bildikleri dillerde ne olduğunu bilmediğim kitaplar okur, okuduklarını saatlerce birbirlerine anlatır dururlardı. Bir gün neden o kadar çok gazete okuduğunu sormuştum Arsenios'a. Her biri başka bir Yunanistan! demişti. Kimlerle bir arada yaşıyoruz, sağımızda solumuzda kimler var, bilmek ö[illegible]mek gerek...

O dönemde radyo yoktu. Selânik'te Türkçe tek gazete çıkar, o da kimi gün Florina'ya gelir kimi gün gelmezdi. Bizler Elen Alfabesi'ni öğrenmek gereğini duymamıştık. Dillerinden başka dil öğrenmek gereği duymayan şimdiki Amerikalılar gibi görürdük kendimizi. Çoğu-

muz gazete okumak gereksinimi de duymazdı. Yeryüzünde Kur'an'dan başka okunacak şey bulunmadığı kanısındaydı. Dünyada neler olup bittiğini Avrupa'da Amerika'da olanları, Rusya'da çarın yıkıldığını hep Arsenios'un dükkânında duymuştum. Dünyanın değişmekte olduğu, daha çok değişeceği onunla arkadaşlarının hep dillerindeydi. Rum Panos, Bulgar İvan ile Nikola, Sırp Mate en yakın arkadaşlarıydılar Arsenios'un. Her akşam onun dükkânında toplanırlardı. Panos, saat onarımcısıydı. İvan, Bulgar okulunda öğretmen, Nikola, eski komitacılardandı. 1908'den sonra dağdan inmiş, Florina'ya yerleşmişti. Sütçüydü. Mate, kunduracı. Ne olduğunu hiç bilmediğim bir partiye bağlıydılar hepsi. Sosyalisttiler. Ben, sosyalizmin ne olduğunu çok sonra, Makedonya'dan göç ederek Urla'ya yerleştikten, çocuklarım büyüyüp de, polis, çevremdeki çekemeyenler, oğlumla uğraşmaya başladıktan sonra, yaşlılığıma doğru öğrendim. Ömrümün son yılları yaklaşırken Arsenios'la arkadaşlarının her dediklerinde haklı olduklarını daha açık anladım. O ilk gençlik arkadaşlarımı hep sevgiyle, özlemle anarak, 1965 seçimlerinde oyumu Türkiye İşçi Partisi'ne verdim.

O gün sokağa çıkmadım. O kara günün mayıs ortalarına düştüğünü tarihler yazar. Günler uzamıştı. Hava karardıktan bir şüre sonra, Venizelosçular, patırtı gürültü, hurralarla kapımızın önünden geçtiler. Ellerinde fenerler, meşalelerle bütün Müslüman mahallelerini dolandılar. Havai fişekleri attılar. Çatpatlar, maytaplar patlattılar.

Ertesi gün öğleye doğru Arsenios'a uğradım. Panos ile İvan da dükkânındaydılar. Üçü de en küçük bir alınganlığımı önleyecek bir incelikle karşıladılar beni. Yani, yıllardır nasıl karşıladılarsa yine öyle. Hiçbir şey değişmemiş gibi.

Arsenios geceki gösteriler için:

— Boşuna üzülme, dedi. Adama benzer tek adam yoktu aralarında. Ne kadar çapulcu, işsiz güçsüz varsa onlardı gürültü eden...

Panos:

— Çıraklar, daha başka zavallılar, diye ekledi. Ellerine fenerleri, meşaleleri, havai fişeklerini tutuşturanlar kodamanlar. Onlar yok-

tu ortada. O zavallıların, beş on drahmi koymuşlar ceplerine, salmışlar sokaklara. Onlar da kendilerine şenlik çıktı diye hoşlandılar bu işten...

İvan:

— Venizelos bütün İzmir'i, bütün Batı Anadolu'yu alacak olsa onlara ne? Ne düşecek onlara? dedi.

Panos:

— Ne düşecek? diye karşılık verdi: Ölüm! Venizelos, Anadolu'da ilerlemeye kalkacak olursa elbet bir iki kurayı daha askere alacak. Elbet Anadolu'da da bir direniş başlayacak bu saldırıya karşı...

Arsenios düşünceliydi:

— Yalnız onlar değil askere alacakları. Belki bizi de alacaklar, Sen, ben, İvan, hepimiz boylayacağız Anadolu'yu...

Panos dikleşti:

— O biraz zor!

— Niye?

— Beni Batı Anadolu'ya gönderemezler!..

— Sen öyle san!

— Gönderemezler!

— Ne yaparsın?

— Kaçarım!

Üçü birden bana baktılar.

Arsenios:

— Mustafa güvenilir çocuktur, dedi. Teorilere yabancıdır ama, doğruyu yanlışı sezer, söz taşımaz...

Panos öfkelenmişti:

— Lloyd George'un emrine girip adam öldürecek değilim! diye parladı.

İvan ile Arsenios ona hak verdiler. Sonra uzun bir tartışmaya giriştiler aralarında. Hep İngiliz oyunuydu dönen işler. Ama Sovyet Rusya karşı çıkacaktı bu saldırıya. İngilizler'in, sömürgecilerin Yunanlılar aracılığıyla güney sınırlarına sokulmalarını kendi güvenliği-

ne karşı görecekti. Beklemek gerekirdi daha beş on gün. Anadolu'da bir şeyler olacağı yüzde yüzdü. Daha sonra gece olanlar için yeniden avutmak, gönlümü almak istediler benim. Her zaman her yerde olurdu bu türlü gösteriler. Seçimlerden, yarışmalardan sonra olanlardan ayrı görmemek gerekirdi. Bazı zavallılara bağırmak çağırmak düşerdi daima. Parsayı kapan kapar, onlar ise bağıra çağıra sokaklarda dolaşır, küçüklüklerini ezilmişliklerini unuturlardı...

O gün dinledikçe iç rahatlığı duydum Arsenios ile arkadaşlarını. Aralarından, ne olduğunu tam derleyip toparlayamadığım umutlarla ayrıldım. Daha sonra anladım ki nereden, nasıl diye çözümlenmesi güç bir duyguydu o. Salt umuttu. Soyut olarak umut. İnsanı kendi yenilmezliğine inandıran, özünde saklı olduğunu duyduğu güçtü. Arsenios ile arkadaşlarının arasında o gücün boy vermeye başladığını duymaya başlamıştım yüreğimde, daha başka bir yerlerde. O günden sonra o umut bir daha hiç yalnız bırakmadı beni. Birbiri ardından acı haberler geldikçe umudumu arttıran haberler de onları kovaladı. Arsenios'un, dükkânında Yunanlılar'ın İzmir'den sonra Saruhan'ı, Aydın'ı aldığını duyduğum günlerde Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçtiğini de duydum. Yunanlılar Uşak'ı, Balıkesir'i, Kütahya'yı aldılar. Mustafa Kemal Paşa, Erzurum'dan Sivas'a, Sivas'tan Ankara'ya geçti. Çete savaşları, Batı Anadolu'yu bir baştan bir başa sardı.

Mustafa Kemal Paşa'yı, Balkan Savaşı'ndan az önce, Selânik'te görmüştüm. Güzel adamdı. Güneşli, güzel günleri andırıyordu. Güzellikten de çok, duruşuyla, fiziğiyle görene bir şeyler anlatıyordu. Binbaşı olmalıydı o sıralar. Paşaların, alay kumandanlarının arasında, yüz subayın arasında seçiliyor, insan ilk bakışta onu görüyor, bir görünce de bir daha dönüp bakmak isteği duyuyordu. Yenilgi ile bağdaşacak insan değildi o. Ondan gelen haberler umutlarımı arttırıyor, güzel şeyler doğuyordu içimde. Akılla, mantıkla açıklanamayacak durumlar vardır dünyada. İnsan bir umuda kapılır, sonra o umudun gün günden gerçekleşeceğine inanır, yüreğinde en küçük bir kuşkuya yer veremez olur, o kadar ki yemin et deseler yemin eder, sonunda da

umutları gerçekleşir, haklı çıkar. Yalnız ben değil, birçoklarımız, o türlü bir umutla izliyorduk Mustafa Kemal'in haberlerini. Bu umudu besleyenler arasında yalnız Florina Türkleri değil, Arsenios'la arkadaşları da vardı. Panos: "İyi gidiyor, hesaplı gidiyor, attığı adımları sağlam atıyor" dye söz ediyordu ondan.

Yine o günlerde kasabadaki dostlarımızı düşmanlarımızı daha iyi tanıdık. İyileri kötüleri, doğuştan soylu olanlarla uşak yaratılışlı olanları, doğrularla ikiyüzlüleri ayırmasını öğrendik. Arsenios'la arkadaşlarının Mustafa Kemal'den yana olmalarına karşılık, bir iki kişi de olsa, Florina Türkleri arasında Venizelos'u alkışlayanları da gördük.

Bir otelci Spiro vardı. Boynuzlunun biriydi. Karısının ağzından güçsüz olduğu duyulmuştu. Venizelosçular'ın önde gelenlerindendi kasabada. Tüylü, küçük bir köpeği vardı: Kemal, koymuştu adını. Tam bizlerden biri geçerken otelin önünden, gel, gel, gel, Kemal, Kemal, Kemal, diye çağırırdı. Kanım tepeme çıkardı. Kaç kez, tabancamı çekip vurmak gelmişti içimden o edepsizi otelinin önünde.

Otelci Spiro gibi böyle kendini bilmez üç-beş Venizelosçu daha vardı kasabada. Söz atarlar, gülüşürler, uğraşır dururlardı bizimle. Ama onların karşısında bizi yalnız bırakmayan Rumlar da vardı. Hiç unutmam, bir akşam, ben otelin önünden geçerken, Spiro yine Kemal! Kemal! diye finosunu çağırmıştı. Sanki fino benmişim gibi şaklatıyordu parmaklarını. Otelin önünde, kaldırımda dolanan fino bile, sesini duyunca sahibine doğru koşmadan önce, çağrılan kim diye bir kararsızlık geçirdi, bir bana bir sahibine baktı. Tepem atmıştı. Yine de kendimi tutmaya çalıştım. Yürüyüp geçmek istedim. Elimde değildi. Ayaklarım dolanıyordu. Arkamdan Spiro'nun kahkahaları, parmak şaklatmaları, finosuna küfürlü takılmaları geliyordu kulağıma. Bre köpoğlu köpek, bre dürzü, bre kodoş! Ne olursa olsun dedim. Otel, ana caddeye çıkan yan sokaklardan birinin köşesinde kalırdı. Karşı köşede bir şarapçı dükkânı vardı. Köfte, peynir, şarap, rakı satardı. Şarapçıyı yeni geçmiştim. Döndüm. Dönmemle birlikte Arsenios'un arkadaşlarından Yannis'i koluma girmiş buldum.

— Vazgeç, yürü, dedi. Yine yoluma döndürdü beni...

— Görmez misin rezili? dedim

Şarapçının dükkânındaymış. Spiro'nun köpeğini çağırışını, benim nasıl bozulduğumu hep duymuş, görmüş. Sürükler gibi oradan uzaklaştırdı beni.

— Biliyorum aklından geçenleri ama, değmez! Neye yarar? Alt tarafı karakolluk olursun. Karakolluk bir olay olur seninkisi. Karakolda da komutan, başçavuş ondan yana çıkar. Belki de hırpalanırsın. Bunları toptan yola getirmedikçe boşuna, yararsız olur karşı koymak. Hadi geniş ol, sabırlı ol.

Daha ilerde bir meyhaneye girdik. Ayakta orta boy bir şişe Uzo içtik.

— Üzülme be Mustafam, dedi, sen bu türlü edepsizlerin sözlerine, kabalıklarına. Sen duyma bunları. Üstüne alma. Onlar ne kadar edepsiz olursa olsun sen yine efendi ol, efendi kal. Ben sana söyleyeyim mi bu savaşın sonunu?..

Yüzüne bakarak ne diyeceğini bekledim.

- Yazık ölenlere! Yazık sizden de bizden de verilen kurbanlara! Ölenler öldükleriyle kalacak! Sonunda yine her şey başladığı yerde bitecek! Başladığı yere dönecek! Ama bu yıl, ama gelecek yıl, ama on yıl sonra! Çünkü başka türlü sonu yok bu kavganın. Başka türlü kapanması olanaksız... Biz kim, sömürgecilik kim? Biz kendi kalkınmasını yapmamış, tamamlamamış, sanayisini kurmamış bir halkız. Çiftçiyiz, çobanız! Sömürge neyimize? Sömürge bize yük olur. Biz sömürge yönetemeyiz. Ayrıca sömürgecilik kanımızda, mayamızda yok bizim! Sömürgecilik, anasından sömürgeci doğmuş birtakım insanların işi. Aç, bencil, acımasız insanlar ister. İşte tarih! Biz ne zaman sömürgeci olduk? Kendi aramızda bile doğru dürüst bir araya gelemedik. Eski Yunan'da hemen hemen her kent bir cumhuriyetti. Atina, İsparta, Argos, Tebai, daha bir sürü kent... Hiçbir zaman bir bölge öbür bölgenin boyunduruğuna girmedi. Girdiği dönemlerde rahat durmadı. Nerede devlet kurduksa küçük küçük devletler kurduk.

Tarihte Büyük İskender'in imparatorluğu kadar kısa sürmüş ikinci bir imparatorluk göster bana? O imparatorluğu Yunan imparatorluğu sayacak olursak, o da Büyük İskender'in kısa ömrü ile başladı bitti. Yunan halkının özünü tanımıyor bu adamlar. Sömürgecilik bize göre değil! Nasıl olsa Mustafa Kemal kazanacak bu savaşı. Nasıl olsa siz kazanacaksınız!.. Bunların burunları kırılacak nasıl olsa. Yenilip de Anadolu'dan geri dönünce bakalım çocukları ölen analara, nasıl hesap verecekler?

Yine o yıl yeni bir savcı gelmişti Florina'ya. Kırk yaşlarında ince yapılı bir adamdı. Çok temiz, düzgün giyinirdi. Sokakta karşılaştığı çoğu Türkler'e, şapkasını çıkararak selâm verirdi. Bizlerden biriyle, bir lokantada, bir dükkânda karşılaşacak olur da konuşursa özellikle gönlümüzü almaya gayret ederdi.

Çok geçmeden Arsenios'la arkadaşlarının haklı oldukları anlaşılmaya başladı. Birbirinden iyi haberler geliyordu artık. Sovyet Rusya Anadolu hükümetini tanımıştı. Yardım ediyordu. Mustafa Kemal Fransızlar'la anlaşmış, Fransızlar Anadolu'dan el çekmişlerdi. İnönü Savaşları, Sakarya kazanıldı. Venizelos orduları Sakarya'nın batısına çekilmiş kalmıştı. Bir süre suskunluk sardı kasabayı. Sonra Venizelosçular sabırsızlanmaya, sinirlenmeye başladılar. Derken, Afyon Savaşı'nı, Yunan bozgununu, Mustafa Kemal'in süvarilerinin dolu dizgin Akdeniz'e indiklerini duyduk. Ne kadar ölçülü olmak istesek sevincimizi gizlememiz zordu. Üç yıldır öne eğik başlarımız kendiliğinden doğrulmuştu. Gözlerimizin içi gülüyor, yere daha sağlam daha dik basarak yürüyorduk. Kasabada Venizelosçuları görünce yolumuzu değiştirmiyorduk artık.

Ortada doğru mu yanlış mı olduğu bilinmeyen haberler, söylentiler dolanıyordu. Yunanlı tutsakların camilere doldurulup toptan öldürüldüğü, binlerce Rum'un kılıçtan geçirildiği, bütün Ege kentlerinin, kasabalarının yandığı söyleniyordu. Sonunda İzmir'in geri alındığı gündü. Öğle yemeğinden yeni kalkmıştık. Kapımız çalındı. Kız kardeşim Huriye kapıya gitti geldi. Beni aradıklarını söyledi. Gittim

kapıda Arsenios vardı. Yüzü hafif soluk, sokaktan gelip geçeni kolluyordu. "Aman Mustafa," dedi. "Venizelos takımına yenilmek fena dokundu. Öfkeden ne yapacaklarını, kime sataşacaklarını bilmiyorlar. Sokağa çıkayım, görüneyim deme..."

— Üç yıldır yaptıkları yetmedi mi? dedim.

Kapının önünde görünmek istemediği açıktı:

— Girsene... diye kapının aralığından çekildim.

İçeriye girdi. Kapıyı kapadım. Hemen kapının ardından konuşmaya başladı:

— Bu sefer niyetleri bildiğin gibi değil!

Meraktan çok öfkelenmiştim:

— Neymiş niyetleri?

— Hazırlanıyorlar. Spiro'nun otelinde toplandılar. Karakol komutanı da aralarında. Bu gece Müslüman mahallesini basacaklarmış. Evlerini yakıp ne kadar Müslüman varsa öldüreceklermiş...

Yüzümü kan basmıştı. Öfkeden ne diyeceğimi tam bilemiyor, söyleniyordum. Ama daha o anda gelecek olurlarsa karşı koymaya karar vermiştim.

— İtler! Gelsinler bakalım gelebilirlerse...

— Soğukkanlı ol..

— Nasıl olayım? Ne yapayım yani? Boynumu uzatıp tavuk gibi boğazlanmaya razı olacak değilim ya gelecek olurlarsa...

Başını öne eğdi:

— Kaçın, Sarımeşe'ye, bağa gidin...

— Zor, karım, küçük çocuklarım, yaşlı babam, kız kardeşlerimle...

Biraz sustu:

— Ya da kimseye görünmeden gelebilirseniz bize gelin... Bu geceyi atlatalım, yarına Allah büyük...

Yatışıyordum. Ne yapacağımı düşünmeye başlamıştım:

— Bakalım, babamla görüşeyim de...

— Tatsız şeyler var ama, haber vermesem olmazdı...

— Eksik olma. Teşekkür ederim...

— Kaçsanız da saklansanız da olur. Yalnız sokakta görüneyim deme. Evde kalırsanız da tedbirli olun...

— Merak etme... Tedbirli davranırız.

Kucaklaşarak ayrıldık. Kapıdan çıkarken:

— Ah be Mustafa, dedi, zorla düşman olmaz insan!..

— Olmaz, dedim. Bacak kadardan birlikte büyüdük. Birbirimizin hiçbir kötülüğünü görmedik.

Gözlerimiz nemlenmişti. Kapımızdan iki yanına bakarak çıktı gitti. Allah'tan evimizden çıktığını gören olmadı.

Haberi babama söyledim. Biraz düşündü.

— Kaçacak zamanı geçirdik. Yolda daha kötü yakalanırız...

Hak verdim.

— Kısmet neyse, ne kadarsa, diye ekledi. Ölümse ölüm, kapıları kapar bekleriz...

Her zamanki gibi telâşsızdı.

— Eniştelerini yokla. Duymamışlarsa haberleri olsun. İsterlerse bize gelsinler. Ama evlerinde kalıp beklemeleri daha iyi olur., Toptan ele geçmeyiz, her ev ayrı ayrı uğraştırır gelenleri, ayrı bir siper olur...

Müslüman mahallesi toplu sayılırdı. Büyük eniştemin evi Kurşunlu Camisi'nin arkasındaydı. Rumlar'a görünmeden gidip dönebilirdim. Gittim, söyleyeceklerimi söyledim. Onların da kulağına yarım yamalak bazı haberler gelmiş. Onlar da çarpışmadan teslim olmamakta kararlıydılar. Babamın dediklerini duyunca daha da yüreklendi. Müslüman mahallesi ev ev karşı koyarsa bu iş bizden daha pahalıya oturur onlara, dedi. Küçük enişteme kendi haber vereceğini söyleyerek benim eve dönmemi istedi.

Eve dövndüm. Hazırlığa başladım. Makedonyalı her Türk evi gibi, çeşitli silahlarla doluydu evimiz. Bir Alman, bir Yunan mavzeri, bir kırma çifte, bir otomatik Parabellum ile bir de Bulgar Nagantımız vardı. Fişeğimiz boldu. Babam doksanındaydı. Silah kullanacak ya-

şı geçmişti. Karım, küçük kızkardeşim Meryem silah almamışlardı ellerine. Ama benim küçüğüm Huriye en az benim kadar nişancıydı. Yanlış dünyaya gelmişti sanki. Erkek gelmesi gerekirdi. Evdeki Bulgar Nagantı onun sayılırdı.

Eniştemin, babamın hesapları doğruydu. Geleceklerin Müslüman mahallesini üç beş saat içinde ele geçirmeleri olanaksızdı. Mahalleye girince kendiliğinden kuşatılmış olacaklar iki yanlarına düşen evlerden açılacak karşılıklı ateş arasında kalacaklardı.

Evimize saldırının dere boyunca uzanan cadde üstündeki dış kapımızdan gelmesi gerekirdi. Kapının demir kolunu vurdum. Dış kapı ile haremin arası yirmi adım kadar tutardı. Haremin alt katındaki oturma odası ile mutfağın avluya bakan birer küçük pencereleri vardı. Pencereleri dolaştım. Dış kapıya karşı düşüyordular. O günlerde ahırın, samanlığın onarımı için bir araba kum getirmiştik. Mısır harmanlarında kullandığımız kendir çuvallarına ikişer üçer gaz tenekesi kum doldurdum. Çuvallar büyüklü küçüklü kum torbalarına dönüştüler. Küçük torbalardan birini oturma odasının öbürünü mutfağın penceresi içine yerleştirdim. Pencereler böylelikle dışardan atılacak kurşunlara karşı iyice küçüldü, pencerenin gerisinden ateş edecekleri koruyacak güvenli birer siper durumuna geldi. Büyük torbaları saldırı sırasında kapının gerisine yığmak üzere, içeriye, kapının yanına taşıdım. Bu önlem de kurşunlarımız tükendikten sonra saldıranların eve girmelerini güçleştirecek, bize zaman kazandıracaktı.

Huriye'ye, mutfak penceresini sen tutacaksın dedim, oturma odasını ben. Dış kapıyı kırıp avluya girecek olurlarsa fişeklerimiz bitinceye kadar dayanacağız. Sonra... Gerisini söyleyemedim. Öfkeden titriyordum. Karım hiçbir şey demeden yüzüme bakıyordu. Rengi sararmış, çeneleri kısılmıştı. Huriye de öyle. Biz hazırlıklara başlayalı beri, Allah'ım ne yapacağız, bunlar da mı başımıza gelecekti? diye ortalarda telaşlı telaşlı dönüp duran Meryem, sonra ne olacak, dedi, gâvurların eline mi düşeceğiz?..

— Sonra...

Parabellumumun iki yedek şarjörü vardı... Birini elimde salladım.

— Bu bizim için. Fişeklerimiz tükenip de kapıya kadar geldiler mi, önce sizi vuracağım birer birer, sonra kendimi. Sağ geçiremeyecekler bizi ele.

Karımla, Huriye yine ağızlarından tek söz çıkmadan karşıladılar dediklerimi. Meryem, bir çığlık kopardı. Annesinin etekleri dibinde dolanan oğlum Ahmed'i kaptı kucakladı:

— Ah bu sürmeli gözlüme mi kıyacaksın!.. Bu canıma mı, bu ciğerime mi?

Ahmed'i öpüyor, kokluyordu. Sonra ağlamaya, inlemeye başladı:

— Hayır görmesinler inşallah! Gözleri kör olsun inşallah!..

Ahmet, ürktü, kollarını annesine doğru uzattı. Karım, çocuğu halasının kucağından aldı.

Mutfağın penceresinde, Alman mavzerini kum torbasının üstüne, fişek bağlarını, nagant mermilerini pencere dibine yerleştirdim. Huriye'ye nagantı verdim. Pencereden nasıl ateş edeceğini, fişek doldururken nasıl yana, pencere duvarı gerisine çekileceğini gösterdim. Mavzeri doldurup kapamasını, nagantın topuna fişek sürmesini dört beş kez yinelettim.

Babamın koltuğunu, henüz iki aylık kızım Muazzez'in beşiğini üst kattan, aşağıya, oturma odasına indirdik. Ahmet yirmi aylıktı. Meryem, odada babama, karım da çocuklarıma bakacaktı. Parabellumum belimdeydi. İki yedek şarjörümden biri de ceketimin cebinde. Yunan mavzerini, çiftemi pencerenin yanına dayadım. Fişekleri pencere dibine yığdım. Artık hazırdık. Gelebilirlerdi! Oysa akşama, günün kavuşmasına daha altı saat vardı. Hazırlıklarımız bitince, bizim için uzun, dingin, geçmek bilmez dakikalar başladı. Hepimiz oturma odasındaydık. Kapana kıstırılmış hayvanlar gibi dönüp duruyorduk odanın içinde. Dışarda bütün sesler kesilmişti. Bütün Müslüman mahallesi tam bir suskunluk içindeydi. Ne sokaktan geçen bir araba, ne bir ayak sesi! Avlulardan birinde bir tavuk gıdaklayacak olsa yadırgıyorduk...

Babam Kur'an'ını almıştı eline. Kur'an'ına sığınmıştı. Kur'an kalesiydi onun, dinginlikler içindeki limanıydı. Elinde Kur'an'ı ile her saldırıya karşı koyabilirdi! Kur'an dokunulmaz bir insan kılıyordu sanki onu. Seçtiği sûreleri okudu. Ölmüşlerine Yasinler gönderdi. Hepimize Tövbe Sûresi'ni okuttu. Kelime-i Şâhadet getirtti. İman içinde ölüme hazırladı kendini. Bizi de..

Odada hiç sesi çıkmayan karımdı. Sağ eli hep kızımın beşiğindeydi. Yavaş yavaş sallayıp duruyordu. Dalgın görünüyordu. Ahmet, canı istedikçe annesinin kucağına sokuluyor, canı istedikçe odanın içinde dolaşıyordu. Ne anlıyordu odanın içinde konuşulanlardan? Kestirmesi güçtü benim için. Sık sık elime asılıyor, duvara dayalı silahları gösteriyordu bana, bummm! Halalarına, annesine, baba bum yapacak, gâvurlara bumm! diyordu. Sonra silahları, fişekleri ellemeye kalkacak oluyordu. Kolları altından tutup annesinin yanına bırakıyordum. Ya da annesi benim bir şey dememe sıra kalmadan uzanıp yanına çekiyordu çocuğu. Halaları hoşlanıyorlardı onun silahlarla ilgilenmesinden. Huriye, kanında var, diyordu. Meryem: "Küçük dayıma çekmiş," diye ekliyor, Birinci Dünya Savaşı yıllarında silah elinde dağlarda can veren, dayımın oğlu, çok sevdiği Zülfikar'a benzetiyordu Ahmed'i. Karım, ilkten sabırla karşıladığı bu sözler birkaç kez yinelenince, dayanamadı, "o okur inşallah, tabancayı tüfeği unutur" dedi.

Bir ara Huriye ile Meryem mutfağa geçmişlerdi. Ben pencereden avluya bakıyordum. Saat ilerlemek bilmiyordu. Karıma:

— Konuşmuyorsun? dedim.

Omuz silkti:

— Ne konuşayım?

— Çok düşünüyorsun...

— Eh...

— Düşündüklerini söyle...

— Söylemesem de olur...

Sustuk.

Yine tek ses yoktu dışarıda. Rüzgârsız, soluk bir gündü. Avludaki gölgeler bile kımıltısızdı.

— Ne düşünüyorsun?

— Ne düşüneceğim? Çocukları...

Bütün iç organlarım burkulur gibi oldu. Kısa bir sessizlik geçti aramızda.

— Biz neyse, ama onlar hiçbir şey görmediler daha dünyada. Hiçbir şeyden haberleri, hiçbir günahları yok...

Ahmed'e baktım. Onu vurduğumu, ağzından kanlar boşanarak, bir av kuşu gibi, yerde cansız yattığını görür gibi oldum. Öfkelenmekten başka bir şey gelmiyordu elimden.

— Yedi kişiyiz, gelecek olurlarsa, en az yedisini cansız avluya sermeden kapıya yaklaştırmam ki...

Kendimi tutamadım:

— Ya ne yapayım? Buyurun mu diyeyim?

— Onu demedim.

— Ya ne dedin?

Susmak istiyordu:

— Sen bilirsin, nasıl istersen öyle yap! Benim yerim çocuklarımın yanında...

Pencereye, ona, yine pencereye, yine ona baktım. Sonunda pencereden dışarıya takıldım kaldım. Dışarının sessizliği arttırıyordu öfkemi. Sanki bütün mahalleli kaçmış gitmişti uzaklara. Biz bu kapana kısılmış kalmıştık.

— Fişeklerim bitince, kapıya kadar yaklaşırlarsa önce seni vuracağım...

Karşılık vermedi.

— Duydun mu?

Duydum anlamına başını eğdi.

— Önce seni!..

— Vur!..

— Sonra Huriye ile Meryem'i...

Yine karşılık vermedi.

— Sonra babamı, çocukları...

İç çekti.

— Sonra da kendimi...

— Sen bilirsin!..

— Elbet ben bilirim! Bilirim ben o kudurmuşları! Bilirim sağ ele geçirirlerse ne hale getirirler kızları kadınları. Çocukların nasıl bıçakla karınlarını deşerler...

Yavaşça:

— Ben de bilirim, dedi.

Balkan Savaşı'nın bütün acılarını yaşamış, üst üste göçler geçirmiş bir ailenin kızıydı. Yine de:

— Öyleyse? diye çıkıştım.

Babam söze karıştı:

— Tövbe et! Söylediğin her öfkeli söz için tövbe et...

Sustuk.

Babam, ayaklarıma dolanan, bir türlü söz dinlemeyen Ahmed'i yanına çağırdı. Dizlerine aldı. Yirmi aylıktı ama konuşmayı sökmüştü. Fatiha sûresini heceletmeye başladı çocuğa...

Huriye ile Meryem odaya döndüler. Ben mutfağa geçtim. Babamın yanında cigara içmezdim. Arada dışarı çıkıp bir cigara içiyor, yine odaya dönüyordum. Böyle, insanın içi dar, aklı başka yerdeyken içilen cigaralar ne biter ne tükenir, üstelik birbiri üstüne çekilen soluklarla zehire döndürür ağzını.

Karımı çağırdım bir kahve pişirmesi için. Bu kez mutfak penceresini gözlüyordum. Karım geldi. Gençti, güzeldi, ne kadar uçarı olursam olayım, dışarda ne yaparsam yapayım ayrı bir yeri vardı yaşamımda.

— Belki de bu geceye sağ çıkmayız...

Kahvemi pişiriyordu. Karşılık vermeden iç çekti. Kahvemi alırken elini tuttum. Buz kesmişti.

— Bütün kanın çekilmiş...

— Sinirden...

— Korkmuyor musun?

— Korkmakla ölümden kaçılmaz...

Hep böyle konuşurdu. Kendisi hiçbir şaşkınlığa düşmeden, karşısındakini soğukkanlılığı ile yatıştırarak:

— Doğru...

Karşımda duruyordu:

— Ölüm daha sıcak...

— Nasıl?

— Böyle, başıma neler geleceğini bilmeden sağ kalmaktansa...

Öylesine dingin kararlıydı ki...

— Ya önce ben vurulursam?..

— Yakarım evi...

Evet, yakardı. Yapacağı işi önceden pek söyleyenlerden değildi ama bir kez söylediğini yapacak demekti.

Kahvemi içtim. Saatime baktım kimbilir kaçıncı kez. Kum torbalarının gerisinden dış kapıyı gözlemeye başlayalı ancak bir saat olmuştu daha. Yine içim daraldı:

— Allahın belâsı itler! Geleceklerse gelsinler!..

— Belki de gelmezler!..

— Gelmezler mi?

— Belki de...

Hiç aklımdan geçmemişti gelmeyecekleri. Otelci Spiro, başçavuş, daha onlar gibi burnu havada bazı Venizelosçular geliyordu hep gözümün önüne. Durdurulabileceklerine inanamıyordum.

— Bu kuyruk acısını kolay kolay sindiremez onlar!..

— Belli olmaz...

— Olur! Üç yıldır öyle azmıştılar ki şimdi yatışamazlar kendiliğinden...

— Azgınlıklarının cezasını gördüler...

Nerden geliyordu bu umut ona? Yaratılışındaki iyimserlikten mi? Bana kalırsa iyimserliğinden çok, çocuklarının tek yaşama umudunu

sonuna kadar korumak istediğinden. Analığının bu sınırsız sabrı, iyimserliği her konuşmasının sonunda biraz yatıştırıyordu beni.

— Ama gelecekler!..

— Gelirlerse gelsinler. O zaman yaparsın yapacağını!..

Bir ses kesti konuşmamızı. İkindi ezanı başladı evimizin karşısındaki Kurşunlu Camisi'nde. Hasan Hoca'nın sesiydi. O inatçı, yenilmez adamın. Benim, Fransızlar'ın elinde iki yıl birlikte tutsak kaldığım tutukluluk arkadaşımın, çile ortağımın. 1916 Temmuzu'nda, onun sol bileği benim sağ bileğime kelepçeli alıp götürmüşlerdi bizi Florina'dan... Bir hoş oldum. Değişik bir sevinç sardı içimi.

— Hasan Hoca'nın sesi, dedim...

Karım gülümsedi:

— Onun sesi...

— Aşkolsun!..

Böyle bir günde yalnız bırakmamıştı bizi. Minareye çıkmış dönüyordu. O gür, davudî sesiyle okuyordu ezanını. Sesi bütün Türk mahallesinin soluğu gibiydi. Onu dinlerken bildiğim bütün Türk evlerinin içini görür gibi oluyordum. Hepimiz evimizdeydik. Hepimizin silahları avlu kapılarını gören pencerelerinin içinde...

Böyle mutfaktan odaya, odadan mutfağa geçtim durdum. Karım benimle çocuklarım arasında gitti geldi. O uzun saatler birer birer tükeniyordu. Avludaki gölgeler dış kapıya doğru ilerledi. Tırmandı, aştı. Karanlık inerken akşam ezanını da okudu Hasan Hoca. Bu kez sesi, Venizelosçulara, açık açık, hazırız bekliyoruz, der gibiydi.

Gün boyu avlumuzun iki yanında Rum komşumuzdan çıt çıkmamıştı. Ortalık kararıktan az sonra evlerinin ışıkları yandı. Yatsı ezanı yeni okunmuştu. Gaz lambalarını yakmış oturuyorduk. Yine sessizlikler içindeydi dışarısı. Avludan adımın çağrıldığını duydum:

— Mustafamu! Bre Mustafamu. Evde misin?

Komşumuz Panayot Margariti'nin sesiydi. Oturma odasının penceresinden başımı uzattım. Panayot bahçe duvarının üstünden sesleniyordu.

— Evdeyim bre Panayot!..

— *Kalispera* (1).

— *Kalispera...*

— Eh, çok şükür, bu da geçti! Rahat rahat uyuyun...

Anlamazlıktan gelmem tatsız olurdu:

— Dağıldılar mı?

— Savcı tümünü dağıttı. Bütün çapulcuları... Çok şükür!.

Sesi sevinçliydi:

— Nasıl olduğunu merak etmiyor musun?

— Etmez olur muyum?

— Bre öyleyse giy papuçlarını, üşenme, çık kapının önüne kadar da konuşalım.

Çıktım. Sokak kapılarımız önünde buluştuk. İkimizin arkasından hemen fırıncı Vasil de katıldı aramıza. Birer cigara yaktık. Panayot Margariti:

— Bre Mustafa, çok acı olacaktı... diye başladı. O gün öğleden sonra kasabada olanları anlattı. arada Vasil onun eksik bıraktıklarını tamamlıyordu. Biz konuşurken mahalle canlanmaya başladı. Evlerin kapıları açılıyor, bütün gün içerde kapalı kalan erkekler o saatte kahveye çıkıyorlardı. Çok geçmeden üçümüz, çarşı yolu üstündeki kahvedeydik.

O gün öğleden sonra Spiro'nun otelinde toplayabilecekleri bütün adamları toplamış Venizelosçular. Yine de iki yüzü ya bulmuşlar ya bulamamışlar. Kışkırtıcı konuşmalar olmuş. Silahlar dağıtılmış. Gece yapacakları baskınlar kararlaştırılmış. Derken hiç beklemedikleri bir şey olmuş. Toplantının sonuna doğru, savcı, tek başına salona girmiş. İlerlemiş, ön sıraya oturmuş. İçerdekiler, kendilerine katıldı sanarak Savcıyı alkışlamışlar. Savcının, otele girdiğini gören dışardakiler

---

(1) Kalispera: İyi akşamlar.

arasında merak artmış. Savcının arkasından en az iki yüz kişi daha dolmuş salona. Panayot ile Vasil de onların arasındaymışlar. Savcı son konuşmalardan sonra söz almış. Tane kane konuşmaya başlamış. Önce biraz okşamış salondakileri. "Anlıyorum, acılısınız, üzgünsünüz, ben de sizler gibi Anadolu'da ölen kardeşlerimiz için üzülüyorum, yanıyorum," demiş. Sonra sözü yavaş yavaş Florina'ya getirmiş. "Acılar acı ile dindirilemez," demiş. "Savaş Batı Anadolu'da başladı, Batı Anadolu'da bitti. Burası savaş alanı değil, memleketimizin bir parçası. Ben de bu kentin savcısıyım. Hıristiyan, Müslüman hepiniz memleketin yasaları önünde eşitsiniz. Ben bu yasaları uygulamakla sorumluyum. Sizin Türk diye, Müslüman diye evlerini yıkmak, öldürmek istediğiniz hemşehrileriniz, yıllardır bu kentte birlikte yaşadığınız, her gün selâmlaştığınız insanlar.Komşularınız, çocukluk arkadaşlarınız! Savaşın acısıyla, öfkesiyle, onlara karşı yarın pişman olacağınız, akıllarda yüzünüzün karası olarak kalacak çirkin saldırılara, yasadışı davranışlara kalkışmamalısınız..."

Manifaturacı Maksimyadis:

— Onlar çocuklarımızı boğazlarlarken senin dediklerini düşündüler mi? diye bağırmış. İzmir'e kadar az mı can yaktılar?

Savcı sormuş:

— Onlar kim?

— Siz duymadınız mı kim? Gazete okumuyor musunuz?

— Onlar asker! Orası ise savaş alanı. Ne yazık ki sizin duyduklarınızı ben de duydum. Duyduğumuz haberler çoğunlukla doğru! Ama savaşın acıları bunlar. Tarih boyunca bütün savaşların değişmez acıları! Dediğim gibi savaş orada başladı, orada bitti. Bize düşen, savaşı Florina'ya sokmamak!

Bir başkası:

— Orası bizim bileceğimiz iş... diye çıkışmış.

O ince, efendi davranışlı savcı birden dikleşmiş.

— Öyleyse ben savaşı Florina'ya sokmayacağım! Müslüman ma-

hallesine saldıracak olursanız, mahallenin girişinde karşınızda beni bulacaksınız. İlle kan akıtmak istiyorsanız ilk beni öldürürsünüz. Benim savcısı olduğum kentte yasadışı adam boğazlanamaz! Onu bilin!.

Salonu bir sessizlik sarmış. Savcı, başçavuşa seslenmiş:

— Siz derhal buradan çıkın, karakola görevinizin başına dönün, emirlerimi bekleyin!

Sonradan ardından salona girenler alkışlamaya başlamışlar savcıyı. Savcı, söze ilk başladığı gibi yine yumuşatmış konuşmasını. Sizler büyük bir uygarlığın mirasçılarısınız, demiş. Silahsız insanlara saldırmayı kendilerine yakıştırmayacak kadar mert, dürüst insanlar olmak yakışır size. Sokrat'ın, Eflâtun'un, Perikles'in, Likurgos'un torunlarısınız. Soyundan geldiğiniz büyüklerin onurunu koruyun. Hadi şimdi sessiz sedasız dağılın. Kimseyi rahatsız etmeden evlerinize dönün. Yataklarınıza girip uyuyun. Haklarınızı korumayı hükümete bırakın. Hükümetiniz kendi üstüne düşeni yapıyor. Merak etmeyin.

Panayot, halk adamlarının o kendine özgü katıksız coşkusuna kapılmıştı:

— Bak sen şu işe be Mustafa! Bunca yıldır komşuyuz, biz bu kadar kişi, elimiz kolumuz bağlı seyirci kalacaktık hepinizin ölümüne. Ne yaparsın? Onlar çete, onlar haydut, eli tüfekli, biz hepimiz kendi halinde insanlar. Allah gönderdi bize böyle günde bu savcıyı. Vallahi ilk gördüğüm yerde sarılıp elini öpeceğim adamın! Hani nasıl derler? Bir deli bir kuyuya bir taş atar kırk kişi çıkaramaz diye, demek bazen de bir savcı... Aşkolsun adama...

Evimizin avlusu tanıdığım bazı Venizelosçular'ın ölüleriyle dolmuş gibi gözümün önüne geldi. Sonra içerde, odada, babamı, kız kardeşlerimi, karımı, çocuklarımı, kendimi vurulmuş, kanlar içinde, yerde yatarken görür gibi oldum. Bunları Panayot'a söylemedim.

— Ya, dedim, bazen de bir savcı böyle yüz deliyi yola getirir, yüzlerce can kurtarır...

NECATİ
CUMALI

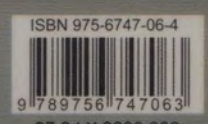
MAKEDONYA 1900

... Urla'da üç yıl yatağında sılasını yaşadı. Baktığı yerden gözlerini ayırmadan sık sık dalar giderdi.

Arada, kendini tutamadığı sıralarda, "Ah, Florina'yı bırakmayacaktım, Florina'da ölecektim!" dedikçe, artık gölgelenmeye başlayan bakışlarında, cins atlar gibi, geniş sağrılı dik omuzlu dağlarının izdüşümleriyle Makedonya göklerinin ışığı yansır, yüzü bulutlardan sıyrılmış gibi aydınlanırdı.

1977 Sait Faik Armağanı

ISBN 975-6747-06-4

07.34.Y.0298.038

et
Kitapları